

УТРАЧЕНИЙ СВІТ

Розділ I

"ГЕРОЕМ МОЖНА БУТИ СКРІЗЬ"

Нетактовнішої особи, ніж містер Гангертон, батько моєї Гледіс, мабуть, і на світі не було: сам якийсь пухнастий, волохатий і неохайний, мов какаду, він був хоч і добродушний на вдачу, але надто вже самозакоханий. Коли що й могло відштовхнути мене від Гледіс, то хіба лише думка про такого тестя. Він, безперечно, був переконаний, ніби я вчащаю до них у дім тричі на тиждень тільки заради спілкування з ним, а надто щоб послухати його повчальні бесіди про біметалізм — до речі, містер Гангертон вважав себе за бозна-якого авторитета у цьому питанні.

Того вечора я протягом години, а то й більше, слухав, як він монотонним голосом роздабарював про падіння вартості срібла, про знецінення рупії, про справедливі вексельні курси й таке інше.

— Уявіть собі, що раптом постане потреба невідкладно й одночасно сплатити всі на світі борги! — вигукнув він, силкуючись здаватися страшенно обуреним. — Що ж ми матимемо за існуючої системи?

Я, звісно, зауважив на це, що в такому разі мені загрожує розорення. Містер Гангертон, — невдоволений моєю відповіддю, схопився з крісла, вичитав мені мою повсякчасну легковажність, через що йому нема сенсу обговорювати зі мною поважні проблеми, і вибіг з кімнати переодягатись на свої масонські збори.

Нарешті ми з Гледіс лишилися на самоті. Настала хвилина, коли мала вирішитись моя доля. Цілий той вечір я почував себе, як солдат, що чекає

сигналу кинутись на штурм і вагається між надією на перемогу та страхом перед поразкою.

Гледіс сиділа біля вікна, і її гордий, делікатний профіль чітко вирізнявся на тлі червоної штори. Яка ж Гледіс була гарна! Ми з нею були друзі, досить близькі друзі, але я все ніяк не міг вийти поза межі приязні, що однаково могла б існувати між мною і першим-ліпшим моїм товаришем-репортером з "Газети" — приязні відвертої і щирої, та зовсім не схожої на кохання. Мене не приваблює, коли я бачу занадто вільне й невимушене ставлення до себе. Це не додає честі чоловікові. Якщо починається справжнє почуття, його мають супроводити скромність і осторога, спадок від тих давніх суворих часів, коли любов і жорстокість часто йшли поруч. Схилена долі голівка, одведений убік погляд, погідний голос, тремтлива постать — ось які справжні ознаки пристрасті, а зовсім не сміливі слова та незмигний погляд. Хоч я й недовго ще прожив на світі, але в цьому принаймні пересвідчився — чи то, може, це був інстинкт, що дістався мені у спадщину від предків.

Гледіс була жіночна у повному розумінні цього слова. Декому вона здавалася холодною і нечулою, але ця думка була зовсім хибна. Ніжно-смаглява шкіра, характерна для жінок зі Сходу, чорне, мов воронове крило, волосся, великі вологі очі, повні розкішні губи, — в неї були всі прикмети палкої натури. І все ж таки, мушу зізнатись, мені досі ні разу не пощастило її розворушити. Та сьогодні ввечері — нехай буде що буде, але я мав скінчити нарешті з непевністю і домогтись від Гледіс виразної відповіді. Можливо, вона відмовить мені, однак краще бути відкинутим коханцем, ніж просто братом.

Вирішивши так, я вже збирався порушити ніякову довгу мовчанку, коли на мене критично зиркнули карі очі Гледіс, і гордовита голівка хитнулася з дружнім докором.

— Я передчуваю, що ви хочете освідчитись у коханні, Неде. То краще не треба. Я волю, щоб між нами все лишалося, як і раніше.

Я присунув свого стільця трохи ближче.

— Але як ви здогадалися, що я збираюся просити вас стати моєю дружиною? — спитав я, глибоко здивований.

— Хіба ж це коли-небудь становило таємницю для жінки! Ви думаєте, хоч одну з нас освідчення в коханні захопило зненацька? Тільки... любий Неде, наше приятелювання таке миле й приємне! Шкода було б втратити його! Невже ж, по-вашому, не прекрасно, коли юнак і дівчина можуть розмовляти так невимушено, як оце розмовляємо ми з вами?

— Не знаю, Гледіс. Я, бачите, можу розмовляти невимушено і з... І з начальником залізничної станції. — (Не уявляю, чому спав мені на думку саме цей урядовець, але слово вихопилося, і ми обоє пирснули сміхом.) — Ні, Гледіс, наші розмови мене анітрохи не вдовольняють. Я хотів би обняти вас, пригорнути вашу голівку до своїх грудей, я хотів би, Гледіс...

Побачивши, що я лаштуюся продемонструвати деякі з цих бажань, Гледіс скочила зі стільця.

— Ви зіпсували все, Неде! — мовила вона. — Як вільно й любо почуваєш себе, доки не станеться таке! Який жаль! Невже ви не можете стриматися?

— Таж не я це винайшов, — спробував я захиститись. — Така людська природа. Це — кохання.

— Може, коли кохають обоє, воно бував якось інакше. Я, однак, ніколи не відчувала чогось такого.

— Але ви — а вашою вродою, з вашим серцем ви мусите це відчути! О, Гледіс, ви вроджені для кохання! Ви мусите покохати!

— Тоді треба почекати, коли це прийде саме собою.

— А чом би вам не покохати мене, Гледіс? Чи то моя зовнішність стає на заваді, чи що інше?

Обличчя її трохи проясніло. Вона простягла руку — таким милим жестом, — відхилила назад мою голову і, усміхнувшись, пильно подивилась мені в очі.

— Ні, не в цьому справа, — промовила вона нарешті. — Ви від природи немарнославний і вам я можу сміливо сказати, що не в цьому справа. Причина серйозніша.

— Моя вдача?

Гледіс суворо хитнула головою.

— То що мені зробити, щоб поліпшити її? Сідайте й поговорімо душа в душу. Я вже не буду, не буду, тільки сядьте.

Вона глянула на мене з сумнівом, красномовнішим, ніж усе, сказане досі.

Яким дурним і примітивним виглядав це все, коли його викладаєш на папері!.. Чи то мені так здається? Та хоч би там як, а Гледіс таки сіла.

— Ну, а тепер скажіть, чого мені бракує?

— Я кохаю когось іншого...

Тепер мені довелось зірватися зі стільця.

— Це не хтось такий конкретно, — усміхнулася Гледіс, побачивши переляк на моєму обличчі, — а просто мій ідеал. Я ще не зустрічала в житті когось, хто був би на нього схожий.

— Розкажіть же мені, який він. Кого він нагадує?

— О, зовнішністю він, можливо, дуже схожий на вас.

— Як це мило сказано, Гледіс! Але... що ж він робить такого, чого не роблю я? Бодай натякніть, хто він — прихильник тверезості, вегетаріанець, аеронавт, теософ, надлюдина? Я спробую стати ним, Гледіс, тільки скажіть мені, що саме вам у ньому подобається.

Вона засміялася з моєї готовності пристосуватись до будь-яких вимог, але зауважила:

— По-перше, мій ідеал, мабуть, не казав би такого. Він твердішої, суворішої вдачі, не поступається так легко на примхи вередливої дівчини. А головне — це чоловік, здатний до чину, до дії, він без страху гляне в очі смерті. У нього за плечима неабиякий досвід і незвичайні пригоди. Я покохала б не його самого, а здобуту ним славу, бо відсвіт тієї слави відбився б і на мені. Згадайте Річарда Бертона. Читаючи Бертонову біографію, написану його дружиною, я зрозуміла, чому вона так кохала свого чоловіка... А леді Стенлі! Чи вам запам'ятався чудовий останній розділ її книжки про чоловіка? Ось яких чоловіків може обожнювати жінка, не принижуючи себе, а, навпаки, підносячись в очах цілого світу, як натхненниця його геройських вчинків!

Гледіс була така чарівна в своєму запалі, що я ледве не зламав піднесеного тону нашої розмови. Проте мені пощастило опанувати себе.

— Але не можуть же всі бути такими, як Стенлі та Бертон, — сказав я. — До того ж не завжди й нагода є для цього. Я, принаймні, ніколи не мав такої нагоди, а якби вона мені випала, я б уже її не проґавив.

— Ну ні, нагода є завжди й скрізь довкола нас. Одна з прикмет мого ідеалу — що він сам творить собі таку нагоду. Я його ще ніколи не бачила навч, хоч мені здається — я дуже добре його знаю. Героєм можна бути

скрізь, і нагода тільки чекає, щоб нею скористалися. Чоловіки повинні чинити героїство, а жінки — винагороджувати героїв коханням. Пам'ятаєте цього молодого француза, що минулого тижня полетів на аеростаті? Вранці лютувала буря, але день польоту призначили заздалегідь, і він наполіг, щоб летіти. За добу його віднесло вітром за тисячу п'ятсот миль, і аеростат упав десь у центрі Росії. Оце таку людину я й маю на увазі. Подумайте про жінку, що її він кохає, — як інші жінки, напевне, заздять їй! Ось такою жінкою я б хотіла бути, щоб мені заздрили, який у мене чоловік герой.

— Заради вас і я зробив би так!

— Але ж це треба робити зовсім не заради мене! Ви мусите чинити так тому, що не можете інакше, тому що така вже ваша натура, тому що мужність вимагає від вас героїчного чину. Скажімо, коли місяць тому ви описували вибух у Віганських вугільних копальнях, хіба вам не варто було самому спуститися туди й подати допомогу потерпілим, не зважаючи на чадний газ?

— Я спускався.

— Але ви ніколи не казали мені про це!

— Бо в цьому не було нічого особливого.

— А я й не знала, — Гледіс глянула на мене з дещо більшою цікавістю. — Це було сміливо з вашого боку.

— Я мусив спуститись. Не можна написати доброго репортажу до газети, коли сам не побуваєш на місці пригоди.

— Що за прозаїчний мотив! Він розвіює всю романтику, яка оповивала ваш вчинок. Ну, та незалежно від мотиву, я дуже рада, що ви спускались у копальні. — І вона простягла мені руку, але так граційно та поважно,

що я міг тільки нахилитись і поцілувати її. — Може, у ваших очах я й дурненька з цими своїми дівчачими примхами, але мої мрії мені здаються такими реальними, вони така невід'ємна частка мене самої, що інакше жити я не можу. Якщо я колись і одружуся, то тільки з людиною уславленою.

— І слушно! — скрикнув я. — Ви належите до тих жінок, які надихають чоловіків. Хай-но тільки постане яка нагода, і я її нізащо не промину. Ось ви кажете, що ми мусимо самі творити свою славу. Як, скажімо, Клайв. Звичайний собі клерк, а підкорив цілу Індію. Ні, присягаюся вам, світ ще почує про мене!

Мій ірландський запал викликав сміх у Гледіс.

— А чом би й ні? — сказала вона. — Ви маєте все, що для цього треба: молодість, здоров'я, силу, освіту, енергію. Спершу мені було прикро вас слухати, але тепер... тепер я страшенно рада, що мої слова викликали у вас такий настрій.

— А коли б я зробив щось таке?

Тепла оксамитна рука легенько затулила мені рота.

— Годі вже, сер! Ви ще півгодини тому повинні були бути на роботі в своїй редакції. Мені не стало духу нагадати вам про це. Але з часом, коли ви здобудете собі якесь помітне місце в світі, ми, можливо, й повернемось до сьогоднішньої розмови.

Через кілька хвилин я вже наздоганяв кембервельський трамвай у тумані листопадового вечора, рішуче певний, що не мине й дня, як я знайду нагоду вчинити якесь геройство, гідне моєї прекрасної дами. Але хто б в усьому світі міг уявити, яких неймовірних форм набуде це геройство і яким дивовижним шляхом прийду я до нього!

Цей вступний розділ, як, може, здається комусь із читачів, не має ніби нічого спільного з подальшою моєю розповіддю. Але ж без нього не було б і самої розповіді. Бо порвати, як то зробив я, з усім своїм попереднім життям і поринути в таємниче, загадкове, невідоме, де на тебе чекають великі пригоди й велика нагорода, здатний тільки той, хто пройнятий певністю, що героєм можна бути скрізь, тільки той, хто докладає всіх зусиль до героїчного чину.

Тож уявіть, в якому стані прийшов я до редакції "Щоденної газети", де працював рядовим репортером, як я зтявся по змозі ще того ж таки вечора знайти нагоду стати героєм, гідним моєї Гледіс. Чи ж вона не мала серця, чи була така себелюбна, коли зажадала, щоб я задля її прославляння наразив своє життя на небезпеку? Такі запитання можуть постати лише в голові людини літньої, а не палкого двадцятитрилітнього юнака, котрий уперше палко закохався.

Розділ II

"СПРОБУЙТЕ, — МОЖЕ, ВАМ І ПОЩАСТИТЬ ІЗ ПРОФЕСОРОМ
ЧЕЛЕНДЖЕРОМ"

Мені завжди подобався Макардл, старий, буркотливий, згорбатілий рудань, редактор відділу новий, та й він до мене, здається, непогано ставився. Звичайно, справжнім нашим владарем був Бомон, але Бомон перебував здебільшого у розрідженій атмосфері олімпійських високостей, звідки він завважував тільки речі, розміром не менші за міжнародну кризу або падіння кабінету міністрів. Часом ми бачили, як у самотній величі він простував до свого кабінету-святилища, очима втупившись у далечінь, а думками шугаючи на Балканах чи над Перською затокою. Для нас він був недосяжний, тож в усіх наших справах ми зверталися до Макардла, його першого помічника.

Коли я ввійшов у кабінет до старого, він кивнув мені головою і зсунув окуляри на лисину.

— Ну, містере Мелоуне, мушу вам сказати, що ви прогресуєте! — привітно сказав він із приємним шотландським акцентом.

Я подякував йому.

— З вибухом у вугільних копальнях ви чудово впоралися. Не гірша вийшла й пожежа в Саусворку. Безперечно, ви маєте хист описувати. То який у вас клопіт?

— Я хотів просити вас зробити мені ласку.

Він стривожено зиркнув на мене.

— Умгу, умгу... І яку саме?

— Чи не могли б ви, сер, послати мене кудись, давши серйозне доручення від газети? Я докладу всіх сил, щоб привезти цікавий матеріал.

— Яке саме доручення маєте ви на думці, містере Мелоуне?

— Таке, сер, щоб, виконуючи його, я зазнав би пригод і небезпек. Запевняю вас, я докладу всіх сил, щоб добре впоратись. І що важче буде завдання, то краще.

— Вам, я бачу, закортіло вкоротити собі віку.

— Ні, сер, я хочу виправдати своє існування.

— Любий мій містере Мелоуне, це щось таке занадто... занадто вже екзальтоване! Боюся, що час для таких екзальтацій уже минув. Наслідки отих "спеціальних доручень" ледве покривають видатки на них. А головне, такі доручення можна давати лише досвідченим газетярм, які

мають довіру в публіки. Великі білі плями на географічних картах уже заповнено, і на землі більше нема місця для романтики... А втім, стривайте! — додав він і несподівано всміхнувся. — Білі плями на картах навели мене на одну думку. Що, якби викрити одного шахрая — такого собі сучасного Мюнхаузена? Довести, що він брехун, і висміяти його? Га, хлопче? Це було б непогано. Як ви гадаєте?

— Куди завгодно, що завгодно — я на все пристану.

Кілька хвилин Макардл сидів, поринувши в задуму.

— Цікаво, чи пощастить вам заприятелювати з цим суб'єктом або хоч поговорити з ним, — промовив він урешті. — Ви, здається, маєте талант знаходити спільну мову з людьми, викликати у них симпатію. Чи то це тваринний магнетизм у вас, чи юнацька вітальність, чи що інше. В усякому разі, я зазнав цього на собі самому.

— Ви дуже люб'язний, сер.

— Так ото спробуйте — може, вам і пощастить із професором Челенджером з Енмоур-Парку.

— Я був трохи приголомшений.

— Челенджер! — скрикнув я, — Професор Челенджер, славетний зоолог! Той самий, що розтрощив щелепу Бланделові з "Телеграфу"?

Редактор відділу новин похмуро всміхнувся.

— А вам це не подобається? Хіба ви не казали, що шукаєте пригод?

— Але пригод ділового характеру, сер.

— Оце ж і є. Я не думаю, щоб він завжди був такий лютий, як тоді. Може, Бландел потрапив до Челенджера в недобру хвилину, може, не зумів підійти до нього. Вам, сподіваюся, пощастить більше — може, ви зумієте взяти його своєю тактовністю. Це, я певний, саме для вас справа, і для "Газети" воно саме те, що треба.

— Але ж я анічогісінько не знаю про професора, — сказав я. — Його ім'я я пам'ятаю тільки в зв'язку з судовим процесом за побиття Бландела.

— У мене знайдуться деякі матеріали, що стануть вам у пригоді, містере Мелоуне. Свого часу я цікавився професором. — Він витяг із шухляди аркуш паперу. — Ось короткі відомості про нього: "Челенджер, Джордж Едвард. Народився в Ларгсі року 1863-го. Освіта: Ларгська школа, Едінбурзький університет. 1892 року — асистент у Британському музеї. 1893 року — старший асистент на кафедрі порівняльної антропології. Того ж року звільнився з роботи, звинувачений у нетактовності в листуванні. Одержав Крейстонську медаль за студії в галузі зоології. Член закордонних наукових установ..." — тут сила різних назв, кільканадцять рядків петитом: — "Бельгійське наукове товариство, Американська академія наук, товариство Ла-Плата" і таке інше, і таке інше. "Колишній президент Палеонтологічного товариства... член секції Британської асоціації" і так далі. "Опубліковано дослідження: "Нотатки про будову черепа в калмиків", "Нариси з теорії еволюції хребетних", і ще численні статті, серед них — "Основні помилки теорії Вейсмана", що викликала жваві дискусії на останньому конгресі зоологів у Відні. Розваги: прогулянки пішки, альпінізм. Адреса: Енмоур-Парк, Зах. Кенсінгтон".

— Візьміть цього аркуша г собою. На сьогодні це все, що я маю для вас.

Я сховав папірця до кишені.

— Ще хвилиночку, сер, — промовив я, побачивши перед собою замість червоного обличчя лису рожеву потилицю. — Мені все-таки не зовсім ясно, з якого питання я маю інтерв'ювати цього джентльмена. Що, власне, він такого накоїв?

Переді мною знову зблиснуло обличчя.

— Два роки тому він вирушив одинцем в експедицію до Південної Америки. Повернувся звідти торік. Безсумнівно, Південну Америку він одвідав, але категорично відмовляється сказати, де саме побував. Він почав був оповідати про свої пригоди, та побачивши, що йому не вірять, заховався в черепашці, неначе слимак. З ним, мабуть, і справді трапилося щось незвичайне, а може, — і це ймовірніше — він просто незвичайний брехун. Є в нього кілька зіпсованих фотографій. Каже, що робив їх з натури. Він став такий вразливий, що ображає кожного, хто наслідюється розпитувати його, і виганяє з дому всіх репортерів. На мою думку, це просто небезпечний божевільень, хворий на манію величі і з деяким нахилом до науки. Це якраз людина для вас, містере Мелоуне. Тепер ідіть і подумайте, що з ним можна зробити. Ви вже досить дорослий, щоб подбати про себе, та й силою природа вам не поскупилася. Крім того, вас захищає закон про недоторканість особи.

Усміхнене червоне обличчя знов обернулося в рожевий овал, облямований пухом. Аудієнція скінчилася.

Я пішов до свого "Клубу Диких", але перед тим, як увійти туди, сперся на поруччя Адельфі-террас і, замислившись, втупив погляд у брунатну, масну від нафти річку. На вільному повітрі моя голова завжди краще працює. Я витяг з кишені список подвигів професора Челенджера і ще раз перечитав його при світлі електричного ліхтаря. І раптом на мене зійшла ідея. Я чудово розумів, що мені, як репортерові, не "пощастить знайти спільну мову з вередливим професором. До того ж, наскільки я довідався з коротенької біографії, він був фанатик науки. Може, в цьому слід пошукати його вразливого місця? Варто спробувати.

Я ввійшов до клубу. Тільки-но вибило одинадцяту годину. У великій залі вже було майже повно людей, хоч нові відвідувачі надходили й надходили. В кріслі проти каміна я побачив високого, худорлявого чоловіка. Коли я підсунув крісло до нього, він обернувся в мій бік. То був саме той, кого я найбільше хотів бачити — Тарп Генрі з редакції журналу "Природа", він завжди радо допомагав усім своїм знайомим. Не гаючи часу, я завів з ним розмову.

— Що відомо вам про професора Челенджера?

— Челенджер? — він насупив брови й прибрав вигляду суворого вченого. — Челенджер — це той, що наплів сім мішків гречаної вовни про свою подорож до Південної Америки.

— Які там сім мішків?

— Е, та він набазікав якихось нісенітниць про чудернацьких відкритих нібито ним тварин, але згодом, здається, зрікся своїх слів. Принаймні облишив ті свої химерні розповіді. Спершу він дав інтерв'ю представникові агентства Рейтер, та внаслідок того інтерв'ю зчинилася велика буча, і професор побачив, що забрехався. Це — скандальна історія. Знайшлося двоє чи троє, що повірили були йому, але невдовзі він і їх відштовхнув.

— Яким це чином?

— Дуже простим — своєю нестерпно брутальною поведінкою. Знаєте бідолаху Ведлі з Зоологічного інституту? Так оцей Ведлі надіслав йому листа: "Директор Зоологічного інституту вітає професора Челенджера і матиме за честь для себе, якщо професор ушанує своєю присутністю чергові збори співробітників Інституту". Відповідь була просто соромітна.

— Та що ви кажете!

— Атож, у сильно пом'якшеному викладі зміст її був такий: "Професор Челенджер вітає директора Зоологічного інституту і матиме за честь, якщо шановний колега піде під три чорти".

— Ну й ну!

— Оце ж так, мабуть, зреагував і Ведлі, діставши цю відповідь. Я пригадую, як приголомшено почав він свою промову на зборах: "За п'ятдесят років свого спілкування з науковим світом..." Старого відповідь Челенджера зовсім вибила з колії.

— А що ще ви знаєте про Челенджера?

— Як вам відомо, я — бактеріолог з фаху, живу світом, видимим у мікроскоп, який збільшує в дев'ятсот разів, і не дуже цікавлюся навколишнім, яке на межі Пізнаного, тож мені буває якось моторошно, коли я покидаю свій кабінет і стикаюся з людьми, істотами брутальними й нав'язливими. Я намагаюся уникати пліток, але про професора Челенджера я дещо чув навіть у наукових дискусіях, тому бо він належить до категорії людей, яких не можна так просто зігнорувати. Челенджер справді чоловік талановитий, він наче та електрична батарея, наснажена життєвою силою, а разом із тим страшенно сварливий і впертий фанатик, та ще й неперебірливий у засобах. Він навіть дійшов до того, що підробив фотографії, нібито привезені з південноамериканської подорожі.

— Ви сказали, що він фанатик. У чому конкретно це виявляється?

— Та в чому завгодно! Ось хоча б останній його вибрик — еволюційна теорія і теорія Вейсмана. Через них він, переказують, влаштував страшний скандал у Відні.

— Чи не могли б ви розповісти мені про це докладніше?

— Зараз ні, але в нас у редакції є переклад протоколів конгресу. Якщо хочете, можете прийти, я покажу вам.

— Це саме те, що мені треба. Я маю завдання взяти інтерв'ю у цього суб'єкта, і я шукаю хоч якого-небудь приступу до нього. Дуже вдячний за те, що ви згодні мені допомогти. Я пішов би з вами хоч і зараз, коли вам не дуже пізно.

За півгодини я вже сидів у редакції "Природи". Переді мною лежав грубезний том, розгорнений на статті "Вейсман проти Дарвіна" з підзаголовком "Рішучий протест у Відні. Жваві дискусії". Мої наукові пізнання досить скромні, і мені важкувато було стежити за всією аргументацією, але, в усякому разі, було ясно, що англійський професор висловлювався в цьому питанні вельми гостро, чим неабияк збував своїх континентальних колег. "Протести", "галас", "загальні вимоги спинити промовця" — ось перші три нотатки в дужках, що зараз же зупинили на собі мою увагу. Щодо самого змісту дебатів, то для мене вони були все одно що китайська грамота.

— Я попрошу вас перекласти їх мені простою людською мовою. — звернувся я до мого провідника.

— Та це ж бо й є переклад.

— Тоді, може, мені краще вдатися до оригіналу?

— Для невтаємниченого воно й справді трохи темно.

— Якби виловити хоча б одну зрозумілу фразу, приступну для звичайного людського мозку! Ага, ось це нібито підійде. Здається, тут і я дещо второпав. Перепишім її. Вона правитиме мені за першу ланку в моєму знайомстві з неприступним професором.

— Більш я вам не потрібний?

— Та ні. Хоча стривайте. Я збираюся написати йому листа. Якщо я накидаю його тут і скористаюся вашою зворотною адресою, то це надасть більшої ваги моєму посланню.

— А тоді цей суб'єкт з'явиться сюди, зчинить бучу й потрощить меблі.

— Ні, ні. Я дам вам прочитати листа. В ньому не буде жодної зачіпки для скандалу, запевняю вас.

— Ну, гаразд. Ось мій стіл і стілець, онде — папір. Тільки дозвольте мені переглянути вашого листа, перше ніж ви його вишлете.

Мені довелося добряче-таки попрацювати, але кінець кінцем, можу похвалитись, послання вийшло непогане, і я не без гордощів прочитав його вголос критично настроєному бактеріологові.

"Шановний професоре Челенджере, — так починався мій лист. — Скромний дослідник-природознавець, я довгий час з глибоким інтересом стежу за вашими міркуваннями щодо суперечностей між поглядами Дарвіна і Вейсмана. Нещодавно мені випало відсвіжити свою пам'ять з цього питання, перечитавши..."

— Ну, й ловко ж брешете! — пробурмотів Тарп Генрі.

"... перечитавши вашу майстерну доповідь на Віденському конгресі, Ваші надзвичайно ясні та переконливі докази являють собою останнє слово науки в цьому питанні. У мене тільки одне речення там викликає деяке застереження, а саме; "Я рішуче заперечую нічим не обгрунтоване й суто догматичне твердження, ніби кожен окремий організм — це мікрокосмос, що повільно змінював свою історичну будову в цілій низці поколінь". Чи не здається вам, що у світлі останніх досліджень у цій галузі ваша думка потребує деякого корегування? Чи не гадаєте ви, що фраза ваша звучить аж надто категорично? Уклінно прошу вас зробити ласку й дозволити мені побачитися з вами, щоб поділитись деякими

думками, які я хотів би обговорити з вами особисто. З вашого дозволу я матиму честь завітати до вас післязавтра (в середу) об одинадцятій годині ранку.

Прошу прийняти, сер, запевнення в щирій до вас пошані вашого покірного слуги

Едварда Мелоуна".

— Ну, як? — спитав я, тріумфуючи.

— Що ж, коли ваше сумління не протестує...

— До цього часу воно мені не муляло.

— Але що ви збираєтесь робити далі?

— Мені треба найперше добутись туди. Опинившись у нього в кімнаті, а вже якимось зорієнтуюся. Можливо, навіть просто зізнаюсь в усьому. Якщо він бодай трохи спортивної натури, це може ще й сподобатись йому.

— Гай-гай! Глядіть краще, щоб він вас не "уподобав" чим-небудь важкеньким. Вам треба вбратися в кільчастий панцир або американський футбольний костюм, ось що я вам скажу. Ну, бажаю вам успіху! Відповідь, якщо він зволить відповісти, чекатиме вас у середу вранці. Він — запальний, небезпечний і лайливий суб'єкт, якого ненавидять усі, хто має з ним справу, а студенти, котрі зухваліші, беруть його на сміх. Вам, мабуть, краще було б, якби ви ніколи й не чули про цього типа.

Розділ III

"ВІН — АБСОЛЮТНО НЕМОЖЛИВА ОСОБА"

Страхам чи надіям мого приятеля не судилося справдитись. Зайшовши в середу до редакції "Природи", я знайшов там листа з штемпелем Західного Кенсінгтона. На конверті, письмом, що нагадувало загрожу з колючого дроту, було надряпано моє ім'я. У самому листі говорилося таке:

"Енмоур-Парк, Зах. Кенсінгтон.

Сер, я вчасно одержав вашого листа, де ви запевняєте мене у підтримці моїх поглядів, які, до речі, зовсім не потребують ні вашої, ні чийсь іншої підтримки. Торкаючись моїх праць у ділянці дарвінізму, ви вжили слова "міркування". Мушу звернути вашу увагу на те, що це слово, застосоване до таких важливих питань, набуває характеру образи. Дальші ваші рядки переконали мене, що ви прогрішилися не зловмисно, а через свою неосвіченість та нетактовність. Ви цитуєте вихоплене з контексту речення у моїй промові, бо, видно, не зовсім зрозуміли його. Гадаю, що не добрати в ньому сенсу може тільки людина дуже низького розумового рівня. Проте, якщо ви бажаєте мати додаткові пояснення, я згодний прийняти вас у призначену вами годину, дарма що всі відвідувачі та візити мені остогидли. Щодо зміни моїх поглядів, як це ви пропонуєте, то мушу повідомити вас, що я не звик міняти своїх думок після того, як всебічно обгрунтую їх. Прийшовши, ви, будь ласка, покажіть конверт із цього листа моєму служникові Остіну, оскільки йому доручено не пускати до мене нахабних пройдисвітів, які звать себе "журналістами".

З пошаною

Джордж Едвард Челенджер".

Цього листа я прочитав Тарпові Генрі, який із самого ранку зайшов до редакції — спеціально, щоб довідатись про наслідок моєї спроби. Вислухавши мене, він зауважив, що тепер з'явилися нові ліки "кутикура,

чи щось подібне", які проти побоїв допомагають краще за арніку, і не сказав більше нічого. Дивні бувають іноді дотепи в людей!

Коли я ознайомився з листом, було вже майже пів на одинадцятую, але кеб приставив мене до Кенсінгтопа вчасно. Будинок, біля якого ми спинилися, мав величний портик, і важкі штори на вікнах вказували на чималі статки того небезпечного професора. Двері відчинив якийсь чудний, сухоребрий і смаглявий тип невизначеного віку в темній моряцькій куртці й коричневих шкіряних гетрах. Пізніше я довідався, що то був шофер, який викопував обов'язки лакея відтоді, як декілька служників один за одним повтікали з цього дому. Цей суб'єкт зміряв мене від голови до п'ят допитливим поглядом своїх голубих очей.

— Вас чекають? — спитав він.

— Мені призначено на цю годину.

— Лист із вами?

Я показав конверта.

— Гарзд! — Служник явно був не балакучий. Коли я йшов слідом за ним, мене несподівано зупинила якась невисока на зріст жінка, що вийшла в коридор з дверей нібито їдальні. То була жвава кароока леді. Скидалась вона більше на французенку, ніж на англійку.

— Хвилиночку! — сказала леді. — Зачекайте, Остіне. Прошу, зайдіть сюди, сер. Дозвольте вас запитати: зустрічалися ви з моїм чоловіком колись давніше?

— Ні, пані, я не мав такої честі.

— Тоді мені треба заздалегідь перепросити вас. Я мушу сказати, що він — абсолютно неможлива особа, абсолютно неможлива. Тепер я попередила вас, і ви будете ставитись до нього поблажливіше.

— Це дуже люб'язно з вашого боку, пані.

— Коли ви побачите, що він починає лютувати, швидше вибігайте з кімнати. Не сперечайтесь з ним. Дехто уже постраждав через це. Кінець кінцем стається прилюдний скандал, що вводить у неславу мене й усіх нас. Сподіваюсь, ви не говоритимете з ним про Південну Америку?

Я не міг збрехати цій леді.

— Ой-ой-ой! Це ж найнебезпечніша тема! Я певна, ви не повірите жодному слову з того, що він оповідатиме. Тільки не кажіть йому цього, бо інакше він украй розлютується. Вдавайте, ніби вірите, і тоді, може, все буде гаразд. Майте на увазі: сам він вірить у те, що каже. Цього ви можете бути певні. Чеснішої людини ще не було на світі. Ну, не баріться, а то він запідозрить щось. Побачите, що становище загрозливе, справді небезпечне, — подзвоніть і тримайтеся, аж доки я прибіжу. Я звичайно можу вплинути на нього, навіть коли він розпалиться.

По цих підбадьорливих словах леді перепоручила мене мовчазному Остінові, що під час нашої короткої розмови стояв, мов бронзова статуя. У кінці коридору були двері. Ми постукали. В кімнаті хтось заревів, мов бик, і я опинився віч-на-віч із професором.

Челенджер сидів на обертовому кріслі перед широчезним столом, заваленим книжками, картами та кресленнями. Коли я увійшов, він круто повернувся до мене. Глянувши на нього, я сторопів. Я й був готовий стрінутися з незвичайною людиною, але те, що я побачив, перевершило всі мої сподіванки. Перше, що вражало в ньому, були його розміри й показна статура. Такої величезної голови я не бачив ні в кого. Професорів циліндр, якби мені стало духу нап'ясти його на себе, напевне

вкрив би всю мою голову до плечей. Його квітуче обличчя й чорна борода, що буйно кучерявилась на дужих грудях, нагадували асирійського бика. Волосся на голові мав він рівне, і довгі пасма його облямовували високе могутнє чоло. З-під буйних чорних брів владно, прискіпливо й насмішкувато дивились ясні сіро-блакитні очі. Крім цього, над столом підносилися широченні плечі, верхня частина тулуба з добру діжку завбільшки, а на столі лежали здоровезні вкриті довгим чорним заростом руки. Все це, а також низький, гуркітливий, як грім, голос запали мені в пам'ять з першого ж погляду на цього іменитого професора.

— Ну? — мовив він, украй зухвало дивлячись на мене. — А далі що?

Деякий час мені, очевидно, треба було прикидатися, бо інакше інтерв'ю наше на тому й урвалося б.

— Ви були такі ласкаві, що призначили мені побачення, сер, — сумирно відповів я, подаючи йому конверт.

Челенджер вийняв із шухляди мого листа й поклав на стіл перед собою.

— А! Ви той самий молодик, що не розуміє написаного звичайною англійською мовою? Але мої загальні висновки, здається, сподобилися вашої похвали?

— Безперечно, сер, безперечно, — захоплено підтвердив я.

— Ти диви! Це серйозно зміцнює моє становище, чи ж не так? Ваш вік і ваша зовнішність надають подвійної ціни вашій підтримці. В усякому разі, ви виглядаєте краще, піж табун тих віденських свиней, спільне рохкання яких ображає мене не більше, ніж самотнє рохкання британського кабана, — і він так зиркнув на мене, що зробився схожим на представника згаданої тільки-но породи.

— Вони, звісно, негідно повелися на конгресі, — зауважив я.

— Запевняю вас, що я й сам не дав себе скривдити і зовсім не потребую ваших симпатій. Стати спиною до стіни й обличчям до своїх ворогів — у такій позі Джордж Едвард Челенджер почуває себе якнайкраще. А тепер, сер, по змозі скоротімо ваш візит: вам він навряд чи буде приємний, а мені — й поготів. Ви, здається, хотіли дістати від мене додаткові пояснення до деяких тверджень, висунутих у моїх тезах?

Він повадився так прямолінійно, що дуже важко було мені викручуватись. Але я все-таки мусив вести свою гру далі та чекати слушнішого моменту. Здаля воно здавалося досить простим. Невже ж моя ірландська кмітливість зрадить мене саме тепер, коли вона мені найбільше потрібна?

Пара сіро-блакитних очей прошила мене гострим поглядом.

— Ну, чого ж ви мовчите? — рикнув він.

— Я, звичайно, початківець у науці, — мовив я, дурнувато усміхаючись. — На щось більше я й не можу претендувати. Але мені здається, що до Вейсманової теорії ви поставились трохи суворо. Хіба ж докази, одержані останнім часом, не свідчать... про зміцнення позицій Вейсмана?

— Які докази? — загрозово-спокійно спитав Челенджер.

— Ну, та не так, щоб прямі якісь докази. Я радше маю на увазі загальний напрямок сучасної наукової думки...

Він нахилився вперед і пильно втупився в мене.

— Ви, я думаю, знаєте, — сказав він, затинаячи пальця, — що черепний індекс — це фактор константний?

— Звичайно, — притакнув я.

— А телегонія ще й досі викликає сумнів?

— Безперечно.

— І що зародкова плазма відмінна від партеногенетичного яйця?

— Авжеж! — скрикнув я, захоплений своїм власним нахабством.

— І що ж це все доводить? — приязним і вкрадливим тоном поцікавився професор.

— І справді, що ж це доводить? — промимрив я. — Справді.

— А хочете, я скажу? — буркнув він.

— Дуже прошу.

— Це доводить, — гримнув професор, ураз розпалюючись, — це доводить, що ви — найзухваліший самозванець у цілому Лондоні! Підлий, улесливий газетярьсько, в якого наукових знань не більше, ніж порядності!

Він схопився на ноги, і очі його розжевірились, немов у божевільного. Хоч яка була напружена хвилина, я все-таки помітив, що він був коротун, бо голова його ледве сягала мого плеча. То був Геркулес, уся потуга якого зосереджувалась у тулубі та в мозку.

— Усе це нісенітниця! — вигукнув він, спираючись руками на стіл і виставляючи наперед голову. — Все, що я сказав вам, сер, — чистісінька нісенітниця з наукового погляду. Невже ви гадаєте, що вам по силі змагатися зі мною, — вам, з вашим курячим мозком? Ви думаєте, що ви

всемогутні, ви — нікчемні перодряпи! Вам здається, що, похваливши когось, ви можете звеличити його, а ганьблячи — звести зі світу? Ми всі, мовляв, мусимо запобігати вашої ласки та шукати вашої підтримки? Бо ж ви можете і підперти когось, і з багном змішати. Плазуни ви нещасні, знаю я вас. Але ви перейшли межу. Ви втратили почуття міри. Надулись, як балони! Я поставлю вас на належне місце. Ні, сер, ви не зіб'єте з ніг старого Челенджера. Він ще доброго завдасть вам чосу. Він попереджав вас, перестерігав, а ви все ж таки прийшли. Що ж, це ваша власна провина. Фант, містере Мелоуне. За вас фант! Ви грали в небезпечну гру, і, здається мені, програли.

— Слухайте, сер, — перестеріг я, задкуючи до дверей і відчиняючи їх, — ви, звичайно, можете бути брутальним, коли це вам до душі. Та всьому є край. Ви не маєте права ображати мене.

— Я не маю права? — він поволі наближався до мене, але рангом спінився й засунув велетенські руки в кишені своєї короткої, як у хлопчика, куртки. — Мені не первина викидати таких, як ви, зі свого дому. Ви будете четвертий чи п'ятий. Три фунти п'ятнадцять шилінгів штрафу за кожного — ось пересічна ціна за вас. Дорогувати, та нічого не вдієш. А тепер, сер, чому б і вам не піти слідом за вашими попередниками? Думаю, не завадило б, — і він знову рушив на мене, ступаючи на пальцях, немов танцюрист.

Я міг би вискочити в коридор і зачинити двері на засув, але то була б ганебна втеча. До того ж тепер уже і я почав розпалюватись. Спершу моя поведінка справді була не дуже схвальна, та після стількох образ я вважав уже себе за покривдженого.

— Тільки без рук, сер. Я не дозволю цього.

— Ти диви! — Його чорні вуса настовбурчились, і в усміхненому роті глузливо блиснули білі ікла. — Так не дозволите, кажете?

— Не крутіть дурника, професоре! — гукнув я. — На що ви надієтесь? Я важу двісті десять фунтів. М'язи в мене — як залізо. І щосуботи я граю в регбі в ірландській збірній Лондона. Я не з тих, які...

У ще мить він кинувся на мене. Добре, що я заздалегідь відчинив двері, а то вони розлетілися б на друзки. Ми колесом прокотилися по коридору, дорогою зачепивши якогось стільця, і удвох вилетіли до виходу. Мій рот був повний професорової бороди, наші руки перепліталися, наші тіла щільно притулились одне до одного, а той чортів стілець крутився між наших ніг. Завбачливий Остін розчахнув двері на вулицю, і ми клубком скотилися сходами вниз. Мені довелося бачити щось подібне у виконанні двох акробатів, але я думаю, вони мушили довго вправлятись, перше, ніж навчилися робити такий номер без тілесних ушкоджень. Стілець зрештою розсівся на тріски, а ми опинилися в рівчаку на вулиці. Професор скочив на ноги і, відсапуючись, як астматик, люто замахав кулаками.

— Годі з вас? — прохрипів він.

— Клятий урвиголова! — скрикнув я, насилу підводячись із землі.

Ми були в запалі і, без сумніву, зчепилися б знову, якби мене не вирятував зі скрутного становища полісмен із записником у руці.

— Що тут у вас трапилось? І як вам не соромно? — сказав полісмен. То була єдина слушна думка, яку я почув у Енмоур-Парку. — Ну, — обернувся він у мій бік, — у чім річ?

— Цей чоловік накинувся на мене, — поскаржився я.

— Ви накинулись на нього? — запитав полісмен у професора.

Той тільки зводив дух і не відповів нічого.

— Це вже не вперше, — сказав полісмен і суворо похитав головою. — З такої ж нагоди вам довелося мати чимало клопоту місяць тому. Тепер ви підбили око цьому молодикові. Будете ви позивати його, сер?

— Ні, — трохи повагавшись, відказав я, — не буду.

— Як-то так? — здивувався полісмен.

— Я сам винен. Я нав'язався до нього додому, хоч він і попереджував мене.

Полісмен згорнув свого записника.

— Сподіваюсь, ви більше не допустите подібних вихваток, — сказав він, звертаючись до професора. — А це чого? Проходьте, проходьте! — Останні слова стосувалися хлопця з м'ясної крамниці, якоїсь покоївки та двох-трьох роззяв, які вже з'юрмилися круг нас. І, женучи поперед себе цей маленький натовп, полісмен подався геть.

Професор глянув на мене. Десь у глибині його очей блякнув насмішуватий вогник.

— Ходімо в дім, — мовив він. — Ми ж не добалакали.

Запрошення це бриніло досить зловісно, але я таки ввійшов слідом за професором у будинок, а мовчазний Остін, схожий на дерев'яну статую, зачинив за нами парадні двері.

Розділ IV

"ЦЕ НАЙНЕЗВИЧАЙНІША В СВІТІ РІЧ"

Ледве двері зачинилися, як з їдальні вилетіла місіс Челенджер. Маленька жіночка просто не тямила себе. Мов курча навпроти бульдога, вона стала перед своїм чоловіком і заступила йому дорогу. Очевидно, вона бачила, як я кубертом вилітав з дому, але не помітила, що я повернувся.

— Ти звірюка, Джордже! — скрикнула жінка. — Ти понівечив цього милого юнака.

Замість відповіді професор тицьнув пальцем позад себе.

— Ось він, цілий і неушкоджений!

— Вибачте, прощу, — я вас не побачила.

— Запевняю вас, пані, що нічого прикрого зі мною не сталося.

— Але він таки поставив вам синця на обличчі. О, Джордже, який ти брутальний! Увесь тиждень тільки й знати, що самі скандали! Всі ненавидять тебе, глузують з тебе. Ні, терпець мені вже ввірвався. Годі!

— Брудну білизну перетрушуєш на людях! — гримнув Челенджер.

— Це ні для кого не секрет! — репетувала дружина. — Хіба ти не знаєш, що ціла вулиця, ба навіть цілий Лондон... Можете йти, Остіне, ви нам більше не потрібні... Думаєш, усі не говорять про тебе? Де твоя самоповага? Ти ж мав би бути ректором великого університету, і тисячі студентів шанували б тебе. Де твоя самоповага, Джордже?

— А як справа з твоєю, моє серденько?

— Ти просто доводиш мене до розпачу. Розбійник... звичайний розбійник... ось ким став ти тепер.

— Заспокойся, Джесі.

— Якийсь запеклий скандаліст, задирака, а не вихована людина!

— Ну, досить уже! За це опинишся на ганебному стовпі.

На моє здивування він нахилився, підняв дружину вгору й посадовив на високий постамент з чорного мармуру, що стояв в одному з кутків передпокою. Був він футів на сім заввишки і такий вузький, що бідна жінка ледве-ледве там трималася, щоб не впасти. Її обличчя скривилося з переляку, вона конвульсійно похитувала ногами й випростала спину, щоб утриматися, — дивовижнішої картини мені ніколи не доводилось бачити.

— Зніми мене! — мало не плакала бідолашна господиня.

— Скажи: "прошу".

— Ти — звірюка, Джордже! Зараз же спусти мене вниз!

— Ходімо до кабінету, містере Мелоуне.

— Справді, сер... — почав я, глянувши на професорову дружину.

— Тепер уже й містер Мелоун клопочеться за тебе, Джесі. Ну-бо, скажи: "Прошу", і миттю будеш унизу!

— А, звірюка ти! Ну, прошу, прошу.

Професор зняв її так легко, наче то була канарка.

— Треба шануватись, моя люба. Містер Мелоун — журналіст. Він напише про це все завтра в своїй миршавій газетці та ще примірників із

двадцять спеціально розпродать нашим сусідам. "Незвичайні пригоди серед верхів громадянства" — ти ж бо піднеслася аж до верху, як сиділа на п'єдесталі. А потім буде ще підзаголовок: "Епізод з життя чудернацького подружжя". Він же, цей містер Мелоун, страшенно любить порпатись у грязюці та жерти різне падло, як і решта його братії: Porcus ex grege diaboli — свиня з череди диявольської. Чи ж не так, містере Мелоуне?

— А ви й справді нестерпні, — запально відповів я.

Професор усміхнувся і вклонився.

— Створюється, я бачу, ціла коаліція, — прогримотів він, зиркаючи то на мене, то на дружину, й випинаючи свої могутні груди. Раптом він змінив тон: — Вибачте за ці невимушені хатні розваги, містере Мелоуне. Я покликав вас назад у дім зовсім не на те, щоб ви стали учасником наших маленьких родинних жартів. Ну, чеши звідси, жіночко, і не сердься. — Він поклав своє лапище їй на плече. — Ти мала рацію в усьому, що казала. Якби я завжди слухав тебе, з мене вийшли б кращі люди, але тоді я не був би Джордж Едвард Челенджер. Кращих людей аж кишить, моя голубонько, а Челенджер один. Затям це собі добре. — І професор несподівано поцілував дружину, чим збентежив мене куди більше, ніж своїми попередніми вибриками. — Прошу, містере Мелоуне, — гостинно звернувся він до мене. — Сюди прошу, сер.

Ми ввійшли до кімнати, яку таким галасливим чином залишили десять хвилин тому. Професор старанно причинив двері, показав мені на крісло й підсунув під самий ніс коробку з сигарами.

— Справжні "Сан-Хуан-Колорадо", — відрекомендував він. — Для таких збудливих людей, як ви, наркотики — дуже корисна річ. Господи, та не кусайте ж її! Надріжте, і надріжте шанобливо. А тепер відхиліться назад і уважно слухайте те, що я зволю вам казати. Якщо вам

заманеться зробити якесь зауваження — відкладіть його до слушнішого часу.

Перш за все щодо вашого повернення до мого будинку після цілком заслуженого вигнання, — він випнув наперед бороду й задержувато глянув на мене, немов запрошуючи заперечити йому. — А повернулися ви сюди після вашого, як я вже сказав, цілком заслуженого вигнання через відповідь, яку ви дали цьому причепі-полісменові. Мені здалося, в ній був натяк на певну порядність, якої я не звик бачити у представників вашого фаху. Визнавши себе за винного, ви виявили деяку розумову незалежність і широчінь поглядів, що й притягло до себе мою прихильну увагу. Різновид породи людської, до якої ви маєте нещастя належати, завжди був поза моїм розумовим обрієм. А ваші слова несподівано піднесли вас вище, до рівня моєї уваги. Ви зацікавили мене. Ось із цих причин я й запросив вас до себе, поклавши познайомитися з вами ближче. Попіл я попрошу струшувати в японську попільничку, яка стоїть на бамбуковому столику ліворуч од вас.

Цю коротеньку промову він виголосив, відрубуючи кожне слово, мов лектор перед аудиторією. Обернувшись обличчям просто до мене, він сидів на своєму обертовому кріслі, відхиливши голову назад, настовбурчившись, як велика жаба, і примруживши трохи зневажливо повіки. Потім раптом повернувся до мене боком, через що мені було видно лише його червоне вухо та скуйовджене волосся. Він став длубатись у стосах паперу на столі, видима річ, шукаючи чогось. Нарешті я побачив у нього в руках щось схоже на пошарпаний старий альбом для малюнків.

— Я збираюся розповісти вам дещо про Південну Америку, — почав Челенджер, знову дивлячись на мене. — Тільки дуже прошу — ані одного зауваження. Насамперед вам треба усвідомити: все те, що я розповідатиму, ви без мого спеціального дозволу не матимете права. переказувати ніде й нікому. А цього дозволу, оскільки я собі уявляю. Ви ніколи не дістанете. Зрозуміло?

— Але ж це занадто суворі умови, — запротестував я. — Адже правдивий звіт...

Челенджер поклав альбом назад на стіл.

— В такому разі будьте здорові. Бажаю вам усього найкращого.

— Ні, ні! — скрикнув я. — Я згодний на всі умови. У мене ж нема вибору.

— Таки нема.

— Що ж, тоді я обіцяю.

— Слово честі?

— Слово честі.

Він зміряв мене зухвалим і сповненим недовіри поглядом.

— А звідки я знаю, яка вона у вас, та честь?

— Ну, сер, — не стримався я, — це вже занадто! Я ще нікому в житті не дозволяв так ображати себе.

Цей вибух обурення, здається, більше зацікавив, аніж вразив його.

— Круглоголовий тип, — пробурчав він. — Брахіцефал, сірі очі, чорне волосся з ознаками негроїда. Ви кельт, я гадаю?

— Я ірландець, сер.

— Ірландець? Корінний?

— Так, сер.

— Тоді все ясно. Отже вважайте: ви дали мені слово честі, що не зрадите моєї до вас довірливості. Мушу попередити, що довірливість ця далеко не невичерпна. Але хоч би там як, а ті невеличкі відомості, що їх я уділю вам, становитимуть для вас певний інтерес. Перш за все, ви, напевне, знаєте, що два роки тому я відбув подорож до Південної Америки. Подорож, яка в історії науки увійде до золотого її фонду. Метою цієї подорожі було перевірити деякі твердження Волеса та Бейтса. А це можна було зробити лише в тих самих умовах, в яких проведено й перші спостереження. Якби моя експедиція і не мала ширших наслідків, то й тоді вже вона цілком із наукового погляду виправдала б себе, але те, що я побачив там, дало зовсім новий і свіжий матеріал для науки.

Ви, певно, знаєте — хоч за нашої напівкультурної доби ви, мабуть, цього не знаєте, — що деякі місцевості в басейні Амазонки досліджено лише частково і що ця річка має численні притоки, багато з яких ще не нанесено навіть на карти. Я хотів одвідати ці малознані краї та вивчити їхню фауну, щоб здобути матеріал для кількох розділів великої монументальної праці в галузі зоології, яка, сподіваюся, виправдає моє земне існування. Закінчивши цю свою роботу й повертаючись-уже назад, я випадково спинився на ніч у маленькому індіанському селищі коло самого гирла однієї з приток Амазонки; де саме ця притока і яка її назва — цього я не скажу. Тамтешні тубільці належать до племені кукама. То дуже приязний, але напівзвироднілий народ, розумові здібності якого навряд чи перевищують здібності пересічного лондонця. Ще коли я вибирався в експедицію і йшов проти води, мені пощастило вилікувати декого з цих індіанців і взагалі вразити їх своєю особою, тим-то не дивно було, що вони ревно чекали мого повернення. З їхньої жестикуляції я зрозумів, що хтось потребує моєї медичної допомоги, тож разом із їхнім ватажком пішов до однієї в халуп. Ввійшовши туди, я побачив, що пацієнт, до якого мене кликали, тільки-но помер. На мій подив, то виявився не індіанець, а білий — справжня біла людина з ясним волоссям і деякими ознаками альбіноса. Одягнений в якесь дрантя, він мав страшенно виснажений вигляд, і все тіло його свідчило про тривалі

страждання. Скільки я міг зрозуміти з розповіді тубільців, він був для них зовсім чужий і прийшов у їхнє селище з лісової хащі вкрай знеможений.

У головах небіжчика лежала його дорожня торба, і я уважно переглянув її вміст. На ярличку, прикріпленому всередині, було написано ім'я померлого: "Мепл-Вайт, Лейк-авеню, Детройт, штат Мічіган". Перед цим ім'ям я завжди охоче скину капелюха. Не буде перебільшенням, що коли мої заслуги визнають, воно стоятиме поряд з моїм. Речі в торбі вказували на те, що він був художник та поет, і подорожував, шукаючи нових вражень. Я не маю себе за фахівця в цих справах, але, на мою думку, вірші, що їх я знайшов у торбі, не дуже були вправні. В торбі лежало також кілька таких собі ескізів з краєвидами річки, скринька з фарбами, скринька з кольоровою крейдою, пара пензлів, оця вигнута кістка, що лежить на чорнильниці, том Бекстера "Мухи та метелики", дешевий револьвер і кілька патронів. З убрання там не було нічого, — може, він загубив його, подорожуючи, або й взагалі не мав. Оце й усе, що знайшлося в торбі того мандрівного представника американської богеми.

Я вже обернувся відходити, коли в око мені впало, що з кишені його пошарпаної куртки щось стирчить. То був альбом для малюнків у такому самому вигляді, який він має й досі. Можу вас запевнити, що до цієї реліквії, яка так щасливо потрапила мені до рук, я ставлюся з не меншою пошаною, ніж до першого видання творів Шекспіра. Тепер я вручаю цей альбом вам: візьміть його й перегляньте сторінка за сторінкою.

Челенджер запалив сигару, відхилився на спинку крісла і своїм лютим ущипливим поглядом став стежити, яке враження справляють на мене ці малюнки.

Я розгорнув альбом, сподіваючись знайти в ньому щось незвичайне, хоч я й сам не уявляв, що саме. На першій сторінці мене спіткало розчарування, бо там був лише портрет якогось гладуна в двобортній куртці, підписаний "Джیمмі Колвер на поштовому пароплаві". Далі йшла ціла низка начерків з індіанського життя. Ще далі я надивався портрет

веселого тілистого священика в крислатому брилі й дуже сухорлявого європейця, що сидів навпроти нього, а підпис під малюнком був такий: "Сніданок з фра Крістофери в Розаріо". На подальших кількох аркушах були обриси жінок і дітей, а потім ще чимало малюнків різних тварин з такими поясненнями, як-от: "Ламантин на піщаній косі", "Черепашки та їхні яйця", "Чорний агуті під міртовою пальмою" — остання тварина нагадувала величезну свиню — і нарешті я знайшов дві сторінки, де були ескізи довгоносих, бридких на вигляд ящерів. Ніякого інтересу вони в мене не викликали, що я відверто й сказав професорові.

— Це, певно, протистіньки собі крокодили?

— Алігатори! Алігатори! Хіба ж у Південній Америці водяться крокодили? Різниця між ними полягає...

— Я маю на увазі, що тут нема нічого особливого, нічого такого, що виправдало б ваші слова.

Професор поблажливо посміхнувся.

— Перегорніть ще сторінку.

Але й наступна сторінка не містила нічого надзвичайного. То був нашвидку намальований фарбами ескіз на цілу сторінку, якийсь краєвид — такі малюнки роблять художники з натури, щоб скористатися з них при дальшій розробці теми. На передньому плані була вкрита злиденною ясно-зеленою рослинністю долина, що, спадисто йдучи вгору, закінчувалась лінією темно-червоних, смугастих, схожих на базальтові, скель. Вдалині ці скелі підносилися угору суцільною кам'яною стіною. Обіч стіни одинцем стояла пірамідальної форми круча з розлогим деревом на вершині — явно відокремлена від основного хребта. Над усім цим сяяло блакитне тропічне небо. Верхів'я червоних скель було оторочене вузькою зеленою смужкою. На наступній сторінці був той

самий акварельний пейзаж, тільки намальований зблизька, через що всі деталі на ньому проступали виразніше.

— Ну? — спитав професор.

— Безперечно, це дуже оригінальна формація, — зауважив я, — але я не досить розуміюся на геології, щоб сказати, чи й справді вона така вже незвичайна.

— Незвичайна! — повторив Челенджер. — Та вона унікальна! Це щось неймовірне! Ніхто на землі й не уявляв, що таке може бути. Подивіться тепер далі.

Я перегорнув сторінку й аж скрикнув з подиву. Там був малюнок найчудернацькішої тварини, яку мені будь-коли доводилось бачити. Геть мов той привид, який може ввижатись хіба курцеві опію чи божевільному. Уявіть собі голову як у птаха, тулуб наче в розбухлої ящірки, довжелезний хвіст, укритий гострими колючками, а на горбуватій спині — високі зубчасті торочки, що скидалися на шерех півнячих гребенів, розташованих один за одним. Перед цим створінням стояв якийсь недоладний чоловічок-недоросток.

— Ну, і що ви про це думаєте? — вигукнув професор, потираючи руки з виглядом переможця.

— Це якась потвора, якесь чудовисько.

— Але чого б то художник став малювати таку тварину?

— Мабуть, хильнув забагато джину.

— А кращого пояснення ви не годні запропонувати?

— Добре, а як же ви це пояснюєте, сер?

— Та тільки так: очевидно, ця тварина реально існує, її намальовано з натури.

Я не засміявся тільки тому, що вчасно пригадав, як ми колесом котилися вздовж коридора.

— Безперечно, безперечно, — підтвердив я догідливим тоном, яким, бува, заспокоюють дурника. — Хоча, мушу признатись, мене страшенно дивує оця манісінька людська постать. Якби то був індіанець, можна було б вбачати в цьому доказ того, що в Америці живе плем'я пігмеїв, але він, здається, єропеєць, бо на ньому корковий шолом.

Професор фуркнув, немов розлючений бізон.

— Ви таки переходите всякі межі! — сказав він. — Я ніколи не повірив би, що можлива така міра тупості. Що у вас — прогресивний параліч? Атрофія мозку? Дивовижно!

Професорів спалах був такий безглуздий, що шкода було витратити енергію, обурюючись на нього: тоді довелося б сердитись увесь час. Я обмежився тим, що стомлено всміхнувся.

— Мене вразив такий малий зріст цього чоловіка, — пояснив я.

— Дивіться сюди, — він нахилився вперед і тицьнув своїм волохатим і товстим, як сосиска, пальцем у малюнок. — Бачите оцю рослину позад звірини? Ви, певно, подумали, що це кульбаба чи брюсельська капуста, ге ж? Ну, то це — слонова пальма, яка часом випинається вгору на п'ятдесят або шістдесят футів. Хіба ви не розумієте, що людину приміщено тут з певною метою? Не міг же художник у дійсності стояти перед такою тварюкою й малювати її. Він намалював себе поруч із нею,

щоб дати уявлення про масштаб. На зріст він був, скажімо, футів п'ять з хвостиком. Пальма, отже, разів у десять вища за нього.

— Боже милый! — аж зойкнув я. — Так ви гадаєте, що ця тварюка... Та ні, вона ж не вмістилася б навіть у Чаріпгкроському вокзалі...

— Можна не перебільшуючи сказати, що це — екземпляр досить значного розміру, — люб'язно погодився професор.

— Але, — промовив я, — не можна ж на підставі одного-єдиного малюнка відкидати геть увесь досвід людства. — Перегорнувши альбом до кіпця, я переконався, що решта сторінок у ньому була порожня. — На підставі начерку якогось мандрівного художника-американця, що малював, можливо, під впливом гашишу, або в нападі пропасниці, а може, просто на догоду своїй хворобливій уяві. Бувши людиною науки, ви не можете обстоювати такої позиції.

Замість відповіді професор узяв з полиці якусь книжку.

— Це блискуча монографія мого обдарованого друга Рея Ланкастера, — сказав він. — І в ній є ілюстрація, що повинна зацікавити вас. Ось вона. Підпис такий: "Імовірний вигляд юрського динозавра-стегозавра". Задня нога. Його вдвічі перевищує зріст дорослої людини. Ну, що ви на це скажете?

Він передав мені розгорнену книжку. Я глянув на малюнок і здригнувся. Між ескізом невідомого художника й реконструйованою теоретично твариною з давно відмерлого світу була разюча схожість.

— Це й справді незвичайно! — вихопилось у мене.

— Але вас воно все-таки не переконує?

— Можливо, це просто випадковий збіг, а може, ваш американець бачив десь таку ілюстрацію, і вона засіла в його пам'яті. Таке трапляється, коли людина марить.

— Нехай і так, — милостиво погодився професор, — облишмо на разі малюнки. Тепер я попрошу вас глянути на це, — і він простяг мені кістку, яку знайшов тоді в торбі покійника. Кістка та, дюймів шість завдовжки, була грубша за мій великий палець, і на одному з кінців її залишився висохлий хрящ.

— Якій з відомих вам тварин належить ця кістка? — спитав професор.

Я уважно оглянув її з усіх боків, силкуючись пригадати окрешини своїх напівзабутих знань.

— Це, мабуть, ключиця людини, тільки дуже рослявої.

Мій співбесідник зневажливо махнув рукою.

— У людини ключиця крива. А ця кістка зовсім рівненька. На поверхні її, як бачите, жолобок, в якому, очевидно, лежав міцний сухожилок; на ключиці цього немає.

— Тоді, мушу признатись, я не знаю, що воно таке.

— Вам нема чого соромитись свого неучтва, бо, я певний, жоден із зоологів Південного Кенсінгтону не міг би визначити, що це за кістка. — З коробочки від пілюль він витяг маленьку кісточку, як горошинка завбільшки. — Скільки я можу судити, оця людська кістка тотожна з тією, що у вас в руках. Тепер ви маєте деяке уявлення про розміри тварини. А залишок сухожилка свідчить про те, що вона нещодавно ще жила, тобто це не викопна істота. Що ви на це скажете?

— Я гадаю, що слон...

Він скривився, немов я завдав йому болю.

— Годі! Годі! Не згадуйте про слонів у Південній Америці. Навіть у сучасній початковій школі...

— Ну, тоді це кістка якоїсь іншої великої південноамериканської тварини, — тапіра, наприклад.

— Ви можете повірити мені, юначе, що я досить добре обізнаний з основами мого фаху. Отож, запевняю вас: ця кістка не належить ні тапірові, ні будь-якій іншій відомій зоологам істоті. Вона належить дуже великій, дуже сильній і, правдоподібно, дуже лютій тварині, що живе десь на земній кулі, але досі невідома науці. Я й тепер ще не переконав вас?

— Зате ви дуже зацікавили мене.

— Тоді справа з вами не зовсім безнадійна. Я відчуваю, що у вас жевріє десь іскра розуму, — спробуймо ж роздмухати її. Залишмо померлого американця і вернімось до моєї розповіді. Ви, ясна річ, здогадуєтесь, що я не міг покинути Амазонки, не спробувавши дослідити цю проблему глибше. Деякі вказівки на шлях, звідки йшов той художник, у мене були. Та я міг би задовольнитись і самими індіанськими легендами, бо чутки про якийсь дивовижний край поширені серед усіх надрічкових племен. Ви, звичайно, чували про Курупурі?

— Ні, не чув.

— Курупурі — це, як вважають індіанці, духи лісів, страшні й люті, і їх, кажуть вони, треба уникати. Ніхто не знає, як вони виглядають або чим живляться, але на мешканців басейну Амазонки саме їхнє ім'я наганяє жах. Разом з тим, усі тубільці як один скажуть вам, в якому напрямі живуть Курупурі. Ось із тих самих місць і прийшов оцей американець. Там і слід шукати цих страховищ. Моє завдання полягало в тому, щоб з'ясувати, що воно таке.

— І що ж ви зробили?

Мій легковажний настрій уже минув. Цей кремезний професор зумів збудити пошану до себе і привернути мою увагу.

— Мені пощастило перебороти спротив тубільців — вони ж бояться навіть згадувати про Курупурі — і, за допомогою підлещувань, подарунків і (ніде правди діти!) погроз я умовив двох із них піти провідниками до мене. Після багатьох пригод, — за них я не стану розводитись, пройшовши чималу відстань — яку саме, я промовчу і в напрямі, якого я не зазначатиму, ми нарешті добулись до місцевості, де ніхто ще не бував, якої ніхто ніколи не описував, за винятком мого безталанного попередника. Тепер, будь ласка, погляньте ось на це.

Він передав мені фотокартку середнього розміру.

— Незадовільна якість цієї фотографії пояснюється тим, — сказав він, — що коли ми спускалися річкою, човен перекинувся, і скринька з не проявленими негативами зламалася. Втрати були непоправні — майже всі негативи загинули; це — один з небагатьох, які пощастило почасти врятувати. Сподіваюсь, ви вже повірите моєму поясненню. Подейкують про якусь фальсифікацію, але я не маю зараз охоти спростовувати ці вигадки.

Фотокартка і справді була дуже зблякла. Суворий критик вільно міг би витлумачити її зміст на свій лад. На тьмяній поверхні видно було якийсь сіруватий краєвид, а вдивившись пильніше, я побачив, що то довгий і дуже високий кряж, схожий на величезний водоспад, коли на нього дивитися здаля. На першому плані слалась положиста рівнина, поросла деревами.

— Це, мені здається, та сама місцевість, яку намальовано в альбомі, — сказав я.

— Саме так і є, — відповів професор. — Я знайшов там сліди табору американця. А тепер погляньте осьюди.

То був той-таки краєвид, тільки знятий уже зблизька, але фотокартка була зовсім бліда. А втім, я виразно розгледів на ній увінчану деревом кручу, що стояла осторонь від кряжа.

— Тепер у мене вже немає жодного сумніву, — сказав я.

— Це вже певний поступ, — зауважив Челенджер. — Ми посуваємось наперед, чи не правда? Гляньте-но на вершину цієї самотньої скелі. Ви там нічого не помічаєте?

— Здоровезне дерево.

— А на дереві?

— Якийсь великий птах. Він подав мені лупу.

— Так, — підтвердив я, глянувши крізь скло, — на дереві сидить великий птах, і в нього, здається, дуже довгий дзьоб. Я сказав би, що це пелікан.

— Зором ви, я бачу, не можете похвалитись, — зазначив професор. — Це не пелікан і взагалі не птах. Вам, можливо, цікаво буде дізнатися, що я підстрелив цю істоту. І це був єдиний незаперечний доказ відкриттів, який я мав змогу привезти з собою.

— Так він є у вас? — Нарешті ми дійшли до чогось неспростовно певного.

— Він був у мене, але, на лихо, загинув разом з усім іншим, коли перекинувся мій човен і загинули мої фотографії. Я схопився за цю свою

здобич, однак її затягло у вир, і в руках у мене лишилася тільки частка крила. Коли мене викинуло на берег, я був непритомний, але мізерного залишку свого скарбу так і не випустив. Ось він перед вами.

Професор витяг із шухляди якусь річ, що, на мій погляд, скидалася на верхній край крила величезного кажана. То була крива кістка щонайменше в два фути завдовжки, і з неї звисав клопот перетинчастої тканини.

— Велетенський кажан, — висловив я думку.

— Нічого подібного, — з докором у голосі відповів професор. — Мені, що виховувався р увесь час жив у науковому оточенні, просто дивно, до чого мало обізнані у нас з найелементарнішими принципами зоології. Невже ж ви не знаєте елементарних фактів з порівняльної анатомії, що крило птаха — це, по суті, передпліччя, а крило кажана складається з трьох пальців, які мають літальні перетинки між собою? В даному разі, кістка, безсумнівно, не передпліччя, і ви самі бачите, що на ній тільки одна перетинка. Отже, ця кістка не може належати кажанові. Ну, а якщо це не птах і не кажан — що ж воно тоді?

Мої невеличкі запаси знання вже всі вичерпалися.

— Їй-Богу, не знаю, — зізнався я.

Челенджер знову розгорнув книгу Ланкастера, що на неї вже раніше посилався.

— Ось, — показав він на малюнок якогось надзвичайного летючого страховища. — Чудовий образ диморфодона, або птеродактиля — летючого ящера юрського періоду. На наступній сторінці — схема, на якій пояснюється механізм рухів його крила. Порівняйте її, будь ласка, з тим зразком, що у вас в руках.

Мене обсіпало морозом, як я глянув на ту схему. Я був переконаний остаточно. Для сумніву вже не лишилося місця. Докази були разючі. Малюнок, фотографії, професорова розповідь, а тепер ще ця кістка — все зробилося цілком ясным.

Я так і сказав, і висловив свої почуття вельми захоплено, бо професор таки гідний був похвали.

Челенджер відкинувся на спинку крісла, заплющив очі і, улещений, поблажливо всміхнувся.

— Це найнезвичайніша в світі річ, про яку мені будь-коли доводилося чути! — скрикнув я з таким запалом, що більше личить журналістові, ніж ученому. — Це щось грандіозне! Ви — Колумб науки, який відкрив утрачений світ. Я страшенно шкодую, що один час дозволив собі сумніватися в істинності ваших відкриттів. Все це здавалося таким неймовірним! А тепер переді мною наочні докази, і вони переконують кожного..

Професор аж муркотів від задоволення.

— І що ж ви вчинили далі, сер?

— Надійшла дощова пора року, містере Мелоуне, а запаси харчів у мене вичерпалися. Я дослідив підступи до того велетенського пасма гір, але вибратись туди мені не пощастило. Пірамідальна скеля, з якої я збив птеродактиля, виявилася приступнішою. Я трохи альпініст, тож спромігся вибратись приблизно до половини її, звідки вже можна було роздивитись плато на верхів'ї кряжа. Воно величезне, тягнеться далеко на захід і на схід; не було видно кінця-краю густо зарослому бескеттю. Біля підніжжя кряжа місцевість болотиста; там у хащах сила гадюк і комах, і взагалі справжнє пристанище пропасниці. Все це править за природний захист тієї дивовижної країни.

— І ви не бачили там жодних ознак життя?

— Ні, сер, не бачив. Але протягом того часу, коли ми стояли табором коло підніжжя скель, нам не раз було чути згори якісь дивні звуки.

— А та тварина, що її намалював американець? Як ви пояснюєте собі походження його малюнка?..

— Треба гадати, що він якось добувся на верхів'я гірського кряжа й там її побачив. Таким чином, можна зробити висновок, що шлях нагору існує. Ми також знаємо, що шлях цей дуже важкий, бо інакше ті тварини зійшли б униз і розселилися по навколишніх землях. Що-що, а це безперечно.

— А як опинилися вони на плато?

— Думаю, на це питання не дуже важко відповісти, — сказав професор. — Тут може бути лише одне пояснення. Ви, певно, чули, що Південна Америка — континент гранітний. На одній з ділянок її поверхні у дуже давню добу внаслідок потужного вулканічного процесу пласти землі раптово піднялися. Тамтешні скелі, нагадаю, базальтові, тобто вулканічного походження. Площу завбільшки, мабуть, з наше графство Сассекс, виперло вгору разом з усім живим на ній, і завдяки своїм стрімким бокам, яким не страшне було ніяке вивітрювання, ця територія відокремилася від навколишнього світу. Які ж були наслідки цього? Звичайні закони природи там перестали діяти. Обставини, що в решті світу зумовили боротьбу за існування, тут зникли або ґрунтовно змінилися. Тварини, які деінде вимерли, тут вижили. Як ви знаєте, птеродактиль і стегозавр — тварини юрського періоду, а отже, існували страшенно давно і збереглися там тільки через якісь виняткові умови.

— Ваші свідчення достатньо переконливі, і вам лишається тільки викласти їх у відповідних наукових закладах.

— Так у простоті свого серця думав був і я, — з гіркотою в голосі промовив професор. — Але можу сказати вам лише одне — вийшло не так: слова мої повсюди зустріли з недовір'ям, викликаним почасти дурістю, почасти заздрістю. А в мене не така вдача, сер, щоб запобігати ласки у кого-небудь та підпирати фактами свої твердження після того, як люди піддали їх сумніву. Побачивши, що мені не вірять, я вирішив не показувати нікому й тих речових доказів, які в мене були. Я зненавидів саму цю тему і перехотів узагалі про це розмовляти. Коли мій спокій порушують такі, як от ви, сер, котрих просто знічев'я цікавить усяка дивовижа, я аж нетямлюся і не можу стримувати себе. Я, мушу визнати, досить запальний з природи, а коли мене роздратують, просто шаленію. Та ви, боюся, мали вже нагоду переконатись у цьому.

Я не відповів нічого і тільки мовчки потер собі підбите око.

— Дружина часто дорікає мені, що я такий нестриманий, але я гадаю, що кожна порядна людина на моєму місці поводитися б так само. Проте сьогодні ввечері я вирішив дати добрий приклад витриманості та контролю над самим собою. Можете й ви бути свідком цієї повчальної події, — він подав мені запрошення. — Як бачите, містер Персіваль Волдрон, досить відомий природознавець, сьогодні о восьмій тридцять вечора виголосить у залі Зоологічного інституту лекцію на тему: "Свідчення тисячоріч". Мене запрошено до президії тільки для того, щоб я висловив подяку лекторові. А я при цій нагоді спробую якомога делікатніше й тактовніше зробити кілька зауважень, що повинні зацікавити аудиторію. Можливо, хто-небудь зажадає навіть додаткових пояснень. Суперечливих питань я, звісно, не торкатимусь, а скажу лише кілька думок, в яких буде натяк на існування глибших проблем. Я триматиму себе в руках. Подивимось, чи не вдасться в такий спосіб дійти кращих наслідків.

— Отже, можна й мені побувати на цій лекції? — хутко поспитав я.

— Звичайно, можна! — сердечним тоном відповів Челенджер. Професор умів чарувати своїми словами не менше, як і відштовхувати

нестриманістю. Мило було дивитись, коли він приязно всміхався: щоки його між примруженими очима й довгою чорною бородою роздувались тоді, як два червоні яблука.

— Навіть неодмінно приходьте. Мені буде приємно знати, що в залі у мене є хоч один спільник, нехай навіть такий безпорадний і нетямущий у наукових питаннях, як ви. Публіки там, я думаю, буде багато, бо Волдрон, дарма, що він чистий шарлатан, має велику популярність. Ну, містере Мелоуне, я віддав вам значно більше часу, ніж збирався. Одна особа не має права монополізувати для себе те, що належить цілому світові. Буду радий бачити вас сьогодні ввечері на лекції. Тим часом, як ви, сподіваюся, розумієте, матеріал, що я вам дав, ні в якому разі не повинен бути використаний для публіки.

— Але Макардл — мій редактор відділу новин — захоче знати, як я виконав його доручення.

— Скажіть йому, що хочете. Між іншим, можете натякнути, що коли він приїде до мене ще когось, я примушений буду завітати до нього особисто і то з нагаєм у руці. Та хоч би там як, а ви відповідатимете, коли що-небудь з'явиться в пресі. Дуже добре! Отож о пів на дев'яту в залі Зоологічного інституту.

Провівши мене до дверей, він помахав мені на прощання рукою. Востаннє промайнули переді мною його рум'яні щоки, кучерява чорна борода й задерикуваті очі, і я вийшов з кімнати.

Розділ V

"ЦЕ ЩЕ ЯК СКАЗАТИ"

Чи то шокований фізично тим, як мене зустрів був професор Челенджер, чи то збуджений емоційно розмовою з ним, яка сталася після того, я, опинившись в Енмоур-парку сам, почував себе, як

журналіст, дещо розгубленим. Голова у мене наморочилась, але все-таки мені не давала спокою думка про те, що Челенджер казав таки правду, що відкриття його має величезне значення і що наша розмова, якби він дозволив оприлюднити її, неймовірно збільшила б тираж "Газети".

На розі двох вулиць стояв кеб, я скочив у нього й поїхав до редакції. Макардл, як звичайно, був на своєму посту.

— Ну? — запитливо протяг він. — Як справи? Можна подумати, що ви просто з поля бою сюди з'явилися, юначе. Він, я бачу, вже завдав вам чосу.

— Так, спершу в нас було маленьке непорозуміння.

— Такий він тип. Але ви якось порозумілися з ним?

— Згодом він трохи охолов, і ми побалакали цілком приязно. Щоправда, я від нього нічого так і не домігся, — тобто такого, що можна було б оголосити друком.

— Я. не зовсім згоден з вами. Він же підбив вам око — хіба це не матеріал для публікації? Ми живемо не за доби терору, містере Мелоуне. Треба кінець кінцем приборкати цього суб'єкта. Завтра ж я напишу таку статтю, що йому аж у носі закрутить. Розкажіть лишень мені все докладно, і я його затаврую як останнього пройдисвіта. "Професор Мюнхгаузен..." — як вам подобається такий заголовок? Або "Новий сер Джон Мандевіль — воскреслий Каліостро" — ми згадаємо всіх брехунів та дурисвітів, відомих з історії. Я виведу його на чисту воду.

— Я не робив би цього, сер.

— Чому б то?

— Бо він ніякий не ошуканець.

— Що? — вигукнув Макардл. — Невже ви хочете сказати, що вірите його маячні про мамонтів, мастодонтів та велетенських морських змії?

— Я не знаю, чи вигадки це, і не чув від нього нічого про цих тварин. Але я вірю, що він відкрив щось нове.

— Тоді чого ж ви не сядете й не напишете про це, ради Бога?

— Я б не від цього, але він узяв з мене обіцянку, що я мовчатиму. Тільки за такої умови він і згодився розповісти мені дещо. — В кількох словах я виклав Макардлові свою розмову з професором. — Ось такі справи.

Макардл був глибоко вражений моїми словами.

— Нехай і так, містере Мелоуне, — сказав він нарешті, — але про сьогоднішнє вечірнє засідання ви, сподіваюся, не обіцяли мовчати. Тут же, мабуть, не буде нічого секретного? Мені здається, що звіту про нього не вмістить жодна газета, бо про Волдрона писали вже десятки разів, а що там виступатиме й Челенджер, ніхто не знає. Якщо вам пощастить, ви дістанете сенсаційний матеріал. В кожному разі йдіть туди й приготуйте для газети докладний звіт. Я чекатиму на вашу статтю до півночі.

Того дня у мене було багато роботи, тож пообідав я рано і за столиком у "Клубі Диких" коротенько розповів про свої пригоди Тарпові Генрі. Він вислухав мене зі скептичною усмішкою на своєму худому обличчі й вибухнув сміхом, коли почув, що професор переконав мене.

— Таких штук, любий мій, в реальному житті не буває. Люди не роблять великих відкриттів, щоб потім губити речові докази. Облиште цю небувальщину романістам. Ваш професор хитріший, ніж усі мавпи Лондонського зоологічного саду разом узяті. Це — цілковита нісенітниця.

— А той поет-американець?

— Він і не існував ніколи.

— Але ж я бачив альбом з його малюнками.

— Це альбом Челенджера.

— Ви гадаєте, він сам намалював і ту звірину?

— Авжеж! А хто ж інший?

— Ну, добре. А фотографії?

— На них нічого не було. Адже ви самі кажете, що розрізнили там лише якогось птаха.

— Птеродактиля.

— Це він запевняє, що то птеродактиль. Він утовкмачив так у вашу голову.

— Ну, а кістки?

— Перша — якогось тушкованого барана, а другу зроблено на спеціальне замовлення. Людина, що має дещо в голові й знається на своєму ділі, обдурить вас фальшивою кісткою так само легко, як і фотографією.

Я почував себе якось ні в сих, ні в тих. Може, і справді я поспішив повірити професорові? Раптом мені спала на думку щаслива ідея.

— А ви не підете на це засідання сьогодні?

Тарп Генрі задумано подивився на мене.

— Він не дуже авторитетна людина, цей ваш геніальний Челенджер. Багато хто упереджений проти нього. Я б сказав навіть, що в Лондоні навряд чи знайдеться другий такий, до якого б усі так неприязно ставились. Якщо туди збіжаться і виступлять студенти-медики, без скандалу не обійдеться. А мене не приваблює ця колотнеча.

— Але ж вам, мабуть, варто було б почути, як він сам обстоюватиме свої твердження.

— Оце хіба єдина підстава, щоб туди піти. Згода. Ввечері я буду разом з вами.

Під'їжджаючи до Зоологічного інституту, ми побачили народу куди більше, ніж сподівалися. Ціла, валка автомобілів підвозила до під'їзду сивобородих професорів, а багато скромних пішоходців, які юрмилися під дверима, свідчили про те, що аудиторія складатиметься не з самих тільки вчених. І справді, сівши на свої місця, ми зараз же помітили, що в тильній частині партеру та на галереї чимало молоді, серед якої панує доволі легковажний і жартівливий настрій. Я оглянувся й побачив ряди характерних облич студентів медичного факультету. Здавалося, чи не всі великі лондонські шпиталі відрядили сюди своїх представників. Поведінка слухачів була добродушна, але й задерикувата. Раз у раз лунали уривки ентузіастично виспівуваних модних пісеньок — трохи дивна увертюра перед науковою лекцією, — і взагалі спостерігався нахил до глузування з певних осіб, що обіцяло веселий вечір для більшості присутніх і віщувало неприємності тим, кого чекала сумнівна честь правити за об'єкт студентських дотепів.

Коли на естраду зійшов старий доктор Мелдрам у своєму звісному старомодному циліндрі, його зустріли оглушливими вигуками: "Де це ви роздобули таку каструлю?", аж бідолашний поквапився скинути циліндра з голови й захвати під стілець. У подагричного професора Водлі, який, шкутильгаючи, пробирався до свого місця, студенти співчутливо поцікавилися про стан здоров'я великого пальця на його нозі, чим украй присоромили старого. Але найгаласливішу демонстрацію викликала

поява мого нового знайомого — професора Челенджера, що мусив пройти через усю залу, поки дістався до крайнього стільця у першому ряді на естраді. Тільки-но з-за дверей виткнулась його чорна борода, як у глибині партеру й на галереї знялася справжня буря привітань. Я згадав слова Тарна Генрі і подумав, що він таки мав рацію: до велелюдності зборів спричинився не так інтерес до лекції, як чутка про участь у ній славетного професора Челенджера.

Прихід його вшановано смішками і серед добре вдягнених слухачів у перших рядах партеру — мені здалося, що галасливий прийом, влаштований Челенджером студентством, зустріли там із задоволенням. Щоправда, ці вітальні вигуки більше скидалися на несамовитий рев диких хижаків у зоопарку, коли ті чують наближення сторожа з цебром м'яса в руці. Чув я, правда, і деякі образливі нотки, але загалом у тому прийомі більше помітні були не ворожість і не зневага, а цікавість до не зовсім звичайної людини. Челенджер тільки втомлено й поблажливо посміхнувся, немов то було скавуління собачат, повагом собі сів на стілець, випнув груди, старанно розгладив бороду і, примруживши очі, зверхньо оглянув переповнену залу. Гамір, викликаний його появою, не зовсім ще ущух, коли на поміст зійшли професор Роналд Марей — голова зібрання — і містер Волдрон — доповідач.

Професор Марей, гадаю, дарує мені, коли я скажу, що він має хибу, властиву більшості англійців, — його промов не можна розчути. Це одна з найдивніших таємниць сучасного життя — чому люди, які мають що сказати, не дбають про те, щоб навчитись говорити розбірливо. Промовляти в такий спосіб — не менш безглуздо, як лити цінну рідину з джерела в резервуар крізь трубку із забитим краном, що його, проте, зовсім легко було б прочистити.

Професор Марей виклав кілька дуже глибокодумних зауважень, адресованих своїй білій краватці та карафці з водою на столі, й іронічно підморгнув у бік срібного свічника, що стояв праворуч біля нього. Потім він сів, і до кафедри під загальні оплески підійшов містер Волдрон — широковідомий лектор-популяризатор. То був худорлявий, суворий на

вигляд чоловік, з різким голосом і енергійними рухами. Але він мав здібність легко засвоювати чужі ідеї і викладати їх так, що вони ставали зрозумілі та цікаві для малопідготовленої аудиторії. У нього був хист розповідати в жартівливому тоні про найсерйозніші речі, і в його викладі навіть прецесія або еволюція хребетних здавалися вельми гумористичними явищами.

Цього разу Волдрон, так би мовити, з пташиної високості, але ясною і барвистою мовою, розгорнув перед нами загальну картину постання світу. Він розповідав про земну кулю — велетенську масу розжареного газу, що блукав у небесних просторах. Потім змалював, як та куля твердішала, холонула й стискала, внаслідок чого випинались складки земної кори, а пара перетворювалася на воду, і поволі виникала арена, де мала відбуватись незбагненна драма життя. Про походження всього живого він сказав дуже невиразно. Що зародки життя не могли, б витримати первісного жару планети, містер Волдрон не мав ніякого сумніву. Отже, з'явилися вони пізніше. Чи це сталося через сполучення неорганічних елементів на нашій планеті в процесі її охолодження? Цілком імовірно. Чи, може, потрапили ті зародки сюди з якогось метеорита? Ні, це мало правдоподібно. Одне слово, хоч би який хто був мудрий, він не може тут нічого категорично твердити. Ми не вміємо, або, принаймні, не вміли до останнього часу створити в наших лабораторіях органічну речовину з неорганічних часток. Між мертвим і живим світом існує прірва, через яку паші хіміки не спромоглися досі перекинути місток. Але вищим і незмірно обдарованішим хіміком є сама природа, і могутні сили її, діючи надзвичайно довгий час, спромоглися досягти наслідків, для нас, людей, недосяжних. Отаким поясненням поки що й треба задовольнитися.

Після цього лектор перейшов до представників тваринного світу, починаючи від молюсків і безхребетних морських тварин. Далі він торкнувся плазунів та риб і докладніше спинився на кенгуру — істоті, що приводить живих дитинчат, безпосереднього предка всіх ссавців, а отже, і кожного з присутніх у залі. ("Ну-ну!" — це голос якогось студента-скептика із задніх рядів.) Якщо молодий джентльмен з червоною

краваткою, який вигукнув "ну-ну!", має підстави гадати, що він вилупився з яйця, то нехай би він зволив залишитись по закінченні лекції, лекторові дуже приємно було б глянути зблизька на таке незвичайне явище. (Сміх.) Диво дивне, що багатовікова безперервна робота природи завершилася створенням цього джентльмена з червоною краваткою. Невже всі сили природи вже вичерпані? Невже зазначений джентльмен — останній і найдосконаліший витвір в еволюції тваринного світу? Лектор сподівається, що не образить джентльмена з червоною краваткою, якщо обстоюватиме свою попередню точку зору. Нехай цей молодик і бездоганний у приватному житті, але доповідач усе-таки вірить, що творчі процеси в природі не виправдали б себе, якби кінцевим їх результатом було створення такого ось створіння.

Еволюція не припинилася, вона й далі діє, готуючи нам ще більші несподіванки.

Покепкувавши під загальний регіт зі свого опонента, лектор узявся далі змальовувати картини минулого — висихання морів, утворення піщаних мілин і лагун з багатющою первісною фауною, драглистою і млявою, прагнення морських тварин оселитись на вогких ґрунтах надбережного суходолу, де була така сила-силенна їжі, що це сприяло величезним розмірам цих істот.

— Ось, леді й джентльмени, причина незвичайного зросту ящерів, викопні скелети яких досі ще лякають нас у вельдських і золенгофських сланцях. На щастя, вони зникли з поверхні нашої планети задовго перед появою перших людей.

— Це ще як сказати! — прогоготів чийсь голос на естраді.

Збити містера Волдрона з пантелику було нелегко, а перепиняти його, як засвідчив приклад юного джентльмена з червоною краваткою, навіть небезпечно. А проте останнє зауваження здалося лекторові такою нісенітницею, що на мить він розгубився, не знаючи, на яку ступити.

Такий розгублений вигляд міг би бути у шекспірознавця, на якого запекло напався прихильник тієї теорії, згідно з якою насправді автором Шекспірових творів був Френсіс Бекон, або ж в астронома, якому котрийсь фанатик в очі заявив, що Земля пласка. Але по короткій паузі лектор опанував себе й голосно та повільно повторив:

— Вони зникли з поверхні нашої планети задовго перед появою людини.

— Це ще як сказати! — знову прогуготів той самий голос.

Волдрон здивовано перебіг очима по ряду професорів на естраді й зупинив свій погляд на Челенджері, що сидів, відхилившись на спинку свого стільця — він заплющив очі і усміхався, наче вві сні.

— А-а! — знизав плечима Волдрон. — Це мій друг професор Челенджер. — І під загальний регіт слухачів він повернувся до своєї лекції — мовляв, дальші пояснення цілком зайві.

Однак інцидент на цьому не вичерпався. Кожен крок лектора у нетрі минулого неминуче приводив до твердження про загибель передісторичного життя, і кожне таке твердження неминуче викликало нове гучне зауваження професора Челенджера. Аудиторія починала, наперед угадувати його репліки й захоплено вітала їх. Купка студентів узяла участь у змаганні, і тільки-но Челенджерова борода починала ворушитись, сотня голосів, не давши йому вимовити й слова, гукала одностайно: "Це ще як сказати!" У відповідь на що представники супротивного погляду вигукували: "До порядку!" і "Сором вам!"

Волдрон, хоч який загартований і витривалий з нього був лектор, став явно нервуватись. Він раз у раз запинався, збивався з думки, повторювався, потім захлинувся був у занадто довгій фразі й урешті накинувся на винуватця всього скандалу.

— Це абсолютно нестерпно! — гаркнув він, люто зиркнувши на естраду. — Я мушу попросити вас, професоре Челенджере, припинити свої неуцькі й непорядні вихватки.

Зала стихла. Студенти в захваті закам'яніли, бачивши, як знімається сварка між самими олімпійцями. Важка постать Челенджера потроху підводилася зі стільця.

— А я й собі мушу попросити вас, містере Волдроне, щоб ви припинили висловлювати твердження, які розбігаються з науковими даними.

Ці слова викликали справжній шал. "Ганьба! Ганьба!", "Дайте йому говорити!", "Виженіть його!", "Скиньте його з естради!.", "Хай скаже свою думку!" — гукали з усіх боків, хто в нестямі, а хто в екстазі. Голова зборів схопився на ноги і, безпорадно розмахуючи руками, спробував щось сказати. "Професор Челенджер... особистою... думкою... опісля..." тільки й можна було розібрати з його мимрення. Порушник тиші вклонився в його бік, посміхнувся, розгладив бороду й сів назад на стілець. Волдрон, розпалившись і прибравши войовничого вигляду, поновив свій виклад. Від часу до часу, висловлюючи якесь твердження, він кидав убивчі погляди на свого супротивника, котрий, здавалося, знову задрімав з тою ж таки широкою щасливою посмішкою на обличчі.

Нарешті доповідь скінчилася — гадаю, дещо передчасно, бо прикінцева частина її була якась зібгана і навіть трохи безладна. Вибитий з колії, лектор розгубив свої аргументи, і слухачі лишилися не зовсім задоволені. Тепер вони чекали, що буде далі.

Волдрон сів на своє місце. Голова щось проджерготів, і до краю естради підійшов професор Челенджер. Задля своєї газети я записав його промову геть усю до слова.

— Леді й джентльмени, — почав він серед стриманого гулу у задніх рядах, — ні, перепрошую, — леді, джентльмени й діти: спершу я не помітив значної частини моєї аудиторії. (Знявся шум; професор, милостиво похитуючи своєю величезною головою, стоїть з піднесеною рукою, немов пророк, що благословляє натовп.) Мені доручено висловити подяку містерові Волдрону за надзвичайно мальовничу й образну лекцію, що її ми оце прослухали. Де в чому я з ним не згоден і мусив був зразу ж указувати йому на ці помилки, але загалом містер Волдрон виконав своє завдання цілком сумлінно і подав нам простий і цікавий виклад того, що він вважає за історію нашої планети. Популярні лекції найлегші для сприйняття, але містер Волдрон (люб'язний погляд у бік лектора) не заперечуватиме, сподіваюся, що такі лекції завжди неминуче хибують на поверховість і неточність, бо їх доводиться пристосовувати до низького розумового рівня слухачів. (Іронічні вигуки.) Лектори-популяризатори по суті своїй — паразити. (Жест обурення й протесту з боку містера Волдрона). Задля слави чи заробітку вони використовують працю своїх скромних і маловідомих колег. Найменший новий факт, здобутий лабораторним шляхом, маленька цеглинка для храму науки — куди цінніші, ніж така лекція, що протягом доброї години розважає легковажну публіку і не залишає по собі жодних практичних слідів. Цими загальноновизнаними міркуваннями я зовсім не збираюсь нікого ображати, зокрема містера Волдрона, а хочу тільки, щоб ви не втратили почуття міри і не сприймали пересічного служку за жерця науки. (Цієї миті містер Волдрон шепнув щось голові, після чого той підвівся і з суворим виглядом висловив догану карафці з водою.) Але годі вже про це. (Гучні й тривалі вигуки.) Перейдімо до питань ширшої наукової ваги. З яким саме твердженням лектора я — дослідник-практик — не міг погодитись? З твердженням про зникнення з поверхні землі певних груп тварин. Я кажу це не як аматор, або, додаю ще, не як лектор-популяризатор. Я говорю як людина науки, наукове сумління якої вимагає суворо дотримуватись фактів, тож я запевняю вас, що містер Волдрон глибоко помиляється, коли гадає, ніби так званих передісторичних тварин не існує більше, оскільки він, мовляв, сам їх ніколи не бачив. Безперечно, як він і казав, вони — наші предки, але вони не тільки наші предки, а, так би мовити, і сучасники. Їх можна знайти й тепер в усій їхній своєрідності, хоч яка вона

страшна й відразлива, треба лише мати енергію та настирливість, щоб відшукати місця їхнього проживання. Істоти, яких уважали за властивість самого лише юрського періоду, страховища, що заіграшки роздеруть найлютіших із наших ссавців, живуть ще й досі!.. (Крики: "Нісенітниця!", "Доведіть!", "Звідки ви знаєте?", "Це ще як сказати!") Звідки я знаю, питаєте ви? Я знаю через те, що особисто побував там, де вони живуть. Знаю тому, що сам бачив деяких з них. (Оплески, оглушливий шум, хтось гукає: "Брехун!") Я, кажете, брехун? (Загальні вигуки згоди.) Чи й справді я почув, як хтось мене назвав брехуном? Може, ця особа, що назвала мене брехуном, ласкаво встане й дозволить мені подивитись на неї? (Голос: "Ось він, сер!" — і над головами купки студентів злітає невеличка безпорадна постать в окулярах, яка щосили пручається.) Це ви наважились назвати мене брехуном? ("Ні, ні, сер!" — заперечує бідолашний і вмить тоне в юрбі.) Якщо хто-небудь у цій залі наслідуються гадати, ніби я кажу неправду, я залюбки перемовлюся з ним парюю слів по закінченні лекції. (Вигук: "Брехун!") Хто це сказав? (Високо в повітрі знову з'являється та сама безпорадна особа в окулярах, відчайдушно відбиваючись від своїх сусідів.) Ось я зійду до вас... (Хор голосів: "Приходь, приходь, голубе!" — на кілька секунд перепиняє його. Голова зборів запально вимахує обома руками, немов диригуючи цією какофонією. Обличчя професора Челенджера палає, ніздрі роздимаються, борода труситься — він, вочевидь, ледве стримує себе.) Кожне велике відкриття зустрічали з таким самим недовір'ям, що незаперечно свідчить: дурнів чимало у кожному поколінні. Коли вам подають якийсь неординарний факт, у нас бракує інтуїції і уяви, щоб збагнути його. Ви здатні лише обкидати болотом людей, які важать життям в ім'я наукових відкриттів. Ви переслідуюте пророків. Галілей, Дарвін, я... (Довготривалі оплески і хаос у залі не дають йому докінчити.)

Наведене вище взято з моїх поспіхом зроблених нотаток і дає дуже неповне уявлення про веремію, що там зчинилася. Галас стояв такий, що багато жінок визнали за краще вчасно вийти з зали. Поважні, статечні вчені заразилися настроєм студентів, — я сам бачив сивобородих дідків, що схоплювалися з місць і вмахували кулаками на затятого професора. Велелюдні збори клекотіли й вирували, як окріп у казані. Челенджер

ступив крок наперед і підніс обидві руки вгору. В усій постаті цієї людини було щось величне й мужнє, і під його наказним жестом та владним поглядом шум поволі вгамувався. Він, здавалося, хотів зробити останнє зауваження. Зала стихла, щоб дослухати його.

— Я це буду затримувати вас, — мовив Челенджер. Ви не варті цього. Правда є правда, і галас, що його зчиняє купка пришелепуватих молодиків, підтримуваних мушу додати — не менш дурними дорослими людьми, не може зашкодити справі. Я кажу, що відкрив нове поле для наукової роботи. Ви це заперечуєте. (Вигуки.) Тоді вношу на ваш розсуд таку пропозицію. Якщо хочете, то оберіть з-поміж себе одну особу чи й кількох і уповноважте їх перевірити правдивість моїх слів.

Містер Самерлі — знаменитий професор порівняльної анатомії, високий, сухорлявий, жовчний чоловік, схожий на богослова, підвівся зі свого місця. Він сказав, що хотів би довідатись, чи не базуються твердження професора Челенджера на даних експедиції до верхів'я Амазонки, яку він відбув два роки тому?

Професор Челенджер відповів, що так, базуються.

Містерові Самерлі цікаво було знати, як-то професорові Челенджеру пощастило зробити нові відкриття в тих теренах, які досконало дослідили Волес, Бейте та інші дуже відомі й авторитетні вчені.

Професор Челенджер відказав на це, що містер Самерлі, очевидно, плутає Амазонку з Темзою; що Амазонка — трохи більша річка; що містерові Самерлі корисно було б довідатись, що річка Амазонка вкупі з басейном річки Оріноко, яка впадає в Амазонку, розлягаються на площі в п'ятдесят тисяч квадратних миль; і що на такому широкому просторі один мандрівник цілком може знайти те, чого не побачив інший.

Містер Самерлі тоді вщипливо зазначив, що добре знає різницю між Темзою та Амазонкою, і полягає вона в тому, що тоді як усі твердження

про першу легко перевірити, про другу цього сказати не можна. Він був би дуже вдячний, якби професор Челенджер назвав широту й довготу тієї місцевості, де знайдено живих передісторичних тварин.

Професор Челенджер відповів на це, що має певні підстави не розголошувати такої інформації, але з певними застереженнями згоден дати її комітетові, обраному з-поміж присутніх. Можливо, містер Самерлі й сам увійшов би до складу цього комітету і взяв участь у перевірці його слів?

Містер Самерлі. Так, я візьму в цьому участь. (Оглушливі оплески.)

Професор Челенджер. Тоді я обіцяю вручити вам необхідні дані, що уможливають доступ до тієї місцевості. Але, якщо містер Самерлі хоче перевіряти мене, то я зі свого боку вважав би за слушне, аби хтось перевіряв його. Не хочу таїти від вас, що дорогою перед вами поставатимуть і великі труднощі, й неабиякі небезпеки. Містерові Самерлі потрібний буде молодший супутник. Чи не знайдеться тут хтось охочий?

Ось так бува ні сіло ні впало постають у житті людини переломні моменти. Чи міг я, вступаючи до цієї зали, думати, що маю незабаром опинитись на порозі таких неймовірних пригод, про які ніколи й не мріяв? Але ж Гледіс! Може, це якраз і була та нагода, про яку вона говорила? Гледіс, напевне, порадила б мені їхати. Я зірвався зі стільця. Слова самі собою вихопились межі з уст. Тарп Гепрі, що сидів поруч зі мною, смикнув мене за рукав і прошепотів: "Сідайте, Мелоупе! Не будьте привселюдним йолопом!" У ту ж хвилину за кілька рядів перед собою я побачив високого й худого чоловіка з темно-рудуватим волоссям. Він теж підвівся і лихим оком втупився на мене. Але я не здавався й раз у раз повторював своє:

— Я згоден їхати, пане голово!

— Прізвище, прізвище! — гукала публіка.

— Мене звати Едвард Дан Мелоун. Я — репортер "Щоденної газети", і я обіцяю бути цілком безстороннім свідком.

— А вас як звати, сер? — спитав голова зборів мого високого конкурента.

— Я — лорд Джон Рокстон. Я бував уже на Амазонці, добре обізнаний з тими місцями, отож маю всі підстави взяти участь в експедиції.

— Репутація лорда Рокстона, як спортсмена й мандрівника, відома всьому світові, — зауважив голова. — Разом з тим бажано було б мати в складі експедиції й представника преси.

— Тоді я пропоную обрати обох цих джентльменів, — сказав професор Челенджер, — Збори уповноважать їх супроводити містера Самерлі в його подорожі з метою перевірити правдивість моїх свідчень.

Так-от серед галасу та оплесків було вирішено нашу долю, і незабаром я вже плив у людському потоці, що прямував до виходу. Я був приголомшений тим велетенським завданням, яке взяв на себе. Вийшовши нарешті з інституту, я мов крізь туман побачив, як гурт студентів з дружнім сміхом суне тротуаром, а серед того гурту підноситься і опадає чиясь рука з важкою парасолькою. Потім, під веселі вигуки та зойки потерпілих, з-перед моїх очей рушив автомобіль професора Челенджера, і я опинився на заллятій сріблястим світлом Ріджент-стріт, занурений у думки про Гледіс та своє дивовижне майбутнє.

Раптом хтось доторкнувся до мого ліктя. Я обернувся, і в очі мені впав насмішкуватий владний погляд високого й худого чоловіка, що зголосився бути за мого компаньйона в цій фантастичній подорожі.

— Містер Мелоун, здається, так? — спитав він. — Ми нібито їдемо вкупі. Я мешкаю неподалік звідси, в Олбені. Може, ви ласкаво приділите мені півгодини? Я дуже хотів би поговорити з вами.

Розділ VI

"МЕНЕ МАЛИ ЗА СПРАВЖНІЙ БИЧ БОЖИЙ"

Ми з лордом Джоном Рокстоном звернули на Віго-стріт і вийшли до похмурих порталів цього славетного аристократичного будинку-мурашника Олбені. В кінці довгого темного коридора мій новий знайомий штовхнув якісь двері й увімкнув електрику. Кілька ламп під кольоровими абажурами залили червонуватим світлом велику кімнату. Стоячи коло дверей і роздивляючись навкруги, я мав таке враження, що тут панує атмосфера надзвичайного комфорту й чепурності, а також мужності. Все навколо свідчило про розкоші грошовитої людини та недбалість старого парубка. На підлозі лежали дорогі хутра й химерні барвисті килими з якихось східних базарів. Стіни були оздоблені картинами й гравюрами, в яких навіть моє недосвідчене око не могло не впізнати коштовних рідкісних зразків. Фотографії боксерських змагань, танцюристок і бігових коней чергувалися з полотнами емоційного Фрагонара, баталіста Жірдара й мрійника Тернера. Але серед цих прикрас були розкидані й трофеї, які нагадували, що лорд Джон Рокстон належить до найславетніших мисливців і спортсменів свого часу. Перехрещені темно-синє й малинове весла над каміном промовляли про його колишнє захоплення гребним спортом в Оксфордї, а рапіри та боксерські рукавиці поруч посвідчували, що і в цих галузях спорту він був не останній. Високо на стінах оторочували кімнату, немов фриз, голови упольованих тварин з усіх кутків світу, поміж яких особливо вирізнялася голова білого носорога з погордливо випнутою верхньою губою.

Посеред кімнати на розкішному червоному килимі стояв чорний із золотого інкрустацією стіл у стилі Луї XV — багатюща антикварна пам'ятка, по-блюзнірському заплямована слідами склянок і пропалена недокурками сигар. На столі стояли срібна таця з курильним приладдям і

пляшки з напоями. Мовчазний господар тут-таки налив до половини два келихи, розбавив віскі содовою водою, вказав рукою на крісло, поставив один келих ближче до нього й простяг мені довгу лискучу гавану. Потім і сам сів напроти, втупивши у мене свої допитливі іскристі очі, ясно-блакитні, як лід глетчера.

Крізь легенький серпанок сигарного диму я вдивлявся в деталі цього знайомого мені з багатьох фотографій обличчя — горбкуватий ніс, запалі щоки, рудувато-темне волосся, поріділе на маківці, мужні гострі вуса, коротка задерикувата борідка на випнутому підборідді. Було в ньому щось від Наполеона III, щось від Дон Кіхота, але найбільше — від сільського англійського джентльмена, який виріс на свіжому, вільному повітрі й захоплювався собаками й кіньми. Шкіра його від сонця та вітру набула цеглистого кольору. Насуплені кущисті брови надавали його холодним очам суворого, мало не жорстокого виразу, і це враження підсилював широкий, весь у зморшках лоб. Худорлявий, але міцної статури, він, як мало хто з англійців, був витривалий для виснажливих подорожей. Не зважаючи на свої добрі шість футів зросту, він здавався нижчим через певну сутулуватість.

Такий був славетний лорд Рокстон, що сидів проти мене, смоктав свою сигару і, не кажучи ні слова, пильно дивився мені просто в очі.

— Отже, — промовив він нарешті, — вороття нам уже немає, друже мій. Ми з вами вскочили по самі вуха. А скажіть-но, чи хоч спадало вам на думку щось подібне, кола ви входили до інституту?

— Я й гадки не мав про це.

— І я так само. А тепер ось бачте — влипли по зав'язку. Тільки три тижні тому я повернувся з Уганди й налагодився був відпочити трохи в Шотландії, найняв там котедж і так далі. А натомість — маєте. У вас, мабуть, теж усі плани порушились?

— Та ні, такий уже в мене фах. Я працюю в "Щоденній газеті".

— А, так-так, ви казали про це. До речі, я хочу попросити вас зробити мені невеличку послугу. Згодні?

— З охотою.

— А ви не боїтеся?

— А чого саме маю я боятись?

— Розумієте, мова йде про Белінджера, а це неабихто. Ви чули про нього?

— Ні.

— Слухайте, друже мій, де ж це ви жили? Сер Джон Белінджер — найкращий їздець в усіх північних графствах. На рівному я, щоправда, не поступлюся йому, але в перегонах з бар'єрами він завжди випередить мене. Ні для кого не таємниця, що коли він не тренується, то п'є. "Вирівнює лінію", як він каже. У вівторок він допився до білої гарячки й відтоді наче сказився. Кімната його якраз над нами. Лікарі запевняють, що бідака неодмінно дасть дуба, якщо не підгодувати його, хоч би й силоміць, але як він лежить собі на ліжку з револьвером під подушкою і присягається, що випустить усі шість куль у першого, хто наблизиться до нього. Його слуги, звісно, бояться й підступити близько. Та й хто б не злякався? Коли він і тверезим лихий на вдачу, той Джек, і не схибить, стріляючи. Але не можна ж дати загинути в такий спосіб переможцеві великих національних змагань... Як ви думаєте?

— А що ви хочете зробити? — спитав я.

— Я гадаю, що ми вдвох таки подужали б його. Можливо, зараз він спить. Ну, щонайгірше — він поранить хіба одного з нас, а другий тим

часом скрутить йому назад руки диванним чохлом, викличе лікаря, щоб поставити йому шлунковий зонд, і врятує бідаку від голодної смерті.

Перспектива була маловтішна, надто ж як вона зненацька спадає тобі на голову. Я не вважаю себе таким уже сміливцем. Моя буйна ірландська уява завжди малює мені невідоме небезпечнішим, ніж воно є насправді. З другого боку, мені змалку прищепили зневагу до полохливості, і я жахаюсь навіть думки здатися боягузом. Гадаю, що якби хтось узяв під сумнів мою хоробрість, то я, на зразок стародавніх гунів, міг би скочити й через провалля, хоч зробив би це не з мужності, а тільки для того, щоб не постати страхополохом. Отже, дарма що в мене тремтів кожен нерв, коли мені малювалася лячна постать П'яниці в кімнаті над нами, я якомога байдужішим тоном дав згоду. Деякі додаткові зауваження лорда Рокстона про небезпеку почали вже мене дратувати.

— З балачок не буде ніякої користі, — рішуче сказав я. — Ходім!

Я підвівся зі свого крісла, лорд теж устав. Потім, вдоволено посміхаючись, він два чи три рази легенько тицьнув мене в груди й нарешті примусив сісти знову.

— Гаразд уже, голубчику, — мовив він. — Ви хлопець, я бачу, годящий.

Я здивовано глянув на Рокстона.

— Сьогодні вранці я сам був у Джека Белінджера, — пояснив лорд Джон. — Він продірявив мені лише рукав у кімоно, бо, на щастя, рука його тремтіла, і ми спромоглись накинути на нього гамівну сорочку. Тепер за тиждень він оклигає. Сподіваюся, ви на мене не ремствуєте, друже мій? Знаєте, між нами кажучи, я ставлюсь до цієї південноамериканської експедиції дуже серйозно, і коли мені випало подорожувати з кимось, я хотів би, щоб то був супутник надійний. Отож я

й узяв вас на спробу і, мушу сказати, ви склали іспит з честю. Ви ж розумієте, що весь тягар експедиції ляже мені та вам на плечі, бо старий Самерлі з перших же кроків потребуватиме няньки. Ви, до речі, не той Мелоун, що, як кажуть, має грати за ірландську команду гравців у регбі?

— Той, але я буду там, можливо, лише запасним.

— Тож-бо я й пригадую, що наче бачив десь ваше обличчя. Я був на вашому матчі з річмондцями — найкраща гра в минулому сезоні. Коли я маю змогу, то не пропускаю жодного змагання з регбі, бо це єдина мужня гра, що у пас лишилася. А втім, ми прийшли сюди не про спорт балакати. Нам треба залагоджувати наші справи. Ось на першій сторінці "Часів" розклад пароплавних рейсів. Пароплав до Пари вирушає найближчої п'ятниці, і якщо ви з професором будете на той час готові, ми цим пароплавом і відпливемо. Як ви на це? Згода? Гаразд, тоді я погоджу це з ним. А як ви думаєте споряджатись у дорогу?

— Про це має подбати моя редакція.

— Стріляти ви вмієте?

— Не краще за пересічного солдата територіальної армії.

— Боже мій, так погано? Ви, молоді люди, опановуєте це чомусь в останню чергу. Ви — як бджоли без жала, і коли однієї гарної днини прийде хтось та забере у вас щільники, ви, може, розрюмсаєтесь, та й годі. Ну, а в Південній Америці взагалі без рушниці не обійдешся, бо, якщо наш друг Челенджер не божевільний і не брехун, ми, перше ніж повернемось, побачимо чимало незвичайних речей. Яку рушницю ви воліли б?

Рокстон підійшов до дубової шафи й відчинив дверцята. Переді мною були блискучі металеві цівки, що стояли рядком, як труби органа.

— Подивімось, чи не можна вибрати для вас чогось із моєї колекції, — сказав лорд.

Одну по одній витягав він з шафи чудові рушниці, відкривав та закривав їх, клацав замком і потім знову ставив на місце, пестливо погладжуючи, наче мати, що голубить дитину.

— Це "Бланд 577", на розривну кулю. Нею я вклав отого здорового молодця, — він зиркнув на білого носорога. — Стояв би я на десять ярдів ближче, бути б мені в колекції у нього.

На кулю вся його надія,

Лиш нею слабосилий подола.

Ви, мабуть, знаєте Гордона? Це поет, що оспівує коня, рушницю і того, хто вміє давати раду з обома. А це ще одна дуже корисна штука — калібр 470, з далекоміром, подвійний ежектор, чудовий приціл. Цією рушницею я скористався три роки тому проти перуанських рабовласників. Там мене мали за справжній бич Божий, хоч ви не знайдете мого імені в жодних офіційних джерелах. Бувають справи, юний мій друже, коли кожному з нас доводиться ставати в обороні прав людини та справедливості, бо того вимагає наше сумління. Отож я мусив там розпочати війну на власну руч. Сам оголосив її, сам провів і закінчив. Кожна ось ця зарубка на моїй рушниці — то убитий мною кат невольників. Чималенька колекція, га? Оця найбільша — за Педро Лопеса, короля всіх тих рабовласників: я вбив його над річкою Путомайо. О! Це саме підійде для вас. — Він витяг з шафи чудову рушницю, інкрустовану сріблом. — Добре начищена, на п'ять набоїв. На неї можете звирити своє життя.

Він передав мені рушницю й зачинив шафу.

— А до речі, — спитав він, знову вмощуючись у кріслі, — що ви знаєте про професора Челенджера?

— До сьогоднішнього дня я ні разу його й не бачив.

— Так само і я. Цікаво, що обидва ми вирушаємо в подорож на поклик людини, якої не знаємо. Він справив на мене враження задерикуватого дивака. А вчені колеги-професори, здається, не дуже люблять його. Чому вас зацікавила ця справа?

Я стисло розповів йому свої вранішні пригоди. Лорд Джон уважно вислухав мене, а потім видобув з шухляди карту Південної Америки й розгорнув її на столі.

— На мою думку, все, що казав він вам, все до останнього слова — щира правда. І завважте, — серйозним тоном додав лорд Джон, — я маю підстави говорити так, бо знаюся на цих матеріях. Південну Америку я дуже люблю і вважаю, що на цілій нашій планеті немає континенту величнішого, багатшого й чарівнішого за той, який лежить між Дарієнською затокою і Вогняною Землею. Люди ще не знають його й не уявляють собі, що він може дати. Я пройшов цей континент з краю до краю і перебув там два засушливі сезони, коли воював з тими рабовласниками. Живучи там, я не раз чув від індіанців легенди про всякі такі речі, і вони, безперечно, ґрунтуються на чомусь реальному. Що ближче знайомишся з цією землею, юний мій друже, то більше переконуєшся, що там будь-що можливе, будь-що. Там тільки річки правлять за природні шляхи сполучення, а що поза долинами тих річок — невідомо. Ось тут, наприклад, на плато Мато-Гроссо — він сигарою показав місце на карті, — або трохи вище, де сходяться кордони трьох держав, тут мене ніщо не здивує. Як сказав сьогодні Челенджер, Амазонка зрошує п'ятдесят тисяч квадратних миль території під несходимими лісами. А це ж площа майже цілої Європи! Ми в вами можемо перебувати один від одного на відстані дороги між Шотландією й Константинополем і водночас будемо в одному й тому самому величезному бразильському пралісі. Людина щойно почала пробивати перші стежки в тих джунглях! Та й не дивно: на річках сила водоспадів, бува, з перепадом води у сорок футів, а половина країни — непролазне болото. Чого б у такій країні не бути чомусь новому та незвичайному? І

чого б відкриття ці не могли зробити саме ми? До того ж, — додав він, і похмуре його обличчя засвітилося радістю, — там перед вами на кожному кроці ризик. А я вже стільки зазнав пригод у житті, що без цього не можу. Тож-бо життя може тіпати мене як схоче, — а я ще й тішуся цим. Ризик, юний мій друже, надає особливої присмаки нашому існуванню. Після нього ще дужче хочеться жити. Ми занадто розманіжились, притьмяніли й звикли до вигод. А про мене, то дайте мені обшир та простір, дайте рушницю в руки, і я подамся на пошуки того, що варто б знайти. Я був на війні, брав участь у перегонах, літав на аероплані, але полювати на таких химерних тварин, які можуть приснитись хіба після надто важкої вечері... та це ж зовсім незвідане відчуття! — Передбачаючи таке майбутнє заласся, лорд Джон аж засміявся від радості.

Може, я занадто розводжусь про свого нового знайомого, але він же мав на багато днів стати моїм товаришем, і мені хотілося б змалювати його таким, яким він постав тоді переді мною — всю його своєрідну особистість і незвичайну манеру розмовляти та міркувати. Тільки потреба написати для редакції звіт про засідання примусила мене врешті розлучитися з лордом Джоном. Коли я виходив від нього, він сидів у кріслі під червонуватим світлом лампи, змащував свою улюблену рушницю і стиха сміявся, смакуючи наперед пригоди, які чекали на нас. Для мене було ясно, що в цілій Англії я не знайшов би собі супутника, який мав би спокійнішу голову й відважніше серце.

Того ж таки вечора, хоч і як утомили мене дивні денні події, я довго сидів у кабінеті Макардла, редактора останніх новин, викладаючи йому суть справи. Стан речей здавався йому настільки серйозним, що він вважав за доцільне наступного ранку спеціально доповісти про це головному редакторові, серу Джорджеві Бомонту. Ми погодились, що про наші пригоди я подаватиму докладні звіти у вигляді листів на ім'я його — Макардла. Листи ці, залежно від дозволу професора Челенджера, або вміщуватимуться відразу в "Газеті", або будуть видруковані згодом, бо ж ми ще не знали, на яких умовах він погодиться дати нам координати тієї невідомої країни. На телефонне запитання до нього ми одержали

несподівану відповідь. Спершу Челенджер вибухнув прокльонами на адресу газетярів, але в кінці пообіцяв — якщо ми вкажемо, коли саме та яким пароплавом вирушаємо, — особисто вручити нам ті інструкції, які він визнає за доцільне дати. На друге запитання він не відповів нічого, а дружина його змученим голосом повідомила, що професор і без того в нестямі, і попросила не дратувати його більше. Третя спроба, зроблена наступного дня, призвела до оглушливого хряску в телефонній трубці, невдовзі після чого з телефонної станції нам сказали, що апарат у професора Челенджера, очевидно, зіпсутий. Ніяких подальших спроб ми вже не робили.

А тепер, терплячі мої читачі, я більше безпосередньо до вас не звертатимусь. Віднині всі відомості про мене (якщо вони будуть, звичайно) ви зможете діставати лише через нашу газету. Всі матеріали про цю найнезвичайнішу експедицію я передам редакторові, тож навіть коли мені не пощастить повернутись додому, нотатки про те, як проходила експедиція, все-таки буде видруковано.

Я пишу ці останні рядки в салоні на пароплаві "Фран-ціск", а лоцман передасть їх потім Макардлові. Дозвольте ж мені, перед тим як згорнути свого записника, поділитися з вами картиною, що збережеться назавжди в моїй пам'яті про останні хвилини нашого перебування на батьківщині.

Пізня весна. Вогкий мрячний ранок. Мжичить холодний дощ. Набережною до великого пароплава, на якому висить уже сигнал до відплиття, простують три чоловічі постаті в лиснючих непромокальних макінтошах. Перед ними носій штовхає візок, навантажений клунками, валізами та ящиками зі зброєю. Професор Самерлі — цибата меланхолійна постать — чимчикує з таким похнюпленим виглядом, немов оплакує самого себе. Лорд Джон виступає бадьоро, і його видовжене енергійне обличчя аж сяє між дорожнім кашкетом та шарфом на шиї. Що ж до мене, то я дуже радий, бо всі морочливі готування вже минулись, і прощання закінчено. Думаю, що й по мені це видно.

Коли ми підходимо до самого корабля, раптом хтось гукає до нас іззаду. То професор Челенджер, що обіцяв провести нас. Він захекано підбігає ближче, розчервонілий і страшенно роздратований.

— Ні, дякую, — хрипить він, — я волію не сходити на борт. Мені треба лише сказати вам кілька слів, а це можна дуже добре зробити й тут. Не думайте собі, будь ласка, ніби, виряджаючись у подорож, ви робите мені якусь послугу. Майте на увазі, що це мене аж ніяк не обходить, і ніяких обов'язків на мене не покладає. Правда залишається правдою, і ніякі ваші звіти змінити її не можуть, хоч, мабуть, вони й збудять та розпалять цікавість у багатьох неуків. Мої інструкції та всі потрібні вказівки для себе ви знайдете в цьому запечатаному конверті. Ви розкриєте його в місті, що стоїть на Амазонці і зветься Манаос, але не раніше, як надійде день і година, зазначені на конверті. Вам ясно? Я звіряюся на вашу честь і гадаю, що ви сумлінно виконаєте всі мої приписи. Ні, містере Мелоуне, ваших кореспонденцій, оскільки висвітлення фактів становить мету вашої поїздки, я нічим обмежувати не хочу. Тільки вимагаю від вас одного: не вказуйте точно місця вашого перебування, і нехай до вашого повернення "Газета" нічого не друкує. Бувайте, сер. Завдяки вам я певною мірою змінив на краще свою думку про осіб цього низького фаху, який ви, на своє нещастя, репрезентуєте. На все добре, лорде Джоне! Наука, оскільки я розумію, для вас — як згорнена книга, але можете втішитись: там вам буде де пополювати. Ви, безперечно, опишете в "Мисливському журналі", як убили летючого диморфодона. На все добре й вам, професоре Самерлі! Якщо ви ще здатні поступувати, хоч я й не певен у цьому, то до Лондона ви повернетесь трохи розумнішим.

По цих словах він крутнувся на п'ятах, і через хвилину з палуби пароплава я побачив, як його присадкувата постать простувала до станції.

А тепер ми вже вийшли у Ла-Манш. Ось останній дзвоник, щоб здавали листи. Зараз нас покидає лоцман.

Тож "уперед пливи, мій кораблю!". Побажаймо ж усього найкращого тим, кого ми лишаємо на батьківщині, а собі — щасливого повороту.

Розділ VII

"ЗАВТРА МИ ЗНИКАЄМО В НЕВІДОМОМУ..."

Я не буду надокучати тим, до кого дійдуть ці рядки, описом нашої чудової подорожі океанським пароплавом, не стану розповідати й про тижневу зупинку в Парі. Обмежуся лише вдячністю компанії "Перейра-да-Пінта", що надала нам неоціненну допомогу, коли ми закуповували спорядження, і коротенько зазначу переїзд Амазонкою, що її широкі, повільні й каламутні води ми краями кораблем хіба трохи меншим за той, на якому перепливали Атлантичний океан.

Нарешті, поминувши Обідоську протоку, ми добулися до міста Манаоса. Тут представник британсько-бразильського торговельного товариства містер Шортмен урятував нас від не вельми принадливого проживання в місцевому готелі. В його гостинній фазенді перебули ми, доки настав день і година розрізати конверт згідно з волею професора Челенджера. Але перше ніж розповісти про несподівані події того дня, я хотів би докладніше змалювати моїх англійських супутників і тих з місцевої людності, кого ми найняли тут для потреб нашої виправи. Я говорю цілком відверто, сподіваючись на вашу тактовність, містере Макардле, бо листи мої, перше ніж їх друкуватимуть, повинні перейти через ваші руки.

Наукові заслуги професора Самерлі відомі занадто добре, і нема потреби довше про них розводитись. Він, як виявилось, був підготований до нашої важкої експедиції значно краще, аніж спершу видавалося. Його довге, худе й жилаве тіло не знає втоми, і ніякі зміни в довколишніх обставинах не можуть вплинути на його суху, саркастичну й часто-густо дуже несимпатичну вдачу. Не зважаючи на те, що йому вже шістдесят п'ять років, я ні разу не чув, щоб він скаржився на невігоди, яких нам

часом доводиться зазнавати. Я попервах думав, він обтяжуватиме нас своєю присутністю, але тепер бачу, що його витривалість не менша за мою. За характером він жовчний скептик. Від самого початку він не крився з тим, що вважає професора Челенджера несусвітнім брехуном, а про нашу подорож казав, що це величезна нісенітниця, що в Південній Америці ми не знайдемо нічого, крім небезпек та розчарування, і що нас візьмуть на глузи в Англії. Всі ці думки під час нашого переїзду від Саутгемптона до Манаоса він висловлював не раз, трусячи при тому своєю ріденького цапиною борідкою та кривлячи зневажливі гримаси.

Коли ми опинилися на суходолі, Самерлі трохи заспокоївся, захопившись красою та різноманітністю пташиного й комашиного життя навкруги, бо він справді-таки душею відданий науці. Цілі дні він снує лісом з рушницею та сіткою на метеликів, а ввечері класифікує свої набутки. Серед його інших дивацтв треба відзначити байдужість до власного зовнішнього вигляду, неохайність, надзвичайну неуважність, відданість ялівцевій люльці, якої він майже не виймає з рота. Замолоду він брав участь у кількох наукових експедиціях (зокрема був з Робертсоном у землі Папуа), і життя в таборі або на човні не новина для нього.

Лорд Джон Рокстон вдачею де в чому схожий на професора Самерлі, хоч в основному він цілковита протилежність його. На двадцять років молодший за професора, він так само кощавий та жилавий, як і той. Щодо його зовнішності, то опис її, оскільки пригадую, я вмістив у тих записниках, які залишив у Лондоні. Він дуже охайний і чепуристий, вбирається зазвичай у білий спортивний костюм, носить високі коричневі протимоскітні чоботи й голиться щонайменше раз на день. Як і більшість людей дії, він — скупий на слова, любить занурюватись у власні думки, але охоче відповідає на запитання й бере участь у загальній розмові, говорить уривчасто й залюбки вдається до жартів. Він напрочуд досконало знає весь світ, а надто Південну Америку, і незмінно вірить в успіх нашої експедиції, скільки не кепкує з нього професор Самерлі. У лорда Джона приємний голос і спокійні манери, але в його блакитних очах відчувається непохитна рішучість і здатність шаленіти, коли він

розлютується — прикмети, особливо небезпечні в людині, що вміє стримувати себе. Він мало розповідав про свої бразильські та перуанські пригоди, тим-то мене страшенно вразило збудження, яке його поява викликала в тубільців над берегами Амазонки — вони-бо вбачають у ньому свого оборонця й опікуна. Подвиги Рудявого Ватажка, як вони прозвали лорда, стали в них уже легендою, але й дійсність, наскільки я потроху про неї дізнавався, мало чим перед легендою поступалася.

З'ясувалося, що кілька років тому лорд Джон опинився на "нічийній" території — вона лежить у джунглях між невизначеними чітко кордонами республік Перу, Бразилії та Колумбії. Тут на величезній площі ростуть каучукові дерева, що їх, як і в Конго, кленуть тубільці, бо робота на цих плантаціях, як і підневільна праця на дар'єиських срібних копальнях за часів владарювання іспанців, пов'язана з неймовірною експлуатацією місцевої людності. У тих краях панує згряя підлих метисів. Вони озброїли частину індіанців, зробивши з них своїх поплічників, а решту обернули на рабів і під загрозою нелюдських мук примусили рубати каучукові дерева, щоб потім сплавляти їх водою до Пари. Лорд Джон оступився був за бідних жертв, але у відповідь дістав самі погрози та образи. Тоді він оголосив справжню війну проводиреві рабовласників Педрові Лопесу, організував з рабів-утікачів цілий загін, озброїв його, розпочав військові дії і скінчив тим, що власноручно вбив недолюдка-рабовласника й скасував систему, на чолі якої той стояв.

Тож не дивно, що цю людину з темно-рудуватим волоссям, оксамитним голосом і невимушеними манерами зустрічали на берегах великої південноамериканської річки з таким зацікавленням. Звичайно, почуття, які викликала його поява, були не однакової якщо тубільці ставилися до нього з неабиякою вдячністю, то їхні визискувачі навпаки — з не меншою ненавистю. Нам, в усякому разі, стало в пригоді те, що він вільно розмовляв поширеною вздовж Амазонки місцевою говіркою, яка на третину складалася з португальських слів, а на дві третини — з індіанських.

Я зазначав уже раніше, що лорд Джон Рокстон просто самозабутньо любив Південну Америку. Про цю величезну країну він міг говорити з таким запалом, що запал той заражав і мене, хоч як мало я її знав, притягаючи мою увагу до неї. Як хотілося б мені віддати всю чарівну принадливість його мови, в якій точне знання перепліталось з нестримною фантазією! Вона так захоплювала, що навіть у професора Самерлі зникала його скептична посмішка на подовгастому обличчі, і він починав пильно прислухатись. Рокстон розповідав нам історію відкриття цієї величезної річки Амазонки першими завойовниками Перу, які пройшли через увесь континент, і додавав, що потрібні дальші дослідження, бо ж нам відомі лише її мінливі береги.

— А що лежить там? — вигукував він, указуючи на північ. — Ліси, болота й взагалі непрохідні хащі Хто знає, що ховають вони в собі? А тут — на півдні? Дикі болотисті зарості, де досі не був жоден білий. Невідоме оточує нас з обох боків. Що знаємо ми, крім цієї вузької берегової смуги? Хто може передбачити, що ще криється в цій дивній країні? І чому б старий Челенджер не міг бути правий?

Ці слова для професора Самерлі були-як виклик: у нього знову з'являлася посмішка на обличчі, він мовчав, але за пасмами диму зі своєї люльки тільки скептично хитав головою.

Досить тим часом про двох моїх білих супутників. Інші особливості їхньої вдачі, так само як і моєї, виявляться з подальшої розповіді. У нас є ще кілька компаньйонів, які, можливо, відіграватимуть чималу роль у майбутніх подіях. Перш за все — це негр-велетень Самбо, справжній чорний Геркулес, працьовитий, як кінь, ну й тямущий десь так само. Ми найняли його в Парі з рекомендації пароплавного товариства, на суднах якого він трохи навчився англійської мови.

Там-таки в Парі ми завербували й Гомеса та Мануеля — метисів, які саме прибули туди з плотами червоного дерева. Були вони брунатношкірі, бородаті, люті, моторні й дужі, як пантери. Обидва жили у верхів'ях Амазонки, куди ми прямували, і саме це й спонукало лорда

Джона найняти їх. Гомес до того ж чудово розмовляв по-англійському. За платню в п'ятнадцять доларів на місяць ці метиси погодилися слугувати нам, куховарити, веслувати і, взагалі, робити все, що їм буде загадано. Крім них, ми найняли ще трьох індіанців з болівійського племені мохо — представники якого поміж, усіх надрічкових тубільців славляться як вправні рибалки й човнярі. Старшого ми так і назвали Мохо, решта двоє мали ім'я Хосе та Фернандо. Отже, до складу нашої маленької експедиції, що чекає у Манаосі на інструкції для своєї незвичайної подорожі, входять троє білих, два метиси, один негр і троє індіанців.

Нарешті по втомливому тижні очікування настали призначений день і година. Уявіть собі добре затінену вітальню у фазенді Санто-Ігнасіо, за дві милі від Манаоса. Надворі жовтий сліпучий блиск жаркого сонця, пальми відкидають чорні тіні, чіткі, як обриси самого дерева. Нерушне повітря на багато октав сповнене безугавним деркотінням комах — тропічним хором широкого діапазону, від низького гудіння бджіл до високого, гострого дзижчання москітів. Перед верандою — невеличкий садочок, обмережений кактусами й прикрашений грядками екзотичних квітів, над якими в проміннях сонячного світла кружляють і в'ються величезні блакитні метелики та гарненькі крихітки-колібрі. Ми сидимо круг плетеного стола, на якому лежить запечатаний конверт. На конверті зубчастим письмом професора Челенджера написано:

"Інструкції лордові Рокстону з товариством.

Розрізати в Манаосі

15 липня рівно о 12 годині дня".

Лорд Джон поклав годинника на стіл коло себе.

— Лишається сім хвилин, — сказав він. — Наш стариган любить пунктуальність.

Професор Самерлі, глузливо посміхаючись, простяг до конверта свою сухорляву руку.

— А яка різниця — розкриємо ми його зараз чи за сім хвилин? — спитав він. — Скрізь і завжди одна й та сама система ошуканства та дурних вигадок, якими, на жаль, уславився автор цього листа.

— Е, ні, — заперечив лорд Джон. — Ми мусимо дотримувати правил. Таке було бажання Челенджера. Ми сидимо тут виключно через нього, і було б нечесно, якби ми не викопали його розпоряджень з точністю до слова.

— Пхе! — ущипливо зауважив професор. — Мені ще в Лондоні його вимоги здалися безглуздими, а тепер, мушу сказати, я вважаю їх і зовсім ідіотськими. Не знаю, що там у конверті, але попереджаю — якщо ніяких конкретних вказівок ми там не знайдемо, я зараз же їду до Пари, щоб устигнути на "Болівію". Зрештою, у мене забагато відповідальної роботи, і я не хочу гасати по світі, спростовуючи маячню якогось божевільця. Ну, Рокстоне, тепер уже, напевне, час.

— Правда ваша, — сказав лорд Джон. — Можете давати сигнал.

Він узяв конверта й розрізав його кишеньковим ножиком. Зсередини випав складений навпіл аркуш паперу. Лорд обережно розгорнув його і розстелив на столі. Аркуш був чистий-чистісінький. Рокстон перегорнув його на другий бік. Знову нічого. Вкрай здивовані, ми мовчки презирнулися. Врешті тишу порушив професор Самерлі оглушливим сміхом.

— Це — явне визнання своєї брехні! — скрикнув він. — Чого ж вам ще треба? Людина сама визнала своє крутійство. Нам лишається одне — повернутись додому і привселюдно оголосити його шахраєм та брехуном.

— Може, тут невидиме чорнило? — висловив я гадку.

— Не думаю, — відповів лорд Рокстон, роздивляючись папір проти світла. — Ні, юний мій друже, нам нема чого дурити себе. Ручуся, що на цьому папері нічого не було написано.

— Можна ввійти? — загуготів раптом чийсь голос з веранди.

Тінь від присадкуватої постаті заступила сонячне світло. Цей голос! Ці широчезні плечі! Ми вражено схопилися з місць і побачили в якомусь чудному хлоп'ячому брилі з кольоровою стрічкою Челенджера. Так, самого Челенджера — він стояв перед нами, тримаючи руки в кишенях куртки й граційно вигинаючись у парусинових черевиках! Відкинувши назад голову й випнувши свою розкішну ассирійську бороду на яскравому осонні, він задерикувато поглядав на нас з-під примружених повік.

— Боюся, — промовив він, дістаючи з кишені годинника, — що таки спізнився на кілька хвилин. Мушу признатись, коли я передавав вам цього конверта, то не думав, що ви встигнете його розрізати, бо сподівався бути перед вами ще до призначеного часу. Затримка сталася почасти з вини йолопа-лоцмана, почасти через недоречну зовсім міліну. Напевно, мій колега, професор Самерлі, вже скористався з нагоди й попашекував трохи.

— Мушу зазначити, сер, — з деякою суворістю в тоні сказав лорд Джон, — що ваша поява трохи полегшила наше прикре становище. Бо ми вже думали, що експедиція на цьому й скінчиться. Але я все ж таки й тепер не розумію вашої незвичайної поведінки.

Замість відповіді професор підступив до столу, стис руку мені й лордові Джону, із підкресленою зневагою вклонився професорові Самерлі й опустився в плетене крісло, що рипуче захиталося під вагою його тіла.

— У вас усе готове для подорожі? — спитав він.

— Можемо рушати хоч завтра.

— То й рушаймо. Тепер вам ніяких карт, ніяких інструкцій не потрібно, бо ви матимете неоціненну допомогу з мого боку. Я від самого початку поклав сам керувати вашою експедицією. І ви незабаром переконаєтесь, що найкращі карти не варті моєї мудрої поради, мого керівництва. Щодо маленького жарту з конвертом, то ясно, що, відкривши одразу ж усі свої плани, я мусив би відмагатись від ваших наполягань поїхати мені сюди разом з вами одним пароплавом.

— Хто-хто, але я на цьому не наполягав би, сер! — вигукнув професор Самерлі. — В усякому разі, поки існують ще інші пароплави...

Челенджер тільки відмахнувся від нього своєю великою волохатою рукою.

— Здоровий розум, безперечно, підкаже вам, що я вчинив слушно, бо, зберігаючи за собою свободу дій, я з'явився сюди саме тоді, коли моя присутність стала доконче потрібна. Тепер ця хвилина настала. Ви в надійних руках. Завдяки цьому ви вже неодмінно досягнете своєї мети. Віднині я беру на себе керівництво експедицією і прошу вас сьогодні ж увечері закінчити всі готування, щоб завтра рано-вранці ми могли й вирушити. Час мені дорогий. Думаю, що вам також, хоч і меншою мірою. Тим-то я пропоную не баритися — тоді ви скорше побачите те, задля чого сюди приїхали.

Лорд Джон Рокстон тим часом уже кілька днів тому зафрахтував велику парову яхту "Есмеральда", яка мала везти нас проти води. Щодо пори року, то день відплиття не мав значення, бо температура тут узимку й улітку коливається в межах від 75° до 90° за Фаренгейтом[1]. Інша справа — дощі. Від грудня до травня тут сезон дощів, і вода в річці підіймається до 45 футів над найнижчим рівнем. Вода затоплює мілини, покриває величезні простори й утворює ділянки, звані тут "гано", в більшій своїй частині занадто багністі для пішоходців і занадто мілкі для

човнів. У червні вода починає спадати й досягає найнижчого рівня в жовтні-листопаді. Наша експедиція припадала на суху пору року, коли великі річки та їхні притоки в більш-менш нормальному стані.

Тече Амазонка досить повільно, бо спад її річища не перевищує восьми дюймів на милю. Жодна річка не має таких вигідних умов для плавби, як Амазонка, коли дмуть південно-східні вітри і вітрильні судна вільно допливають до кордонів Перу, а звідти назад спускаються за водою.

Чудові машини "Есмеральди" давали нам змогу не залежати від течії і посуватись проти води так, ніби ми не на річці, а на ставку.

Протягом трьох днів ми йшли в північно-західному напрямі, проти течії. Амазонка навіть тут, за тисячу миль від гирла, була така широчезна, що береги її з середини річки здавались двома ледь помітними смужками на самому обрії. На четвертий день по відплитті з Манаоса ми звернули в одну з приток, яка на місці впадання була майже така сама завширшки, як і Амазонка. Далі вона стала швидко вужчати, а ще за два дні ми добулися до якогось індіанського селища. Тут професор Челенджер наполіг, щоб ми висіли й відіслали "Есмеральду" назад до Манаоса. Незабаром, казав він, почнуться пороги, і яхтою їх однаково не пройти. А стиха докинув, що ми наближаємось до невідомої країни, тож чим менше людей знатимуть про дальшу нашу подорож, тим краще. З огляду на це, він узяв з кожного з нас слово честі не публікувати й не розповідати нікому докладно про наш маршрут, і примусив також обслугу присягтися в тому, що ніхто не викаже цієї таємниці. Тим-то я в своїй розповіді уникатиму точних вказівок про місце дії і попереджаю, що в картах чи схемах, які я, можливо, посилатиму до редакції, сторони світу навмисне буде вказано неправильно, і тому керуватися ними, якби хто захотів піти нашим слідом, не можна. Слушні чи не слухні були мотиви професора Челенджера, то інша річ. Але в нас не було вибору, і ми мусили пристати на його умови, бо інакше він здатний був і відмовитись від експедиції.

Другого серпня ми розпрощалися з "Есмеральдою" і обірвали останні нитки, що в'язали нас із зовнішнім світом.

Минуло ще чотири дні. Професор Челенджер придбав два великі індіанські човни, зроблені з такого легкого матеріалу (бамбукова снасть, обтягнена шкірою), що ми при потребі вільно могли перенести їх на руках через суходіл. Ми навантажили на них увесь свій багаж і найняли ще двох індіанців допомагати нам у плаванні. Мені здається, що ці хлопці — Атака й Іпету на ймення — супроводили Челенджера в його першій виправі. Їм страшно вдруге вирушати в цю подорож, але ватажок у них має необмежену владу патріарха, і якщо йому добре платять, то на бажання кожного окремого співплемінця він не звертає жодної уваги.

Отже, завтра ми зникаємо в невідомому. Листа цього я перешлю зустрічним човном. Можливо, це буде остання наша звістка до тих, хто цікавиться нашою долею. Як і домовлено, я пишу її на вашу адресу, любий містере Макардле, і даю вам на волю правити її, скорочувати, змінювати й узагалі робити з нею все, що вважаєте за доцільне.

Судячи з того, як упевнено тримається професор Челенджер, я не маю ніякого сумніву, що наш проводир доведе свої твердження і що ми — напередодні якихось найнезвичайніших подій, хоч професор Самерлі й досі не позбувся свого скептицизму.

Розділ VIII

ВІСТІВНИКИ УТРАЧЕНОГО СВІТУ

Наші друзі вдома мусять радіти разом з нами: ми наближаємося до мети своєї подорожі й бачимо вже, що твердження професора Челенджера можна буде перевірити. Правда, ми не зійшли ще на плато, але воно тепер перед нами, і навіть професор Самерлі трохи вгамувався. Це зовсім не означає, що він бодай на мить вірить Челенджерові. Ні, він тільки не так часто робить свої ущипливі зауваження і здебільшого

мовчки про щось метикує. Проте, я повернуся назад і поведу свою розповідь від; того місця, де припинив її. Один з наших індіанців сильно поранився, і ми відсилаємо його додому. Я доручаю йому цього листа, хоч далеко не певний, що він коли-небудь дійде до адресата.

Коли я писав останнього разу, ми збиралися виїздити з індіанського селища, куди нас приставила "Есмеральда". Маю почати свій звіт з прикрої пригоди. Того вечора сталась перша сутичка між членами нашої експедиції (тут я не маю на увазі повсякчасні пересварки між професорами), яка ледь не скінчилася трагічно. Я згадував уже за метиса Гомеса, що розмовляє по-англійському. Він — добрий робітник і догідливий служка, але хибує на одну досить поширену серед людей ваду — ненаситну допитливість. Увечері він начебто прокрався під намет, де ми сиділи, обговорюючи свої подальші плани, і став підслуховувати нашу розмову. Здоровань Самбо, відданий нам як собака і неприязно настроєний до метисів, як і всі негри, впіймав його на гарячому, витяг із засідки й приволік до нас. Гомес вихопив ножа і був би заколов негра, якби не геркулесова міць Самбо, що спромігся однією рукою обеззброїти його. Ми вишпетили їх обох і змусили потиснути один одному руки — тепер, сподіваюся, з нами все буде гаразд.

Що ж до сварок між нашими вченими мужами, то вони безперервні й серйозні. Челенджер, треба визнати, страшенно задерикуватий, а в Самерлі гострий як бритва язик, і це аж ніяк не сприяє залагодженню їхніх взаємин. Вчора, наприклад, Челенджер заявив, що ніколи не гуляє набережною Темзи — йому, мовляв, не хочеться дивитись на місце свого останнього упокою. Він, бачите, певний, що його поховають у Вестмінстерському абатстві. Самерлі на це їдко всміхнувся і зауважив, що божевільню Мілбенк там уже знесено. Але зарозумілість Челенджера — величезна, і йому такими зауваженнями не дошкулиш. Він тільки осміхнувся собі в бороду й поблажливим тоном промовив: "І справді?" — немов звертався до дитини. А вони таки й були як діти. Один — сухоребрый і сваркий, а другий — запальний і владний, хоч обидва — винятково розумні люди й першорядні вчені. Розум, вдача, душа... Що

більше пізнаєш життя, то виразніше бачиш, як часто вони суперечать одне одному в тій самій людині!

Наступного дня після тієї пригоди з метисом ми вирушили в свою дивовижну експедицію — ця дата була її початком. Виявилось, що всі наші речі вільно вміщуються на двох човнах. На два ж такі човни розподілили порівну — ми й членів нашої експедиції, подбавши в інтересах миру, щоб у кожному з них було не більше одного професора. Я опинився в одному човні з Челенджером. Професор був у прегарному настрої: він мовчки захоплено роздивлявся навкруги, і обличчя його променилося благодушністю. Та мені доводилось бачити його і в іншому гуморі, і я анітрохи не здивувався б, якби з ясного неба вдарив грім. В його товаристві не можна почували себе спокійним, зате з ним ніколи й не знудишся, бо весь час напружено чекаєш, чи не зніметься зненацька буря.

Протягом двох днів ми пливли досить широкою річкою. Мала вона ярдів сто завширшки, і вода в ній була темна, але така прозора, що ми майже завжди бачили дно. Половина приток Амазонки — саме такі, а в інших притоках — вода білувата й каламутна. Залежить це від характеру ґрунту, серед якого тече річка. Темний колір свідчить про перегній по берегах; білуватий — про те, що береги глеюваті. Двічі натрапляли ми на пороги і щоразу мусили давати з півмилі круга, тягнучи човни на собі. Обабіч стояв віковий праліс, але продиратись крізь нього навіть з човнами на плечах не становило великих труднощів — важче було б, якби там ріс і чагарник. Ніколи не забуду я врочистої таємничості, що панувала в тому пралісі. Висота дерев і грубизна їхніх стовбурів перевищували все, що міг уявити собі мій мозок городянина. Ми ледве бачили, як на величезній відстані над нашими головами перевивалось у готичне склепіння їхнє гілля, утворюючи зелене шатро. Тільки поодинокі злотисті промені сонця пробивались крізь віти, тоненькими стрілками протинаючи таємничий морок лісу. Коли ми нечутно ступали по густому пухкому килиму з опалого листя, нас охоплювало таке незвичне почуття, яке відчуваєш хіба що під склепінням Вестмінстерського абатства — тут навіть гучний голос професора Челенджера переходив у шепіт. Звичайно,

я не знав назв усіх цих дерев-велетнів, але наші вчені мужі вирізняли серед них і кедрі, і величезне вовняне дерево, і червоне дерево, і численні інші породи. Цей континент — головний постачальник рослинних дарунків, що їх робить людству природа, на диво бідна тут на представників тваринного світу. Живі орхідеї і пречудово забарвлені лишайники жевріли на темних стовбурах дерев, а коли промінь сонця падав на золотаву аламанду, червоногарячий куш зірок токсоній або на розкішну темносинь іпомеї, видовище було справді казкове. В цих лісових нетрях життя, яке ненавидить темряву, щосили поривається до світла. Кожна бадилля тягнеться вгору, обвиваючись круг свого міцнішого, більшого на зріст сусіда. В'юнкі рослини тут просто величезні й чарівні на вигляд, але й ті рослини, що десь-інде зовсім і не в'ються, в цих лісах теж навчилися цього. Звичайна кропива, жасмин, навіть пальма-яситара оповивають стовбури кедрів і силкуються вибитись із похмурого сутінку.

Тварин унизу в цьому величезному храмі не було й познаку, тільки безперестанний рух над нашими головами промовляв, що там ціле царство гадюк, мавп, птахів і лінивців, — вони жили ближче до сонячного світла і, певне, з подивом поглядали звідти на крихітні людські постаті, які, спотикаючись, пересувалися десь незмірно глибоко попід ними.

Вранці й увечері над нами верещали мавпи й пронизливо сокотали довгохвості папуги, в жаркі пополудні години вуха нам виповнювало дзижчання комах, нагадуючи шум далекого морського прибою. І жодного поруху долі, поміж урочо велетенських колон-стовбурів, що зникали у тьмавій високості. Тільки один раз якийсь кривоногий звір, чи то мураход, чи то ведмідь, кульгаючи, прослизнув між деревами. То був єдиний слід життя на землі, що його я бачив у Великому Амазонському лісі.

А проте, у цій таємничій пущі, і то неподалік від нас, були ознаки присутності людей. Ми їхали човнами, на відстані кількох ярдів один від одного. І ось на третій день нашої подорожі ми протягом цілого ранку чули якийсь приглушений ритмічний стукіт, що стихав, а тоді знову

гучнішав. Почувши той стукіт, наші індіанці наче скам'яніли, і на обличчях у них проступив жах.

— Що воно таке? — запитав я.

— Барабани, — спокійно відповів лорд Джон. — Військові барабани. Мені доводилося чути їх і давніше.

— Так, сер, військові барабани, — підтвердив метис Гомес. — Дикі індіанці лихий народ. Вони йдуть за нами слідом. Вони стежать за кожним нашим кроком і переб'ють нас при першій нагоді.

— Як вони змогли вистежити нас? — здивувався я, втуплюючи погляд у нерухому темну глибіню лісу.

Метис знизав своїми широкими плечима.

— Індіанці вміють. У них на те є свій спосіб. Вони чатують на нас і барабанним боєм перемовляються. Вони переб'ють нас при першій нагоді.

Пополудні того ж таки дня — записник підказує мені, що то було у вівторок 18 серпня, — ми чули вже шість або сім барабанів, що тарабанили звідусіль. Подеколи стукіт був дрібний, подеколи — повільніший. Іншим разом то були паче запитання й відповідь: десь на сході вибивали високе стакато, а по паузі з півночі котилися низькі згуки. Це безнастанне торохкотіння невимовно діяло на нерви. В ньому, здавалося, чути було загрозливе попередження — те саме, про яке казав наш метис: "Ми переб'ємо вас!", "Ми переб'ємо вас!" У мовчазному лісі жодного поруху, тиша та спокій по цей бік темної рослинної запони. А там, поза нею, наші переслідувачі безупинно нагадують про себе. "Ми переб'ємо вас!" — каже барабанщик на сході. "Ми вб'ємо вас!" — підтверджує його товариш на півночі.

Цілий день гуркотіли та перемовлялись круг нас барабани, і погрози їхні відбивалися жахом на обличчях наших кольорових супутників. Навіть зухвалець та одчайдух метис — і той ніби злякався. Зате того дня я насправжки пересвідчився, що і Самерлі, і Челенджерів властивий найвищий тип мужності — мужність людини науки. Це та мужність, яка підтримувала Дарвіна у товаристві аргентинських гаучо, або Волеса, коли той жив серед мисливців за головами у Малайї. З волі милостивої природи розум людський не може думати водночас про дві різні речі, і коли його захоплюють наукові проблеми, в ньому вже не лишається місця для особистих переживань.

Серед безугавного таємничого й загрозливого торохкотіння барабанів обидва наші професори цілий день поспіль приглядались до кожної пташки на дереві, до кожного кущика на березі, раз у раз заводячи між собою суперечку. Все було як звичайно, і на кожен басовитий рик Челенджера зараз же озивався буркотом Самерлі. Але на барабанний бій вони не звертали ані найменшої уваги, так, наче сперечалися, сидячи у курильній кімнаті свого наукового клубу на Сент-Джеймс-стріт.

Лише одного разу вони сподобили індіанців власною увагою, це коли Челенджер тицьнув великим пальцем у бік пущі, звідки долинали барабанні переливи, і сказав:

— Канібали з плем'я міранга, а може — амаюака.

— Атож, сер, — відказав Самерлі. — І, як і всі тутешні племена, вони входять до монгольської раси, а мова у них полісинтетична.

— Звісно, полісинтетична, — вибачливо погодився Челенджер. — Бо інших мов на цьому континенті, оскільки я знаю, і нема. Я ж бо зафіксував понад сотню різних говірок. Але щодо монгольської раси, то я вельми сумніваюся.

— А мені здається, що досить найповерховішого знайомства з порівняльною анатомією, щоб визнати цей погляд обгрунтованим, — уїдливо завважив Самерлі.

Челенджер войовничо випнув підборіддя. Нам тільки й було видно, що криси бриля та бороду.

— Маєте рацію, сер, — поверхове знайомство ніякого іншого висновку й не дозволяє зробити. Але коли заглибишся в цей предмет, неминуче приходиш до інших висновків.

Вони злостиво вп'ялися очима один в одного, тоді як з лісу глухо докочувалась луна: "Ми переб'ємо вас! Ми переб'ємо вас! Ми переб'ємо!"

Увечері ми об'якорилися за допомогою важких каменюк посеред річки й приготувались відбити можливий напад. Ніч, проте, минула спокійно, і на світанку наш загін рушив у дальшу дорогу. Барабанний бій поволі завмирав удалині за нами. Близько третьої години дня ми дісталися до високих порогів, які тяглися більш як на милю. Це тут, за своєї першої подорожі, перекинувся з човном професор Челенджер.

Мене, мушу признатися, видовище порогів урадувало, бо то було перше безпосереднє — нехай і дуже незначне — підтвердження його слів. Індіанці пронесли спершу човни, а потім багаж крізь густий чагарник над берегом, а ми — четверо білих — з рушницями на плечах ішли вервечкою між ними й лісом, прикриваючи їх від можливої небезпеки звідти. Надвечір, обійшовши пороги та пропливши ще миль з десять угору, ми спинились, знову об'якорившись серед річки. Як я прикинув, тепер експедиція відійшла від Амазонки не менш як на сто миль.

Рано-вранці наступного дня ми вирушили далі. Професор Челенджер тепер явно чогось непокоївся й пильно вдивлявся в обидва береги. Раптом він задоволено скрикнув і показав на дерево, що самотньо стояло над закрутом річки.

— Що це таке, по-вашому? — спитав він.

— Звичайна асайська пальма, — відповів Самерлі.

— Маєте рацію. Але це — і певна прикмета для мене. Через півмилі на тому боці непомітний прохід. Ліс там стоїть ніби суцільним муром. Звідти й починаються дива. Ото де ви бачите ясно-зелений очерет замість темної зелені чагарів, там — у гущині вовняних дерев — вхід до невідомої країни, про який знаю лише я один. Рушаймо-но далі, і ви все зрозумієте.

Місцевість і справді була незвичайна. Діставшись до ясно-зеленого очерету, ми ярдів сто вели крізь нього наші човни жердинами, після чого опинилися в тихій мілководній річці з прозорою водою і піскуватим дном. Вона мала не більш як двадцять ярдів завширшки, і береги її вкривала розкішна рослинність. Тому, хто не помітив би, що чагарі заступив очерет, і на думку не спало б існування цього потоку та казкової країни, яка розстилася за ним.

Навіть як на казкову країну, то була неймовірно чарівна місцевість. Буйна рослинність творила тут природне склепіння, вгорі й крізь нього сонячні промені затоплювали зелену прозористу річку. Гарна сама собою, вона під цим живлющим світлом ставала ще кращою. Чиста, мов кришталь, непорушна, мов дзеркало, зелена, мов краї айсберга, вона простягалась попід своєю листяною аркою, і кожен удар весла вкривав її лиснучу поверхню тисячами скалок. То був вхід, гідний країни див потойбіч.

Індіанців уже не було чути, але тварин ставало явно більше, і небоязка поведінка їх свідчила про те, що вони ще не стикалися з мисливцями. Маленькі кумедні мавпочки з чорно-оксамитовою шкірою, сніжно-білими зубами й блискучими насмішкуватими очима тріскотіли про щось, коли ми проходили повз них. Сплеснувши водою, пірнув з берега у воду випадковий кайман. З-за куців виткнувся темношкірий вайлуватий тапір і повільно почвалав у гущавину лісу. Жовта гнучка

постать великої пуми майнула між дерев. Нахиливши вбік голову, вона довго дивилась на нас з-поза рудого плеча своїми злучими очима. Птахів була сила, а надто перелітних. Чорногузи, журавлі та ібіси, переливаючись білими, густо-червоними й блакитними барвами, стояли невеличкими гуртами на повалених стовбурах край річки, а біля їхніх ніг у кришталевій воді бавилися риби найрозмаїтіших обрисів та кольорів.

Три дні пливли ми цим зеленим тунелем. Здаля важко було розрізнити, де кінчається зелень води й починається зелене склепіння листя. Глибоку тишу цього водного шляху не порушувала жодна ознака людської присутності.

— Індіанців більше нема. Вони занадто налякані Курупурі, — сказав Гомес.

— Курупурі — це лісовий дух, — пояснив лорд Джон. — Цим ім'ям тубільці взивають усяку лиху силу. Бідолашні гадають, ніби тут живуть різні примари, тож вони уникають наближатись до цього лісу.

Третього дня стало ясно, що пливати човнами довго не доведеться, бо річка швидко міліла. За кілька годин човни вже двічі черкалися дна. Врешті ми витягли їх з води й перебули ніч на березі. Уранці лорд Джон і я пройшли лісом понад річкою милі зо дві і, повернувшись, підтвердили думку професора Челенджера, що човнами далі пливати незмога. Після цього ми підтягли човни вище на берег, заховали їх у чагарнику й зробили на одному з дерев зарубку сокирою, щоб легше було знайти їх поворотьма. Вантаж — зброю, набої, харчі, намет, ковдри і все інше — ми розподілили між собою і, завдавши ці клунки на плечі, почали найважчий етап нашої експедиції.

Цей день, на лихо, позначився й новою серйозною сутичкою між нашими заводійними професорами. Коли команди з обидвох човнів об'єдналися, Челенджер відразу ж перебрав на себе роль старшого в експедиції і, попри явне невдоволення Самерлі, став давати всім нам

накази. Отож як тільки він уранці запропонував своєму колезі нести невеличку ношу (усього тільки анероїд!), зчинилася буря.

— А дозвольте запитати, сер, — сказав Самерлі зловісно стриманим тоном, — хто уповноважив вас командувати нами?

Челенджер блиснув очима й наїжився.

— Я роблю це, професоре Самерлі, як керівник експедиції.

— Мушу сказати, сер, що я не визнаю вас за керівника.

— Справді? — глузливо вклонився Челенджер. — Може, тоді ви зласкавитесь визначити точно моє місце серед вас?

— Охоче, сер. Ви — людина, правдивість тверджень якої взято під сумнів. А ми — комісія, якій доручено ваші дані перевірити. Ви подорожуєте зі своїми суддями, сер.

— Он як! — мовив Челенджер і сів на перекинутий борт одного з човнів. — Тоді ви йдіть собі своєю дорогою, а я піду, куди буде моя воля. Якщо я не керівник, то з якої речі мені провадити вас?

Хвала Богові, двоє з-поміж нас ще не втратили здорового глузду — лорд Джон Рокстон і я, — тож було кому втихомирити наших учених мужів, бо інакше довелося б нам повертатися голіруч до Лондона. Яких тільки доказів, прохань і пояснень ми не вжили, аби уговкати їх! Кінець кінцем Самерлі зі своєю ущипливою посмішкою й люлькою в зубах рушив наперед, а за ним, раз у раз гиркаючи та буркочучи, пішов і Челенджер. Тут слід сказати, що незадовго до того ми виявили, що обидва наші професори дуже зневажливо ставляться до доктора Ілінгворта з Едінбурга. І це стало для нас справжнім порятунком. Як тільки становище робилося загрозливим, ми підкидали їм прізвище

шотландського зоолога, і професори тут-таки складали тимчасову мирову й починали одноставно гудити та сварити спільного суперника.

Ми йшли один за одним уздовж берега і невдовзі побачили, що річка звужується до струмка, а далі й зовсім губиться в зеленій драговині, покритій губчастим мохом, де ноги наші загрузали по самі коліна. Хмари москітів та інших вадливих комах виповнювали повітря, і ми страшенно зраділи, коли знову вийшли на твердий ґрунт; зробивши чималий гак лісом, ми тепер лише зоддаєки чули, як, наче орган, гула та комахня.

На другий день по тому, як ми залишили човни, характер місцевості почав мінятися. Шлях паш весь час слався вгору, ліс дедалі рідшав і втрачав свою тропічну красу. Величезні дерева алювіальної амазонської рівнини поступалися місцем фініковим та кокосовим пальмам, що окремими купками росли серед чагарів. На багністіших низовинах розкидали свої чепурні віяла Маврицієві пальми. Ішли ми переважно за компасом. Раз чи два між професором Челенджером і двома індіанцями виникли непорозуміння щодо напрямку, якого треба триматися, і шановний учений обурився, що ми "віддаємо перевагу оманливим інстинктам дикунів перед взірцем найвищої європейської культури". Наступного дня з'ясувалося, що "дикуни" мали слушність, бо Челенджер упізнав багато ознак своєї першої експедиції і між іншим — чотири задимлені камені на місці, де він був стояв табором.

Ми все бралися вгору і вгору; два дні нам довелося долати гірський кряж. Мінявся знову й склад рослинності. З тропічних форм тут траплялося тільки слонове дерево, повите розкішними орхідеями, серед яких я навчився розпізнавати *Nuttonia Vexillaria*, і знамениті квіти катлеї та одонтоглосума червоногарячого й вишневого кольору. Де-не-де у западинах між горбків дзюркітливо збігали в долину струмки з галькуватим дном і порослими папороттю берегами. Щовечора ми таборилися біля якого-небудь оточеного скелями озера, де було повію риб із синіми спинками, що нагадували англійську форель і правили нам за пресмачну вечерю.

На дев'ятий день, пройшовши, за моїми підрахунками, близько ста двадцяти миль, ми почали нарешті вибиватися з лісу. Дерев тут щораз меншали, аж кінець кінцем перейшли на звичайні кущі, і ось уже все навкіл заповонив бамбук — він ріс такими густими заростями, що продирались крізь них можна було лише за допомогою різаків та ножів наших індіанців. Це забрало в нас цілий день — від сьомої години ранку до восьмої вечора — з двома одногодинними перервами. Важко уявити собі щось нудніше, як та місцевість, бо в найкращому разі я міг бачити на десять-дванадцять ярдів завдальшки, але здебільшого поле мого зору обмежували спина лорда Джона в бавовняній куртці попереду та жовті стіни бамбука на відстані одного ярда — обабіч. Вузькі, мов лезо, сонячні промені лише подекуди цідилися крізь цю суцільну гущавину, а футів п'ятнадцять угорі над нашими головами на тлі ясно-блакитного неба похитувалися бамбукові віники. Я не знаю, які тварини заселяли ці хащі, але ми не раз чули зовсім близько від себе чийсь грузький тупіт. Лорд Джон з того тупоту зробив висновок, що то дика худоба. Тільки надвечір пощастило нам виборсатись із цього бамбукового полону і, вкрай знесилені нескінченно довгим і тяжким днем, ми зараз же стали табором.

Прокинувшись уранці й вибравшись у дальшу дорогу, ми помітили, що навколишня місцевість знову змінилася. Позад нас стояв справжній бамбуковий мур, такий виразно чіткий, немов стяжка річки. А перед нами слалася вкрита деревоподібною папороттю рівнина, яка на обрії закінчувалась довгою горбовиною; округле верхів'я її нагадувало спину кита. Ополудні вибравшись на нього, ми побачили по той бік долину, що поволі підіймалася ген аж до обрію. Це тут, біля першого пасма горбів, сталася пригода, яку — чи важлива вона, ми побачимо згодом, — усе ж таки треба відзначити.

Професор Челенджер, що разом з двома індіанцями вів перед, раптом спинився і збуджено показав рукою кудись праворуч. Глянули туди й ми, і на відстані десь так з милю побачили якусь величезну сіру істоту, схожу на птаха. Вона звільна знялася з місця і, плавко махаючи

крилами, полинула низько над землею, доки не зникла в бамбуковій стіні.

— Бачили? — переможно загукав Челенджер. — Ви бачили, Самерлі?

Його колега невідривно дивився туди, де зникло це дивовижне створіння.

— Як ви думаєте, що то було? — спитав Самерлі.

— Наскільки я бачив — птеродактиль.

Самерлі вибухнув зневажливим сміхом.

— Птеродурниця! — сказав він. — Це — чорногуз, або ж я ніколи не бачив чорногузів!

Челенджер розлютився так, що не спромігся вимовити й слова. Він тільки струсонув клунка на своїх плечах і рушив далі. Лорд Джон, ледве зводячи дух, підійшов до мене. Вираз глибокого хвилювання, хоч як він стримував себе, ліг на його обличчя. В руках у нього був цейсівський бінокль.

— Я добре роздивився його, — сказав він. — Не буду запевняти, що воно таке, але свідчуся своєю репутацією, що подібних птахів я зроду ще не бачив.

Ось така була ця пригода. Чи й справді ми дійшли до меж невідомого і та тварина була пертим з вістівників утраченого світу, про який невтомно править наш провідник? Я розповідаю все так, як воно було, а ви вже робіть висновки на свій розсуд. Це, власне, був єдиний такий прикметний випадок у той день.

Отже, мої любі читачі (якщо взагалі мене хто-небудь читатиме), ми пропливли з вами величезною річкою, прослизнули крізь очерет, пробралися під зеленим склепінням тунелю, пройшли довгу путь між пальмових дерев, продерлися почерез бамбукові хащі й видобулися з деревоподібної папороті. Тепер мета нашої подорожі просто перед нами.

Подолавши друге пасмо горбів, ми побачили попереду неправильної форми рівнину, густо порослу пальмами. На обрії вона кінчається кряжем червонуватих скель, що їх я бачив на малюнку в Челенджера. Ось він переді мною, і немає жодного сумніву, що це — саме той кряж. Від нашого табору до найближчого краю його десь миль сім. Далі той скелястий кряж робить вигин і так тягнеться, скільки кинути оком.

Челенджер тепер пишається, немов премійований павич, а Самерлі мовчить, хоч, як і перше, до всього ставиться скептично. Завтра ми маємо розв'язати принаймні частину наших сумнівів. А тим часом, користуючись із того, що Хосе проштрикнув собі бамбуком руку й хоче повернутись додому, посилаю через нього листа. Може, якимось щасливим випадком він і потрапить вам до рук. При першій же пагоді напишу ще. Надсилаю також схематичну карту нашої, подорожі. Сподіваюся, з допомогою її вам легше буде стежити за моєю розповіддю.

Розділ IX

ХТО Б МІГ ТАКЕ ПЕРЕДБАЧИТИ!

З нами скоїлося жахливе нещастя. Хто б міг таке передбачити! Не знати, чим воно й скінчиться. Може, нам судилося перебути все життя в цій дивній неприступній місцині. Я ще й зараз не зовсім отямився і не уявляю собі виразно ні нашого теперішнього становища, ні перспектив на майбутнє. Перше моїй сполоханій свідомості здається надзвичайно загрозливим, а другі — темними, як ніч.

Ледве чи хто-небудь ще потрапляв у подібну скруту. Вона така, що я не вважаю за доцільне навіть вказувати точні координати нашого ув'язнення, аби друзі прислали нам поміч. Адже коли б навіть вони й спромоглися відрядити якусь рятувальну експедицію, доля наша, мабуть, вирішиться задовго до того, як та експедиція прибуде до Південної Америки.

Допомогти нам, власне, не легше, ніж тим, що опинилися б на Місяці. Якщо ми й видобудемось коли-небудь звідси, то тільки завдяки власним зусиллям. Супутники в мене незвичайні. Це — люди непересічного розуму й виняткової мужності. На цьому тільки й ґрунтуються мої надії. Лише дивлячись на спокійні обличчя своїх товаришів, бачу я маленьку іскринку світла в суцільному мороці, який оповиває нашу долю. Зовні, сподіваюсь, і я такий самий врівноважений, але всередині мене поймають страхи.

А тепер дозвольте розповісти якнай докладніше про всі ті події, що призвели до катастрофи.

Закінчуючи свого останнього листа, я сказав, що на відстані сімох миль від нас лежить довжелезний кряж червонуватих скель. Він, очевидно, оточує те саме плато, про яке говорив професор Челенджер. Коли ми наблизилися до них, мені здалося, що вони навіть вищі, ніж гадав професор, — сягають угору подекуди щонайменше тисячі футів і позначені прошарками, властивими базальтовим формаціям. Щось подібне можна бачити в Селісберійських скелях біля Едінбурга. Верхів'я кряжа вкривала розкішна рослинність: на краях — буйні чагарі, а за ними — сила-силенна високих дерев. Скільки давалося бачити, ніяких ознак тваринного життя там не було.

На ніч ми отаборились біля підніжжя того кряжа. Важко уявити собі більш дику й пустельнішу місцевість. Склі були не лише стрімкі, але явно вигнуті вгору понад краєм, тож годі було й думати зійти на них з цього боку. Ближче до нас стояла висока шпилувата скеля, про яку я, здається, згадував уже в своїй розповіді. Вона схожа на величезну червону дзвіницю. Вершина її на одному рівні з плато, але їх розділяє

широка прірва. На самій маківці тієї скелі самотньо росте височезне дерево. І ця скеля, і поблизка частина плато — порівняно низькі: думаю, десь так п'ятсот-шістсот футів.

— Отут, — показав Челенджер на дерево, — сидів птеродактиль, якого я підбив. Я видерся вгору до половини скелі і тільки тоді вистрелив. Безперечно, такий добрий альпініст, як от я, міг би видертися і на вершину її, хоча це, звичайно, не наблизило б мене до плато.

Коли Челенджер говорив про птеродактиля, я глянув на професора Самерлі й уперше побачив у його очах якийсь вогник довіри й каяття. В'їдлива посмішка не кривила його уст, як то бувало завжди, а навпаки — на обличчі його проступила блідість і неприхований подив. Челенджер і собі завважив це і вже тішився перемогою.

— Звісно, — мовив він не без сарказму, — професор Самерлі гадає, що, кажучи "птеродактиль", я маю на думці звичайного чорногозу. Тільки це такий чорногуз, в якого нема пер, надзвичайно груба шкіра, крила з перетинками, а на щелепах зуби.

Він засміявся, іронічно вклонився і підморгнув Самерлі, аж той одвернувся й відійшов від нього.

Уранці, поснідавши кавою з маніокою (наші запаси доводилося ощаджувати), ми зійшлися на військову раду, щоб обговорити найкращий спосіб вибратись на плато.

Челенджер головував з такою врочистістю, немов був верховним суддею.

Уявіть собі, як він у своєму химерному хлоп'ячому брилі, зсунутому на потилицю, сидить на прискалку, зверхньо поглядає на нас з-під набряклих повік і, трусячи чорною бородою, повагом визначає наше поточне становище та накреслює наші подальші дії.

Нижче ви побачили б усіх трьох нас. Мене — засмаглого від сонця, помолоділого та посвіжілого на вільному повітрі; Самерлі — з його нерозлучною люлькою, поважного і все ще настроєного скептично; лорда Джона, гострого як лезо бритви: він, спираючись на рушницю, трохи нахилив уперед свою ставну постать і втупив у промовця орлині очі. Позаду сидять двоє метисів і невеличка купка індіанців, а перед нами височіє червонуватий кряж, який відділяє нас від мети.

— Зайве й казати, — мовив наш керівник, — що, будучи тут першого разу, я робив усе можливе, щоб вибратись на плато. І коли вже не пощастило з цим мені, то не пощастить і будь-кому іншому, бо що-що, а по горах лазити я вмію. Тоді, правда, у мене не було ніяких спеціальних знарядь, але тепер я вже запасся ними. Звісно, що за допомогою їх я спроможуся видертись на вершину цієї самотньої скелі. Що ж до кряжа, то видобутись туди з цього боку марно й пробувати — стіна тут занадто прямовисна. Минулого разу мені довелося поспішати, бо надходив сезон дощів, та й запаси у мене вичерпувалися. Через це я встиг дослідити підступ до кряжа лише приблизно на шість миль у східному напрямі й ніде не знайшов можливості подолати цю крутизну. Що ж тепер ми будемо робити?

— На мою думку, є лише один розумний вихід, — сказав професор Самерлі. — Якщо ви обстежували кряж зі сходу, то ми дослідимо західну його частину. Можливо, піднятись на плато вдасться десь там.

— Слушна думка, — погодився лорд Джон. — Плато це, мабуть, невелике, і, обійшовши круг нього, ми або знайдемо прохід нагору, або повернемось на місце, звідки вийшли.

— Я пояснював уже нашому юному другові, — сказав Челенджер (він завжди говорить про мене, як про десятирічного школяра), — я пояснював уже нашому юному другові, що легкоприступного шляху на плато тут не може бути. Зрозуміло чому: якби цей шлях існував, плато не було б ізольоване, і на ньому не могли б зберегтись умови, які так розбігаються із звичайними законами виживання видів. Проте я не

виключаю можливості, що десь тут є такий схил, яким зможе видертись на верхів'я досвідчений альпініст, але ніяк не спроможеться злізти вниз важка, незграбна тварина. Я певен, що вони тут є, такі місця, хоча б одне.

— Звідки у вас така певність, сер? — задержуватим тоном спитав Самерлі.

— А звідти, що мій попередник — американець Мепл-Вайт — побував на плато. Як же інакше міг він побачити тих дивовижних тварин, яких замалював у своєму альбомі?

— Ваші міркування, здається, випереджають установлені факти, — не здавався впертий Самерлі. — Я бачу ваше плато, тим і не заперечую його існування, але в мене нема ніяких доказів, що там є життя у якій-небудь формі.

— Заперечуєте ви, сер, чи не заперечуєте, це не мав аніякісінького значення. Хоча добре, що бодай існування плато ви нарешті усвідомили. — Цю мить Челенджер підвів погляд на плато і раптом, на наш подив, скочив з прискалку, схопив Самерлі за підборіддя й задер йому голову вгору. — Ну, сер? — закричав він хрипким від хвилювання голосом. Тепер-то ви вже бачите, що на плато є тварини?

Я казав уже, що на краю кряжа була густа торочка зеленої рослинності. Так-от з неї виткнулася якась чорна, лискуча істота. Вона повільно підповзла до провалля, перекинулася вниз, і ми виразно побачили гадюку з пласкою, схожою на заступ, головою. З хвилину гадюка звивалася над нами, і ранкове сонце блищало на її лиснячих витких кільцях. Потім вона оспало поплазувала назад і зникла.

Самерлі був такий вражений цією з'явою, що спершу не опинався, коли Челенджер задер йому голову. Тепер же він струсонув з себе його руку й прибрав свого звичайного недоторкливого вигляду.

— Я буду дуже вдячний вам, професоре Челенджер, — сказав він, — коли в подальшому ви навчитесь звертати на щось мою увагу, не хапаючи мене за підборіддя. Навіть поява звичайнісінького скелястого пітона не виправдовує такої вашої поведінки.

— Але ж таки на плато є життя! — тріумфально відповів на це Челенджер. — А тепер, після такого свідчення, що мусить переконати й найдурніших або найупередженіших опонентів, я думаю, ми маємо негайно вирушити звідси на захід, аж доки знайдемо шлях на плато.

Підніжжя кряжа було кам'янисте, тож посувалися ми поволі й з великими труднощами. Коли це зненацька в очі нам упало щось таке, що відразу звеселило нас. То були сліди чийогось таборища: бляшанки з-під чікагських м'ясних консервів, пляшки з написом "Бренді", поламаний консервний ніж і сила всякого іншого подорожнього дріб'язку. Знайшлася тут і пожмакана розірвана газета, — "Чікагський демократ", — хоч дати на пій виявити не вдалося.

— Це не моє, — зауважив Челенджер. — Напевне, це від Мепл-Вайта.

Лорд Джон тим часом пильно оглядав стовбур деревовидної папороті, в затінку якої був розташований табір.

— Дивіться, — сказав він. — Здається, це якийсь знак.

До дерева було прицвяховано дошку, яка загостреним кінцем вказувала на захід.

— Звісно, що знак, — підтвердив Челенджер. — Бо що б інше це могло бути? Наш попередник знав, що вирушав в небезпечну подорож, і залишив позначку для тих, хто подався б його слідами. Можливо, ми знайдемо якісь знаки й далі.

Ми й справді знайшли їх, але які ж вони страшні та моторошні були, ці знаки!

Під самим кряжем росли хащі високого бамбука, подібні до тих, що їх ми зустрічали раніше. Стеблини багатьох рослин сягали двадцяти футів заввишки і закінчувались цупкими, гострими, як списи, вершечками. Коли ми проходили повз ці зарості, перед нашими очима промайнуло щось біле. Просунувши голову між стеблин, я побачив голого черепа. А за кілька футів ближче до краю хащів лежав і увесь кістяк.

Ударами своїх різаків наші індіанці розчистили ділянку круг кістяка, і ми змогли в усіх подробицях уявити собі цю трагедію. Від убрання загиблого лишилось саме лахміття. Зате на кощавих ногах збереглися черевики, які свідчили, що то був європеєць. Біля кісток лежали золотий годинник фірми Гадзона з Нью-Йорка, ланцюжок із вічним пером і срібний портсигар з написом "Дж. К. від А. Е. С." на покришці. Портсигар ще не потьмянів, отже, нещастя сталося не так давно.

— Хто б це міг бути? — міркував лорд Джон. — Бідолаха! Всі кістки потрощені.

— І крізь них проріс бамбук, — зауважив Самерлі. — Щоправда, бамбук росте дуже швидко, але не міг же труп лежати тут такий довгий час, щоб бамбук устиг витягтись аж на двадцять футів.

— Щодо особи померлого, то вона не викликає в мене жодного сумніву, — сказав професор Челенджер. — Пливучи річкою з наміром прилучитись до вас у Манаосі, я всюди розпитував про Мепл-Вайта. В Парі про нього не знали нічого. На щастя, я мав певний ключ для пошуків, бо в його альбомі був малюнок, де він сидить за сніданком з якимсь священиком з Розаріо. Того священика я розшукав, і хоч він виявився запеклим сперечальником і образився на мене, коли я сказав, що його вірування не вистоять проти сучасної науки, кінець кінцем я дещо таки довідався від нього. Мепл-Вайт був у Розаріо чотири роки

тому, тобто за два роки перед тим, як я побачив його труп. На той час він подорожував не сам, а з приятелем-американцем, Джеймсом Колвером на ймення. Колвер сидів у човні й зі священником не снідав. На підставі всього цього я й роблю висновок, що ми дивимось тепер на останки Джеймса Колвера.

— Що ж до причини його смерті, то тут теж нема великих сумнівів, — додав лорд Джон. — Він або сам упав зі скелі, або його скинули звідти, і він розбився. Інакше як могло б статись, що всі кістки його потрощені, і крізь них повиганялись двадцятифутові стеблини бамбука?

Ми тихо стояли перед цими тлінними останками, подумки погоджуючись зі словами лорда Джона Рокстона. Кам'яне бескеття грізно звисало над бамбуковою хащею. Але чи Джеймс Колвер сам упав, чи його було скинуто? Чи справді то був просто нещасливий випадок? А може?.. Щось зловісне й жахливе оповивало цю незнайому країну.

Ми мовчки пішли далі вздовж прямовисної кручі, такої самої гладкої, як антарктичні льодові гори, що за описами мандрівників тягнуться від обрію до обрію, високо підносячись над щоглами занесених у ті краї суден. За перші п'ять миль ми не надібали жодної розколини, жодної шпари. Аж ось у вічі нам упало щось, що сповнило наші серця новою надією. Під виступом скелі, захищеним від дощу, була намальована крейдою, ще одна стріла вістряв до заходу.

— Знову Мепл-Вайт, — озвався професор Челенджер. — Він немов передчував, що знайдуться гідні наслідувачі його справи.

— І в нього була крейда?

— Серед інших його речей я знайшов коробку з пастельними олівцями. Пригадую, що від білого шматка крейди залишився тільки невеликий уламочок.

— Це, безперечно, добра ознака, — промовив Самерлі. — Нам лишається звіритись на неї та простувати й далі на захід.

Ще через п'ять миль — нова біла стріла на скелі. В цьому місці стіна кряжа вперше розступилася. Усередині розпадини — знову стріла, тільки вже вістря угору.

Місцина ця мала незвичайний вигляд. Схили кряжа височезні, а клапоть блакитного неба такий вузький, та ще стиснений між двома торочками зелені, що на дні ущелини панував присмерк. Ми давно вже не їли, страшенно втомилися від нерівної кам'янистої дороги, але нерви наші були до того збуджені, що нам було не до думок про перепочинок. Звелівши індіанцям стати табором, ми вчотирьох з двома метисами заглибились у ту розпадину.

Спочатку вона мала футів сорок завширшки, а далі вужчала, аж урешті й зовсім змикалася боками, а гладкі стіни прямовисно стриміли вгору, так що видертись по них не було ніякої можливості. Наш попередник явно на щось інше вказував своїм знаком. Ми пішли назад — вся розколина тяглася не більш як на чверть милі, коли нараз гостре лордове око вгледіло те, чого ми шукали. Високо над нашими головами в напівтемряві вирізнялася ще темніша округла пляма. То, мабуть, був отвір якоїсь печери.

Біля підніжжя стіни лежали купи каміняччя, і добутись до того отвору виявилось досить легко. Всі паші сумніви, коли ми дісталися туди, зникли. Там був не лише вхід до печери, а ще й збоку видніла намальована стріла. Так ось де Мепл-Вайт і його безталанний товариш вибрались на плато!

Ми були занадто схвильовані, щоб спускатись униз до табору, тож вирішили зараз же дослідити печеру. В заплечнику лорда Джона був електричний ліхтарик, що мав освітлювати нам шлях. З цим ліхтариком у

руці, кидаючи перед себе маленьке кружальце жовтавого світла, лорд рушив уперед, а ми один за одним ступали слідом.

Печеру цю, очевидно, промила вода, бо стіни в ній були дуже гладенькі, а дно вкривали круглі камінці. Висота її ледве давала змогу випростатись чоловікові, а просуватись там ми могли лише вервечкою. Ярдів п'ятдесят печера йшла майже поземно, а потім почала підніматись угору десь так під кутом у сорок п'ять градусів. Далі схил став ще крутіший, і нам довелося вже пробиратися плазом, обдираючи об камінь коліна й долоні, а з-під ніг у нас осипалася галька. Раптом лорд Рокстон спинився й голосно скрикнув:

— Завала!

Підповзши впритул до нього, ми в жовтому освіті ліхтарика побачили, що уламки базальту закривають геть увесь прохід.

— Склепіння завалилося!

Даремно силкувались ми відтягти набік деякі каменюки. Внаслідок нашої роботи більші брили залишилися майже без підпори і загрожували впасти й розчавити нас. Ясно, що усунути цієї перепони ми не зможемо. Прохід, яким пройшов Мепл-Вайт, був уже неприступний.

Знеможеш, не маючи сили й словом озватись, вибралися ми назад з темної печери і вже спустилися вниз.

Саме в цю хвилину сталась одна неприємна пригода, пов'язана з дальшими подіями.

Ми стояли гуртом у тій розпадині, звідки було футів сорок до печери, коли згори зірвалася величезна брила й зі страшенним гуркотом упала побіля нас. Чисто випадково нам пощастило вціліти. Ми не бачили, звідки впала та брила, а метиси, які тоді ще лишалися біля отвору печери,

запевняли, ніби вона пролетіла повз них і, значить, падала з верхів'я плато. Глянувши вгору, ми в зелених хащах над краєм верхів'я не помітили жодного руху. А проте, безперечно, брилу ту кинула людська істота, і то істота, ворожа нам.

Ми поспішили забратися з розпадини, стурбовані цією подією, що могла прикро відбитись на наших планах. Становище й без того було скрутне, але тепер, коли до опору природи приєдналася лиха воля людська, воно ставало й зовсім непевним. І все ж таки, дивлячись на розкішну стягу зелені за кілька сотень футів над нами, ніхто з нас і гадки не допускав, щоб ми вернулися до Лондона, не дослідивши до кінця всіх тутешніх таємниць.

Порадившись між собою, ми вирішили йти далі довкруг плато, сподіваючись десь натрапити на якусь іншу можливість видертись на його верхів'я. Скеляста стіна тим часом помітно понижчала й почала звертати із заходу на північ. Виходячи з цієї дуги, можна було гадати, що весь обвід плато не надто великий і що до нашого табору ми повернемось найдовше за кілька днів.

Цього дня ми пройшли близько двадцяти двох миль, і без ніякого успіху. Наш барометр, мушу зазначити, показує, що відтоді, як залишено човни, ми піднялися над рівнем моря на добрих три тисячі футів. Звідси така зміна й температури, і рослинності. Тут уже майже не стало легіонів комах, що становлять справжнє лихо для подорожніх у тропіках. Кілька відмін пальм ще трапляються, багато є папоротникових дерев, але дерева, характерні для долини Амазонки, Лишилися позаду. Мило було зустріти серед цих негостинних скель конваларію, кавалерник і бегонію, які нагадували мені рідний край. Побачив я і різновид червоної бегонії, ну точнісінько такий, як і той, що росте у вазоні на вікні однієї вілли в Стрітемі... Але це вже зовсім приватні спогади.

Увечері — я мав на оці все ще першу добу нашої подорожі довкола плато — нас чекала ще одна унікальна подія, яка остаточно усунула будь-які сумніви щодо близьких до нас див.

Прочитавши дальші рядки, ви, любий містере Макардле, можливо, вперше визнаєте, що газета недаремно відрядила мене і що у вас є матеріал для надзвичайно цікавих публікацій, якщо професор Челенджер зласкавиться дати на них дозвіл. Я сам не зважився б друкувати їх, доки ми не повернемось до Англії з речовими доказами в руках, бо інакше мене ославлять як газетного Мюнхгаузена. Гадаю, що й ви такої самої думки і не захочете важити репутацією "Газети", поки в нас не буде незаперечних аргументів, щоб відбити напади скептиків і критиків. Нехай же цей мій лист, що міг би дати такий чудовий сенсаційний матеріал; почекає у вашій шухляді на свій слухний час.

Усе це сталося в одну мить і залишило слід у самій тільки нашій пам'яті.

А трапилось ось що. Лорд Джон застрелив агуті — маленьку тварину, схожу на свиню. Половину її ми віддали індіанцям, а другу залишили собі й почали підсмажувати на багатті. По заході сонця повітря тут одразу студеніє, і ми всі присунулись ближче до вогню. Ніч була безмісячна, але на небі зорили зорі, і на невеликій віддалі було більш-менш видно. Зненацька у вечірній темряві щось загуло, так немов наближався аероплан. На хвилюку всіх нас оновили перетинчасті крила, і перед моїми очима майнула довга гадюча шия, злющі й хижі червоні очі та величезний роззявлений дзьоб, усіяний, на мій величезний подив, блискучими дрібними зубами. За секунду ця мара зникла, а разом з нею зникла й наша вечеря. В повітря знялась велетенська чорна істота, футів на двадцять у розмаху крил. На мить чудовисько своїми крильми заступило зорі, а потім щезло за темним виступом гірського кряжа. Ми сторопіли й мовчки сиділи круг багаття, наче ті герої Вергілія, коли над ними пролітали гарпії. Перший порушив мовчанку Самерлі.

— Професоре Челенджере, — врочисто промовив він, і голос його тремтів від хвилювання. — Я мушу перепросити вас. Я абсолютно не мав рації, сер, і я тільки прошу вас забути, що було в минулому.

Сказано це було чудово, і наші професори вперше стиснули один одному руки. Ось який виграш дала нам поява першого птеродактиля. Замирення двох таких людей варте було вкраденої вечері.

Проте, якщо на плато й водяться передісторичні тварини, їх у кожному разі небагато, бо протягом трьох наступних днів ми не зустріли жодної. Увесь цей час ми йшли гнітюче безплідною місциною на північ і схід від плато. Кам'яниста пустеля чергувалася тут з глибокими драговинами, повними дичини. Це таки справді був непрохідний край, і якби не вузька смужка твердої землі попід самими скелями, нам довелося б повернути назад.

Не один раз ми загрузали по груди в багnistий ґрунт напівтропічного болота. І що найгірше — там плодилася сила гадюк яракаки — це найотруйніша та найлихіша гадюка в цілій Південній Америці. Раз по раз, звиваючись і підстрибуючи по смердючому багнищу, кидалися на нас ці жахливі створіння; ми могли боронитися від них тільки тим, що мали наготові свої рушниці. В моїй пам'яті назавжди лишиться страшний спогад про одну западину в болоті, порослу ясно-зеленими лишайниками. Там, здається, було кубло їх, і на кожній купині аж кишіло цієї погані, що погрозово сичала на нас, бо яракака завжди перша нападає. Зібралось гадюк там стільки, що перестріляти їх була б річ немислима, тож ми кинулися навтіки і бігли щодуху, поки не вибилися з сили. Ніколи не забуду, як озиралися ми назад, біжучи, і довго ще бачили серед очерету виткі шиї та голови наших переслідувачів. На карті, що її ми накреслили, багнище це дістало назву Болото Яракака.

Згодом гірський кряж утратив свій червонуватий колір і став брунастий. Рослинність понад краєм його була вже не така буйна, а самі скелі знизились до трьохсот — чотирьохсот футів, залишаючись як і перше неприступними — здавалося, що вони стали навіть ще неприступніші, аніж у той перший день, коли ми їх побачили. А їхню абсолютну недосяжність добре видно на фотографії, яку я зняв у тій кам'янистій пустелі.

— Але мусить же десь стікати вниз дощова вода, — сказав я, коли ми обговорювали подальші свої заходи. — Якись; рівчаки вона ж промила десь на крутосхилі?

— Наш юний друг інколи має моменти просвітлення, — зауважив професор Челенджер, поплескуючи мене по плечу.

— Дощі ж там бувають! — додав я.

— Ач, яке тямущє! — мовив Челенджер. — Єдина хиба в його міркуваннях полягає в тому, що ми з безперечною очевидністю встановили відсутність будь-яких рівчаків по боках кряжа.

— Куди ж, у такому разі, дівається вода? — не здавався я.

— Гадаю, що коли вода не стікає назовні, значить, вона збирається десь усередині.

— Отже, там є озеро?

— Схоже на те.

— І більше ніж імовірно, що це озеро лежить у колишньому кратері, — озвався професор Самерлі. — Формація тут — суто вулканічного характеру. Тож хоч би як, а я впевнений, що поверхня плато похила до середини, і там міститься чимале озерце, звідки вода якимись підземними каналами просотується в Болото Яракака.

— А може, певний рівень води підтримується через випаровування, — висловив припущення Челенджер, і обидва професори вдалися в учену суперечку, яка для сторонніх була зрозуміла не більше за китайську грамоту.

На шостий день ми скінчили свій обхід навколо плато й повернулися до нашого табору під самотньою шпилястою кручею. Настрій в усіх був пригнічений, бо хоч як пильно ми приглядалися, піде не знайшли місця, звідки можна було б видертись нагору, — навіть найспритнішому скелелазові. А прохід через печеру, яким скористався був Мепл-Вайт, став тепер цілком неприступним.

Що ж нам лишалося робити? Запасів харчів, поновлюваних полюванням, поки що вистачало, але ж настане час, коли вони вийдуть. Місяці за два розпочнеться дощовий сезон, і наш табір знесе водою. А скеляста стіна була тверда як граніт, і вирубати в ній сходинки на таку височінь — забрало б більше часу, ніж мали ми в своєму розпорядженні, та й сил на це у нас не вистачило б. Нічого дивного, що ми того вечора тільки похмуро презирались якусь часину, а тоді, сказавши одне одному всього по кілька слів, уклалися спати. Пригадую, що останнє враження перед тим, як заснути, залишилось у мене від Челенджера. Обхопивши голову руками, він присів розкаряч наче величезна жаба коло багаття і так заглибився у свої міркування, що не відповів навіть на моє "добраніч".

Але коли ми віталися вранці, то вже був зовсім інший Челенджер: його постать променилася радістю і самовдоволенням. Сідаючи снідати, він дивився на нас з удаваною скромністю, і очі його, здавалося, хотіли сказати: "Я знаю, що заслуговую на найбільшу вдячність з вашого боку. Тільки прошу, не висловлюйте її, не примушуйте мене червоніти". Його борода віддimalася, груди були випнуті, праву руку він засунув за борт куртки. Він, певно, уявляв себе на одному з вільних п'єдесталів у Трафальгар-сквері, де його постать стала б ще одним пострахом для городян Лондона.

— Еврика! — скрикнув він, зблиснувши білими зубами крізь чорну бороду. — Можете поздоровити мене, джентльмени, і поздоровте також один одного. Проблема розв'язано!

— Ви знайшли шлях нагору?

— Насмілююсь думати, що так.

— А де ж саме?

Замість відповісти, Челенджер тицьнув пальцем на самотню шпилясту скелю праворуч від нас.

Обличчя наші — мов принаймні — витяглися. Що на скелю можна видертися, ми йому вірили. Але ж між нею й плато лежало провалля!

— Ми ніяк через це провалля не переберемося, — зітхнув я.

— В усякому разі, ми добудемось вершини скелі, — сказав Челенджер. — А там я, можливо, розкажу вам про один засіб, що його намислив мій винахідливий розум.

Поснідавши, ми розпакували Челенджерів клунок з альпіністським знаряддям. Звідти професор видобув кружало цупкого легкого каната в сто п'ятдесят футів завдовжки, залізні гаки, клямри та інше причандалля. Лорд Джон уславився як альпініст, професор Самерлі також відбув не одну високогірну експедицію, тож серед нас трьох я один був новак у цих справах. Проте моя сила й відвага мусили компенсувати брак досвіду.

Завдання це я не назвав би аж надто важким, хоч бували хвилини, коли волосся на моїй голові ставало лубом. Перша половина сходження була досить легка, але дедалі скеля стрімкішала, і останні п'ятдесят футів ми дерлися, в'їдаючись ногами й руками в кожен найменший прискавок, у кожную найнепомітнішу щілину між камінням. Ні я, ні Самерлі нізащо не долізли б до вершини, якби не Челенджер. Хоч який він був грузький, а проте першим видряпався туди і кинув нам канат, обв'язавши його круг дерева на вершку скелі. За допомогою цього каната ми швидко подолали нерівну стіну й опинилися на невеличкому вкритому травою майданчику футів двадцять п'ять у перетині.

Перше, що впало мені в очі, коли я трохи віддихався й озирнувся навкруги, був незвичайний вигляд місцевості, якою ми нещодавно пройшли. Під нами, простягаючись на неосяжний обшир і зливаючись із блакитного млоу на крайнебі, лежала чи не вся бразильська рівнина. Найближче до нас був довгий схил, засіяний великим камінням та зарослий папоротниковими деревами. Далі, за горбовиною, я бачив жовто-зелені бамбукові хащі, крізь які ми продерлися, а ще далі рослинність ставала густішою й переходила у величезну пущу, либонь, на добрі дві тисячі миль.

Я, наче сп'янілий, милувався цим чарівним краєвидом, коли на моє плече лягла важка рука професора.

— Сюди подивіться, мій юний друже, — сказав він. — *Vestigia nulla retrorsum!*[2] Візьміть собі за правило ніколи не оглядатись назад, завжди дивіться вперед, де нас чекає славетна мета.

Я обернувся в бік плато. Переді мною слалося плоскогір'я, покрайня смуга його, заросла зеленою торочкою кущів та поодинокими деревами, була так близько, що аж не вірилося: невже туди не можна добратися? Провалля, яке відділяло скелю від плато, мало приблизно футів сорок завширшки, але для нас то було однаково, що й сорок миль. Я обхопив однією рукою стовбур дерева й нахилився над безоднею. Десь далеко внизу стояли її дивились на нас дрібненькі постаті індіанців. Крутизна здавалася такою самою недосяжною, як і та, що була перед нами.

— Це й справді цікаво, — почув я нараз позад себе скрипучий голос професора Самерлі.

Озирнувшись, я побачив, що він з неабиякою цікавістю розглядає дерево, за яке тримався. Його рівна кора й невеликі жилкуваті листки нагадали мені щось дуже знайоме.

— Та це ж бук! — скрикнув я.

— Атож, підтвердив Самерлі. — Паш земляк у цій далекій країні.

— Не тільки земляк, дорогий мій сер, — озвався Челенджер, — ба навіть — коли дозволите поширити вашу алегорію — ваш спільник. Цей бук урятує нас.

— А, міст! — здогадався лорд Джон.

— Достеменно правда, друзі мої, — міст. Не дурно ж минулої ночі я цілу годину обмірковував наше безпорадне становище. Пригадую, я мав якось нагоду зауважити нашому юному другові, що Джордж Едвард Челенджер відчуває себе найкраще, коли його заженуть у тісний кут. А вчора ми всі опинились у тісному куті, ви ж не будете цього заперечувати. Але там, де розум діє у злуці з енергією, це завжди дає добрі наслідки. Через це провалля треба перекинути міст. Оце ж він і є перед вами!

Ідея справді була блискуча. Дерево мало не менше шістдесяти футів заввишки, і якби воно впало так, як нам хотілося, перебратися через провалля було б не важко. Вибираючись на скелю, Челенджер узяв з собою топірця. Тепер він зняв його з плечей і простяг мені.

— У нашого юного друга є й м'язи, і витривалість, — промовив він. — Гадаю, в цій справі він буде корисний, як ніхто інший. Прошу, одначе, обмежити ваші поривання й робити тільки те, що я вам казатиму.

За його вказівками я зробив на дереві декілька зарубок, щоб воно падало в бажаному напрямі. Верхів'я його з природи хилилось у бік плато, і це полегшувало наше завдання. Ми з лордом Джоном взялися по черзі до роботи, і менш ніж за годину, гучно закректавши, бук завалився й занурив своє верхнє гілля в хащах з протилежного краю безодні. А сам стовбур відкотився від прикорня, аж здавалося, ще одна жахлива мить, і він полетить у провалля, Проте, гойднувшись іще трохи туди-сюди, він

затримався понад самим краєчком майданчика. Міст до невідомої країни був готовий.

Ми всі мовчки потисли руку професорові Челенджеру, а він зі свого боку скинув бриля й віддав низький уклін кожному з нас.

— Я хочу першим ступити на незнану землю, — сказав він. — Безперечно, це буде цікавий сюжет для якоїсь майбутньої картини на історичну тему.

Він уже наблизився до мосту, аж нараз лорд Джон схопив його за полу.

— Любий товаришу, — рішуче заявив він. — Я цього не можу дозволити!

— Не можете дозволити, сер?! — голова професора відхилилася назад, а борода випнулася наперед.

— Коли справа торкається науки, я завжди скоряюся перед вами, бо ви людина вчена. Але тут уже моя парафія, тож будьте ласкаві слухатись мене.

— Як це "ваша парафія", сер?

— В кожного з нас свій фах. Я в даному разі — солдат. Ми збираємось завойовувати незвідану країну, де на кожному кроці можна спіткати ворога. Кидатись туди наосліп тільки тому, що вам бракує розважливості й терпіння, по-моєму, не слід.

Зауваження це було вельми серйозне, і знехтувати його не випадало. Челенджер шарпнув головою і знизав плечима.

— Гаразд, сер, але що ж ви пропонуєте?

— Цілком можливо, що серед тих онде кущів засіло якесь канібальське плем'я, чекаючи на свій сніданок, — сказав лорд Джон, дивлячись через прірву на той бік. — Тож аби не потрапити в казан з окропом, краще вжити застережних заходів. Будемо сподіватись, що там ніякої небезпеки немає, але діймо так, ніби вона існує. Мелоун і я спустимося зараз униз, заберемо з собою всі чотири рушниці та візьмемо Гомеса й другого метиса. Тоді поки один з нас переходитиме натоїбіч, решта буде прикривати його своїми рушницями. А там він нехай пересвідчиться, що й для всіх нас нема ніякої небезпеки.

Челенджер сів на пенька й аж застогнав від нетерплячки, але ми з професором Самерлі погодилися, що в таких випадках провід має брати на себе лорд Джон. Тепер уздовж найтяжчої ділянки підйому був канат, і спускатись, та й підніматись стало набагато легше. За годину ми повернулися з рушницями й дробовиком. А метиси за наказом лорда Джона принесли торбу з харчами на випадок, якби наша виправа на той берег затяглася. В кожного з нас у набій пику було повно набоїв.

— Тепер, Челенджере, якщо ви конче хочете бути першим, прошу, — сказав лорд Джон, коли всі готування скінчилися.

— Дуже дякую за ласкавий дозвіл, — сердито відповів професор, який не визнавав нічийого авторитету. — Коли вже ви так люб'язно дозволяєте, я, звичайно, скористаюся з нагоди бути першим, хто ступить у цю країну.

Челенджер з топірцем за плечима сів верхи на стовбур і, перебираючи руками по ньому, невдовзі дістався до протилежного боку. Ставши там на ноги, він закинув угору руки.

— Нарешті! — загукав Челенджер. — Нарешті!

Я з тривогою дивився на професора, остерігаючись, чи не влучить у нього якась ворожа стріла із зеленої гущини. Але все було спокійно, тільки якийсь чудний барвистий птах знявся у Челенджера з-під ніг і зник між деревами.

Другим перебрався через провалля Самерлі. Просто незвичайна енергія була в такому немічному тілі! Він наполіг, щоб на нього почепили дві рушниці, тож коли він опинився на тому боці, обидва професори вже мали зброю. Після Самерлі поліз я, силкуючись не дивитись у жахливу безодню, що розступилася у мене під ногами. Самерлі простяг мені приклад своєї рушниці, і через секунду я уже схопив його самого за руку. Щодо лорда Джона, то він любісінько пройшов собі по стовбуру, справді пройшов — ногами, ні за що не тримаючись. У нього, певно, залізні нерви!

Нарешті ми стояли в цій казковій країні, в утраченому світі, де перед нами бував лише Мепл-Вайт. Для нас то була хвилина найвищого тріумфу. Хто міг би подумати, що вона передуватиме найжахливішим нещастям? Дозвольте коротенько розповісти, як усе це жахіття сталося.

Ми відступили від краю плато і пройшли ярдів з п'ятдесят чагарниками, коли позад нас розлігся оглушливий гуркіт. Всі ми як один метнулися назад. Наш міст зник.

Геть унизу, біля підніжжя плато, я побачив купу гілля та трісок з розтрощеного стовбура. То все, що лишилося від нашого бука. Може, край майданчика не витримав і завалився? Спершу саме це спало всім нам на думку. Але за мить з-за прискалка на скелі звільна виткнулося смагляве обличчя метиса Гомеса. Так, то був Гомес, тільки не той Гомес, що завжди такий непроникний, такий догідливо усміхнений. Ми бачили перед собою вогнистий погляд і лице, скривлене ненавистю та шаленою радістю задоволеного почуття помсти.

— Лорде Рокстоне! — гукнув він. — Лорде Рокстоне!

— Ну? — озвався наш товариш. — Я тут.

З того боку провалля до нас долинув зухвалий сміх.

— Атож, ти там, англійська псяюро! Там ти й повік лишишся. Я чекав, довго чекав і нарешті час мій настав. Нелегко було тобі дертись угору, — спускатися, побачиш, буде ще важче. А, кляті дурні, спіймалися-таки! Вскочили в пастку всі до одного!

Від подиву ми не могли й рота розтулити. Ми лише стояли і вражено дивились на Гомеса. Великий переламаний сук на траві коло нього показував, чим саме він підважив нашого моста. Обличчя його на хвилюку сховалося, а тоді з'явилося знову, ще лютіше, ніж перше.

— Ми мало не вбили вас отоді брилою, у розпадині, — крикнув він, — але так буде краще! Повільніше й дошкульніше. Ваші кістки збілють тут і ніхто не знатиме, де вони лежать, і не поховає їх. Коли ти подихатимеш, згадай за Лопеса, якого ти застрелив п'ять років тому над річкою Путумайо. Він мій брат, і нехай буде, що буде, але я помру тепер спокійно, бо помстився за брата.

Він запекло посварився на нас рукою і зник.

Якби метис задовольнився цією своєю помстою і просто ушився собі, все вийшло б для нього на добре. Але його занапастив нерозумний, нездоланний нахил до драматичних ефектів, властивий усім представникам латинської раси. Та й Рокстон, чоловік, що в трьох республіках Південної Америки здобув славне ім'я "бич Божий", був не з тих, хто дозволяє безкарно брати себе на глузи. Метис уже спускався зі скелі з протилежного боку, та раніше, ніж він устиг добути землю, лорд Джон підбіг з рушницею до урвища й вистежив свою жертву. Єдиний постріл, і ми, нічого так і не побачивши, тільки вчули зойк і глухий шум від падіння тіла. Рокстон прилучився до нас із скам'янілим обличчям.

— Я вклепався, як хлопчисько, — гірко мовив він. — Через мою дурість ми всі опинилися в халепі. Я мусив би пам'ятати, що серед цих людей панує дух кровної помсти, і бути обачнішим.

— А де ж другий метис? Адже підважити таке дерево сам Гомес навряд чи зміг би.

— Я хотів убити і його, але передумав. Може, він тут ні при чому. Хоча, можливо, краще було б і його пристрелити, бо, як ви кажете, він справді, мабуть, допомагав Гомесові.

Тепер, коли ми знали розгадку Гомесових дій, кожен згадав різні незрозумілі спершу вчинки метиса — бажання знати всі наші плани, підслухування під наметом, де його зловив на цьому Самбо, ненависні погляди, що їх деколи він кидав на нас. Несподівана сцена на рівнині під нами притягла раптом до себе всю нашу увагу й перепинила розмову про Гомеса та про зміни в нашому становищі.

Якийсь чоловік у білому вбранні — чи не той другий метис — мчав так, ніби за ним гналася сама смерть. Слідом, на відстані небагатьох ярдів від нього, вистрибом біг велетень Самбо, відданий нам негр. Невдовзі він наздогнав утікача, скочив йому на плечі й схопив за шию. Обидва вони покотились на землю. За хвилинку Самбо звівся на ноги, глянув на розпластаного долі супротивника і, переможно помахавши нам руками, гайнув назад до скелі. Нерухома біла постать залишилась лежати серед рівнини.

Обидва зрадники загинули, але шкоду, що її вони вчинили, годі було направити. Ні в який спосіб не могли ми повернутись назад на шпильасту скелю. Досі ми були громадянами цілої землі — тепер стали мешканцями самого плато. То були різні цілком відмежовані один від одного світи. Внизу перед нами слалася рівнина — шлях до наших човнів. Там за фіолетово-млистим обрієм текла річка, що вела до цивілізації. Але між нею й нами бракувало однієї сполучної ланки. Жоден мозок людський не

міг би добрати способу, як перекинути міст через безодню, що лежала між нашим теперішнім і нашим минулим. Одна мить — і всі умови нашого існування змінилися.

Тільки тоді, такого критичного моменту, спізнав я, з якого матеріалу зроблені мої товариші. Вони, щоправда, були поважні й задумливі, але й на хвилю не втрачали бадьорості. Тим часом же нам лишалося сидіти серед чагарів і очікувати, коли Самбо вибереться на скелю. Нарешті його чорне обличчя виткнулось з-за прискалків, а незабаром на вершку скелі з'явилася і вся його геркулесова статура.

— Що я роблю зараз? — скрикнув він. — Ви кажете, а я роблю.

Це питання легше було поставити, ніж на нього відповісти. Ми розуміли одне: він — єдиний зв'язок між нами й околицьним світом, тож ні в якому разі не можна відпустити його.

— Ні, ні! — гукав він. — Я не кидаю вас. Хоч що трапляється, ви завше знайдете мене тут. Але не сила мені затримати індіанців. Вони кажуть, що тут живе забагато Курупурі і що вони йдуть додому. Затримайте їх самі, я не можу.

І справді, наші індіанці віддавна вже різними способами давали нам на здогад, що вони втомилися й хочуть повернутися до своїх країв. Ми визнали, що Самбо має рацію, і погодилися з тим, що затримати індіанців йому ніяк не вдасться.

— Нехай тільки вони почекають до завтра, Самбо! — гукнув я. — Я хочу передати через них листа.

— Дуже добре, сер. Обіцяю — до завтра вони будуть чекати. Але що я роблю вам тепер?

Роботи для нього знайшлося чимало, і славний хлопець сумлінно виконав її. Перш за все він за нашими вказівками відв'язав канат від пенька й кинув нам один кінець. Канат був завгрубшки як звичайний мотузок, але надзвичайно цупкий, і хоч він не міг правити за міст, та став би нам у великій пригоді, якби довелося дертися по скелях. До другого кінця його Самбо прив'язав скриньку з харчами, яку приніс, і ми, перетягнувши до себе канат, у такий спосіб поповнили свої запаси. Тепер, навіть якщо ми й не поновлюватимемо їх через полювання, харчів нам вистачить принаймні на тиждень. Потім Самбо спустився на землю й витяг нагору ще дві скриньки з набоями та всякими іншими речами. Все це ми одержали, кидаючи Самбо канат і потім перетягуючи його назад до себе. Було вже поночі, коли він востаннє зліз із скелі, запевнивши нас, що затримає індіанців до завтрашнього ранку.

Першу ніч нашого життя на плато я перебув, пишучи цього листа при світлі ліхтарика, що ледве блимав у темряві.

Ми розташувалися на самому краєчку плато, повечерявши й задовольнивши спрагу двома пляшками аполінарісу, що були в одній скриньці з харчами. Нам конче потрібно розшукати воду, але сьогоднішніх пригод, думаю, задосить навіть для лорда Джона, а решті нас і поготів не кортить робити наосліп перший крок у невідоме. Ми вирішили нб розкласти багаття і взагалі сидіти якомога тихіше.

Завтра (або вірніше — сьогодні, бо, коли я пишу ці рядки, вже займається на світ) ми почнемо досліджувати цю дивну країну. Коли саме я спроможуся написати знову, — якщо взагалі колись писатиму, — не знаю. Бачу, індіанці ще на місці, і я певний, що наш вірний Самбо вибереться на скелю, щоб узяти листа. Хочу вірити — ви його одержите.

P. S. Що більше я думаю, то розпачливішим здається мені наше становище. Не уявляю, як зможемо ми звідси вибратись назад. Якби ще понад краєм плато росло високе дерево, можна було б обернути його на міст, але ближче як за п'ятдесят ярдів дерев немає. Підтягти величезного стовбура зоддалік на край урвища ми не здужаємо навіть

усі вчотирьох. А канат занадто короткий, щоб спуститись по ньому. Ні, наше становище безнадійне, цілковито безнадійне!

Розділ X

ТРАПИЛИСЯ НАЙНЕЗВИЧАЙНІШІ РЕЧІ

З нами трапилися і тепер ще трапляються найнезвичайніші події. Увесь мій запас паперу складається з п'ятьох старих записників та купки розрізнених аркушів. У мене тільки один стилографічний олівець. Але доки руки мої зможуть це робити, я записуватиму всі наші пригоди та враження. Ми ж бо єдині представники роду людського, яким судилося бачити такі речі, і я вважаю за потрібне занотовувати їх, доки вони свіжі в моїй пам'яті й доки обставини дозволяють це робити, тим паче, що я не певен, чи довго доля буде милостива до нас. Не знаю, чи Самбо приставить ці листи до берегів Амазонки, чи сам я спроможуся в якийсь дивний спосіб вирватися звідси й привезти їх з собою, чи потраплять вони до рук котрогось сміливця, що йтиме нашим слідом, мавши можливість послуговуватись якимсь удосконаленим монопланом. Але хоч би там що, а передчуття каже мені, що мої записки стануть класичним твором, якому суджено зберегти для вічності правдиві свідчення про наші пригоди.

Вранці другого дня по тому, як підлий Гомес ув'язнив нас на плато, почався новий етап наших пригод. Перше моє переживання в новій країні було не дуже приємне і аж ніяк не схияло до захоплення місцевістю, до якої ми потрапили. На світанку, прокинувшись по недовгому сні, я випадково глянув на свої штани. Одна холоша, задершись трохи, оголила на кілька пальців шкіру над краєм шкарпетки; на ній лежало щось таке, ніби велика пурпурна виноградина. Здивований, я нахилився зняти її, і вжахнувся, коли вона луснула під моїми пальцями, а з неї на всі боки приснула кров. Я аж вереснув з огиди, чим привернув увагу до себе обох професорів.

— Надзвичайно цікаво, — сказав Самерлі, придивляючись до моєї литки. — Величезний кліщ і, наскільки мені відомо, ще не закласифікований.

— Перший плід наших досліджень, — повчально прогуготів низьким голосом Челенджер. — Мусимо назвати його *Ixodes Maloni*. На-мою думку, мій юний друже, щоб залишити своє ім'я в невмирущих аналах зоології, варто заплатити такою невеличкою неприємністю, як укус кліща. На лихо, ви своїми пучками розчавили цей чудовий екземпляр саме тоді, коли він смоктав вашу кров.

— Мерзенна гадина! — скрикнув я.

Професор Челенджер, протестуючи, підвів угору кущисті брови і заспокійливо поклав мені на плече руку.

— Ви повинні виховувати в собі науковий погляд на природу й незалежний розум ученого, — сказав він. — Для людини з філософічною вдачею, як у мене, наприклад, кліщ з його ланцетуватим хоботком і розтяжним шлунком — такий самий досконалий витвір природи, як павич або північне сяйво. Мені просто боляче слухати, що ви так зневажливо говорите про нього. Проте я не маю сумніву, що, будши уважні, ми знайдемо й другий екземпляр.

— Який може бути щодо цього сумнів, — іронічно озвався Самерлі, — коли той другий екземпляр оце тільки-но заліз за комір вашої сорочки.

Челенджер заревів як бик, схопився з місця й почав у нестямі стягати з себе куртку й сорочку. Самерлі і я реготалися так, що ледве могли допомогти йому. Нарешті нам пощастило заголити його могутній тулуб (п'ятдесят чотири дюйми у грудях). Тіло Челенджера було вкрито чорним волоссям, і з хащів його ми витягли блукальця-кліща раніше, ніж він устиг дошкулити професорові. Але виявилось, що в кущах круг нас аж

кишіло цих жахливих створінь, і ми мушили перенести наш табір кудись-інде.

Та насамперед слід було домовитися з нашим вірним негром, що стояв уже на вершку скелі напроти з бляшанками какао та бісквітами. Це добро ми перетягли до себе, а з харчів, які були в таборі внизу, звеліли йому залишити собі запас приблизно на два місяці, решту ж віддати індіанцям у винагороду за їхню роботу в нас і за те, що вони приставлять наші листи до Амазонки. Через кілька годин ми вже бачили, як індіанці черідкою тяглися по рівнині, кожен з клунком на голові. Самбо влаштувався у нашому маленькому наметі під скелею й залишився там, як єдина ланка нашого зв'язку із зовнішнім світом.

Тепер треба було вирішити, що робити далі. Свій табір ми перенесли на невеличку галявину, оточену деревами. Посередині її лежало кілька плоских каменів, неподалік було джерело чудової води. Там ми охоче розмістилися і стали обмірковувати плани перших дій у незнайомому краї. Серед листя над нами строкотіли птахи — один з них якось дуже дивно висвистував, — але ніяких інших ознак життя ніде не було помітно.

Перш за все ми з'ясували, скільки чого у нас є, бо мали знати, чи надовго наших запасів стане. Те, що ми принесли з собою, разом із тим, що за допомогою каната передав Самбо, забезпечувало нас достатньою мірою. Найголовніше — як уважати на безпеку, що чигала на нас, — ми мали чотири рушниці з тисячею триста набоїв до них, дробовика й близько ста п'ятдесяти куль великого калібру до нього. Припасів їжі мало вистачити на кілька тижнів; був ще чималий запас тютюну та деяке наукове приладдя, в тому числі сильна підзорна труба і добрий польовий бінокль. Всі ці речі ми склали на галявині, а потім сокирами та ножами позрубували й позрізали багато колючих гілляк і зробили з них щось подібне до огорожі ярдів так в п'ятнадцять у перетині. Це мало бути нашим тимчасовим осідком, притулком на випадок якоїсь несподіваної небезпеки і сховищем наших запасів. Назвали ми його Форт Челенджера.

Цю свою роботу ми закінчили опівдні. На спеку нарікати не доводилось, бо й взагалі плато як щодо температури, так і щодо характеру рослинності мало риси помірного кліматичного поясу. Серед дерев круг нас росли буки, дуби і навіть берези. Височенне дерево гінкго, набагато більше за всі інші, простягало над новозбудованим фортом могутнє гілля з тоненькими листочками. Сівши в холодку під ним, ми заходились обговорювати наші дальші кроки. Лорд Джон, який рішучої хвилини завжди брав на себе командування, почав викладати нам свої міркування.

— Доки ніяка людина й ніякий звір не бачать і не чують нас, ми в безпеці, — сказав він. — Труднощі постануть тоді, коли вони довідаються про нашу присутність. Поки що в мене нема даних вважати, що нас виявлено. Наша тактика мусить тим часом полягати в тому, щоб сидіти тихо й потроху знайомитися з місцевістю. Перед тим як обмінюватись візитами з нашими сусідами, треба добре їх вивчити.

— Але ж ми мусимо посуватись наперед, — зауважив я.

— Посунемось, не журіться цим, голубчику! Тільки це слід робити розважливо. Ніколи не відходьмо від нашого табору так далеко, щоб при потребі не можна було б зараз же повернутись назад. І ще одне найважливіше: не стріляймо, хіба що загрожуватиме смертельна небезпека.

— А проте вчора ви таки вистрілили, — нагадав Самерлі.

— Вистрілив, бо не міг стриматися. Та вчора був великий вітер, і віяв він у бік рівнини. Навряд чи звук пострілу чути було далеко на плато. А, до речі, як назвемо ми цю місцевість? Адже це ми мусимо дати їй якесь ім'я.

Пропозицій більш-менш вдалих було кілька, але останнє слово сказав Челенджер.

— Вона може мати тільки одне ім'я, — промовив він. — Ім'я людини, що відкрила її. Це — Країна Мепл-Вайта.

Так вона й стала Країною Мепл-Вайта, і цим ім'ям позначено її на карті, яку мені доручено креслити. Гадаю, під такою назвою фігуруватиме вона і в майбутніх атласах.

Тепер перед нами стояло невідкладне завдання тихомирно добутися в глиб цієї країни. Ми на власні очі переконалися, що тут живуть якісь незвичайні істоти, а до того ж у нас був альбом Мепл-Вайта, і малюнки в ньому провіщали появу ще жажливіших і небезпечніших потвор. А що там мешкають люди, і то вельми злостиві — про це свідчив кістяк, прошитий бамбуковими стеблами. Кістяк міг опинитися в такому становищі тільки тому, що хтось скинув його згори.

Отож перебуваючи на плато під загрозою постійної небезпеки і не маючи змоги втекти звідси, ми мусили вжити всіх застережних заходів, які підказував лордові Джону Рокстону його досвід. І водночас не могли ж ми зупинитися на порозі цього таємничого світу, до якого нас непереможно поривала цікавість і бажання виконати взяте на себе завдання.

Ми затулили вхід до нашого табору купою колючого гілля і залишили всі свої запаси під захистом цієї загорожі. Потім, ідучи, берегом струмка, що витікав з джерела на галявині і полегшив би нам зворотну дорогу, ми нечутно й обережно рушили в невідоме.

З перших же кроків стало ясно, що тут на нас чекають дива. Ми йшли густим лісом, де росли неznані мені дерева, що їх Самерлі, найкращий ботанік у нашій експедиції, визначив як хвойні й цикадові — породи рослин, знаходжувані в найдавніших геологічних шарах. За кількасот ярдів ми побачили, що струмок ширшає й утворює досить велике багнище. Перед нами височів густий очерет, який нібито звався хвощем

чи то хвосняком, усуміш з папоротниковими деревами. Буйний вітер гойдав їхні верховіття.

Раптом лорд Джон, що вів перед, зупинився й підніс руку.

— Дивіться!.. — скрикнув він. — Це ж, напевне, слід прабатька всіх птахів!

На м'якій твані виднів величезний трипалий слід. Тварина, очевидно, перетяла багнище й подалась до лісу. Всі ми спинилися і з цікавістю розглядали цей дивовижний відбиток. Якщо це був птах — а яка ж інша тварина могла залишити такий слід? — то, судячи з відбитка ноги, куди вищий за страуса. Лорд Джон пильно озирнувся навкруги й зарядив свого потужного дробовика двома кулями.

— Свідчуся своєю репутацією мисливця, — сказав він, — що слід зовсім свіжий. Ця істота пройшла не більше як десять хвилин тому. Бачите, як просотується вода в ямку. А хай йому чорт! Дивіться, ось відбиток ноги дитинчати!

І справді, сліди меншого розміру, але такої самої форми, йшли поруч із більшими слідами.

— Ну, а що ви про це думаєте? — тріумфально вигукнув професор Самерлі, показуючи на щось між трипалими відбитками, схоже на відбиток п'яти пальців великої людської руки.

— Вельд! — скрикнув у захваті Челенджер. — Я бачив такі відбитки у Вельдських глинищах! Ця тварина ходить випроставшись, на задніх трипалих лапах і тільки часом торкається землі п'ятипалими передніми. Це не птах, любий мій Рокстоне, ні в якому разі не птах.

— Звір?

— Ні, і не звір. Це плазун-динозавр. Тільки він і міг залишити такі сліди. Дев'яносто років тому над розшифруванням такого відбитка марно гибів один шановний вчений із Сассексу. Але хто міг подумати... подумати, що колись нам випаде побачити...

Його слова перейшли в шепіт, а ми всі так і прикипіли на місці, страшенно вражені. Ідучи по слідах, ми вибиралися вже з болота й опинилися в затишній місцині, порослій деревами та кущами. Перед нами слалась галява, а на ній було п'ять тварин щонайдивовижнішого вигляду — таких я ще зроду не бачив. Присівши у кущах, ми мали змогу спокійно роздивлятися на них.

Я вже сказав, що там їх було п'ятеро — двоє дорослих і троє дитинчат. Розміри вони мали величезні. Навіть діти були не менші від слонів. Дорослих же взагалі ні з чим не можна порівняти. Шкіра в них мала колір сланцю, була лускувата, як у ящірок, і блищала проти сонця. Всі п'ятеро сиділи на своїх здорових трипалих задніх лапах, спираючись на широкі хвости, а передніми п'ятипалими лапами нахиляли до себе верхів'я дерев і об'їдали їх. Думаю, що найвірніше уявлення про них ви матимете, змалювавши собі в думці кенгуру на зріст двадцять футів, з чорною, подібною до крокодилячої, шкірою.

Не знаю, як довго стояли ми, немов зачаровані, і нерухомо дивились на це казкове видовище. Вітер віяв у наш бік і, зачаївшись у своїй криївці, ми могли не боятися, що нас помітять. Час від часу дитинчата починали надзвичайно незграбно вистрибувати круг батьків, а ті й собі підстрибували й важко гепали на землю. Сила у батьків була, здавалося, безмежна: коли одному з них не пощастило дотягтись до листя на вершку височенного дерева, він лапами обвив його стовбур і вирвав геть, наче лозинку. Така поведінка свідчила не лише про необмежену міць у м'язах, а й про дуже обмежений розум: важуче дерево всією масою впало на тварину і вдарило так, аж вона несамовито заверещала від болю. Ясно було, що хоч які здорові ці істоти, але й вони не все можуть витримати. Ця пригода, очевидно, налякала тварину і, полохливо озираючись, вона подалася з лісу в супроводі своєї пари й велетенських дітей. Ми довго ще

бачили, як вилискувала між дерев їхня Шкіра і хиталися понад кущами їхні голови. Нарешті вони зникли з наших очей.

Я глянув на своїх товаришів. Лорд Джон стояв, тримаючи пальця на спуску дробовика, і з мисливським завзяттям дивився їм услід. Чого тільки не віддав би він, аби одна з цих голів висіла поряд з двома схрещеними веслами над каміном у його кабінеті! Та розум стримав лорда, бо досліджувати невідому країну могли ми лише за умови, що мешканці її і не здогадуватимуться про нашу присутність.

Обидвох професорів пройняв мовчазний екстаз. В своєму захопленні вони й не помітили, як побралися за руки й стояли, наче діти перед якимось великим дивом. Щоки Челенджера роздimalися в янгельську усмішку, а з обличчя Самерлі зійшла скептична гримаса, поступившись місцем зачудуванню й захватові.

— Nunc dimittis![3] Що скажуть на це в Англії? — нарешті скрикнув він.

— Я, між нами, з точністю можу поінформувати вас, що скажуть на це в Англії, любий мій Самерлі, — промовив Челенджер. — Там скажуть, що ви безсоромний брехун і неук, — тобто то саме, що ви та й інші казали про мене.

— Навіть побачивши фотографії?

— Скажуть, що вони підроблені, любий Самерлі. Сфальсифіковані, і то незграбно!

— Навіть побачивши екземпляри цих тварин?

— Е ні, тоді вони в нас іншої заспівали б! Мелоун та його брудна "Щоденна газета" розхвалила б нас до неба. Отже, двадцять восьме серпня — день, коли ми вперше бачили п'ять живих ігуанодонів на

галявині в Країні Мепл-Вайта. Запишіть це в своїх нотатках, мій юний друже, та пошліть їх до тієї своєї миршавої газетки.

— І приготуйтеся до того, що редактор дасть вам по шапці! — докинув лорд Джон. — На лондонських широтах усе це, юначе, має зовсім інший вигляд. Багато хто взагалі ніколи не розповідає про свої пригоди, боячись, що йому не повірять. І чи ж можна дорікати цим людям? За місяць чи два після повернення нам і самим усе це здаватиметься сном. То як ви назвали були цих страховищ, професоре?

— Ігуанодони, — відповів Самерлі. — Відбитки їхніх ніг знаходять у гастинських пісковиках Кенту й Сассексу. Їх аж кишіло на півдні Англії, коли там було досить соковитого рослинного харчу. А потім умови змінилися, і тварини вимерли. Тут, очевидно, умови лишилися незмінні, й вони вижили.

— Якщо нам пощастить повернутися звідси живцем, я неодмінно привезу з собою хоч одну голову такої тварюки, — сказав лорд Джон. — Як позеленіли б від заздощів сомалі-угандські мисливці, коли б побачили її! Але не знаю, як на вашу думку, друзі, а по-моєму — ми ввесь час перебуваємо на волосинці від страшної небезпеки.

У мене також було відчуття постійної небезпеки й таємничості, що оточували нас. В сутінку між дерев раз у раз увижалась якась погроза, і невиразний жах стискав серце, коли ми дивилися на тіняве листя вгорі. Щоправда, страховища, яких ми допіру бачили, були якісь невразливі й вайлуваті. Вони навряд чи скривдили б когось. Однак у цій країні див, напевне, мешкали й інші тварини, і хто знає, яке хижє страхіття може вихопитись на нас із свого лігва серед каміння та кущів. Я поганенько обізнаний з передісторичним життям, але от пригадую, колись мені потрапила до рук книжка, де розповідалося про істот, для яких леви й тигри були б усе одно, що мишва для теперішнього кота. То що, як вони водяться й у лісах Країни Мепл-Вайта?

Того ж таки ранку — першого для нас у цій країні — нам судилося зазнати ще однієї дивної пригоди. Від самої згадки про неї я й досі здригаюся. Коли галява з ігуанодонами здаватиметься нам, як каже лорд Джон, якимсь лихим сновиддям, то болото птеродактилів назавжди залишиться в нашій пам'яті диким кошмаром. Дозвольте ж розповісти, що саме трапилось.

Ми йшли лісом досить повільно — то через те, що чекали лорда Джона, який перебрав на себе роль розвідувача, а то через наших професорів, які на кожному кроці спинялись і захоплено милувались якоюсь квіткою або комахою, що, на їхню думку, належала до нової, незнаної відміни. Тримаючись правого берега струмка, ми вже пройшли дві чи три милі, після чого знову опинилися на широкій відкритій ділянці. Чагарі тут рідшали, і далі було повно хаотично нагромадженого каміння. Пробираючись серед того каміння та кущів, що подекуди сягали нам до грудей, ми почули якісь дивні низькі звуки — чи то ґелґотання, чи то сичання, — що виповнювали повітря наче зовсім близько.

Аж це лорд Джон помахом руки зупинив нас, а сам пригинцем підбіг до купи скель. Ми бачили, як він глянув поверх того скелля і зробив жест крайнього подиву. Лорд Джон стояв там і роздивлявся, явно забувши, що ми майже поряд, але ось нарешті він підніс на знак перестороги одну руку й поманив нас до себе. З його поведінки я зрозумів, що за камінням було якесь дуже цікаве, а можливо, і небезпечне видовище.

Ставши поруч з ним, ми й собі заглянули по той бік брил. Перед нами була широка яма, можливо, бозна-колишній кратер давно погаслого невеликого вулкана. Вона мала форму чаші й на споді її, за кількасот ярдів від нас, стояли озерця зеленуватої нетечі, обмереженої очеретом. Місцина й так скидалася на відьомське таборище, а сцена, що там діялася, нагадала мені сьоме коло Дантового пекла. То було лігво птеродактилів. Цілі сотні їх там скупчилися. Круг озерець коналились малята, а в очереті на жовтуватих шкур'ястих яйцях сиділи бридкі самиці. З цього ворухливого кубла огидних плазунів і виходило сичання та свист,

що притягли до себе нашу увагу, і ще піднімався звідти нудотливий кислуватий сморід. Трохи вище, кожен на окремому камені, сиділи самці. Величезні, сірі, всі в зморшках, вони зовсім не рухалися, і їх можна було сприйняти за висхлі опудала, якби не ворушилися їхні червоні очі та не клацали часом у них дзьоби, коли поблизу пролітала якась необережна бабка. Велетенські перетинчасті крила вони позгортали на тулубі і здаля скидалися на гігантських старих жінок у гидотних шалях такого кольору, як павутиння, під якими виднілися бридкі їхні голови. Разом цих потвор, великих і малих, в ямі перед нами було не менш як тисяча.

Наші професори залюбки простояли б там і цілий день, так захопила їх нагода навіч придивитись до життя передісторичної доби. Вони показували на трупи птахів і риб між камінням, — очевидно, їжу цих істот, — і поздоровляли один одного, з'ясувавши, чому саме знаходять у шарах кембріджського зеленого пісковика стільки кісток летючого дракона. Тепер уже було ясно, казали вони, що птеродактилі, на зразок пінгвінів, жили табунами.

Нарешті Челенджер, силуючись довести Самерлі якусь тезу, що той заперечував, виткнув з-за скелі голову й мало не призвів до непоправного лиха. Найближчий до нас самець раптом пронизливо засичав і розгорнув свої двадцятифунтові перетинчасті крила, наче збирався знятися в повітря. Самиці й дитинчата з'юрмилися ближче до води, а вартові самці, один по одному, позлітали вгору. Дивно було бачити, як щонайменше сотня цих велетенських бридких істот закружляли над нами, немов ті ластівки. Проте невдовзі ми зрозуміли, що залишатися тут заради оглядин було просто нерозумно. Спершу огидні тварюки літали широкими колами, наче хотіли встановити правдивий розмір небезпеки, що загрожувала їм. Далі вони почали спускатись нижче, доки не опинилися зовсім над нашими головами, приглушуючи пас лопотінням своїх чорнющих крил — гул стояв такий, як на Гендонському аеродромі в дні спортивних змагань.

— Біжіть до лісу й держіться купи! — гукнув Рокстон, обертаючи дробовика прикладом угору. — Вони замишляють щось лихе.

Тільки надумали ми відступити, як коло самців уже зімкнулося над нами, вони майже торкалися наших облич своїми крильми. Ми били їх прикладами рушниць, удари ці падали на щось м'яке, але навряд чи дошкуляли цим тварюкам. Раптом з гулкового й чорнющо-лискучого кола довгих ший вистромила одна, і хижий дзьоб простягся до нас. Тоді ще один дзьоб і ще, Самерлі зойкнув і рукою затулював скривавлене обличчя. Мене щось штовхнуло в потилицю, і я мало не зімлів під того штовхана. Челенджер упав на землю, і коли я нахилився допомогти йому підвестися, другий удар повалив мене просто на професора. В ту ж таки мить я почув постріл дробовика лорда Джона і, підвівши голову, побачив, як один птеродактиль з перебитим крилом, тіпається на землі, з широко роззявленого дзьоба прискає слина, хижі червоні очі бликають — ну чисто сатана із середньовічного малюнка. Несподіваний гуркіт пострілу налякав його одноплемінців, і вони, знявшись угору, знову закружляли над нашими головами.

— Тепер тікаймо! — вигукнув лорд Джон.

Ми майнули навпростець через кущі, але край самого лісу потвори знову напалися на нас. Самерлі вони збили з ніг. Ми підхопили його й кинулись під захисток дерев. Тут уже ми були в безпеці, бо між гіллям ці тварини це могли розгорнути своїх велетенських крил. Пошарпані й побиті, пошкунті, ми до Форту Челенджера, але довго ще оглядалися на птеродактилів. Стежачи за нами, вони ширяли в блакитному небі і так високо, що знизу вдавалися з лісового голуба завбільшки. Тільки добувшись до самої гушавини лісу, здихалися ми своїх переслідувачів.

— Надзвичайно цікава й повчальна пригода, — сказав Челенджер, коли ми врешті спинилися, і він став водою із струмка зволожувати напухле коліно. — Тепер, Самерлі, ми чудово обізнані з поведінкою розлючених птеродактилів.

Самерлі тим часом змивав кров з подзьобини на лобі, а я перев'язував болючу рану в себе на шиї. Лорд Джон постраждав менше: йому птеродактиль подер сорочку, але плече тільки ледь дряпнув.

— Варто відзначити, — вів далі Челенджер, — що в нашого юного друга — колота рана, тоді як лордові одірвано рукав — не інакше як зубами. Я дістав добрячий удар крилом у голову. Отже, ми познайомилися із найрізноманітнішими способами нападу з їхнього боку.

— Ми ледве-ледве врятувалися, — повагом промовив лорд Джон. — Не можу уявити собі кінця гіршого, ніж смерть від цього мерзенного гадюччя. Я не хотів стріляти, але вибору не було.

— Якби не ви — ми б загинули, — упевнено сказав я.

— Думаю, проте, що постріл не вийде нам на зле, — докинув Рокстон. — Тут, у лісі, мабуть, часто падають або розколюються дерева, і звук цей дуже нагадує постріл з рушниці. Однак, як на мене, з нас досить на сьогодні всіх цих збуджень. Ходім краще до табору та пошукаймо в нашій аптеці карболки. Хто знає, яку отруту несуть у своїх дзьобах ці тварини.

Напевне, від самого початку існування землі жодна людина не зазнавала стількох пригод протягом одного дня. Та це були не всі несподіванки, що їх приготувала для нас доля. Ідучи ввесь час берегом струмка й добувшись нарешті до Форту Челенджера, ми знайшли колючу огорожу неушкодженою і подумали, що нашим поневірянням на сьогодні вже кінець. А проте виявилось, що нам далеко ще до відпочинку. Вхід до форту був цілий, огорожа теж, а все-таки якийсь страшенно дужий гість відвідав наш табір, доки нас не було. Слідів його ніг не лишилось ніяких і тільки звисла гілка величезного дерева гінкго наводила на думку про те, як він сюди забрався. За доказ його сили та злостивості правив стан наших запасів. Всі вони були безладно розкидані на землі. Одна бляшанка з м'ясними консервами валялася розчавленою і

випорожненою. Скриньку з набоями було розтрощено, а біля неї ми знайшли розтовчену мідну гільзу. Почуття жаху знову охопило нас, і ми перелякано вдивлялися в тіні, що почали вже лягати навколо. В кожній з них увижався, нам якийсь страшний привид. Тож як приємно було почути голос Самбо і, підійшовши до краю плато, побачити на вершку скелі його привітно усміхнене обличчя!

— Усе гаразд, маса Челенджер, усе гаразд! — загукав він. — Я лишається тут. Не боятися. Я тут завше, коли треба.

Його чесний чорний вид і безкрая рівнина, яка слалася мало не до притоки Амазонки, нагадали нам, що ми все ще на Землі, що ми живемо в двадцятому сторіччі, а не перенеслися на якусь чужу, молоду віком планету. Але ж як важко було уявити собі, що фіолетова стяжка на далекому обрії межує з великою річкою, по якій ходять пароплави, і люди на них балакають про свої звичайні буденні клопоти, тоді як ми, загублені серед істот давноминулої доби, можемо лише тоскно дивитись у той бік!

Ще один спогад я маю з цього дня, і ним я й закінчу свого листа. Професори, роздратовані, безперечно, завданими їм ранами, гаряче сперечались про те, якого різновиду наші напасники — птеродактилі вони, а чи диморфодони, — і обмінювались при цьому дошкульними словами. Щоб не слухати їх, я відійшов трохи вбік і, сівши на стовбур зваленого дерева, запалив сигару.

— Слухайте, Мелоуне, — сказав лорд Джон, примощуючись за яку хвильку біля мене, — чи ви добре запам'ятали місцину, де сиділи ці тварини?

— Та досить добре.

— То було щось ніби кратер вулкана, чи не так?

— Начебто.

— А ви помітили, який там ґрунт?

— Скелястий.

— А край самої води, де росте очерет?

— Там ґрунт якийсь синюватий. Схоже на глину.

— Атож. Вулканічний кратер, виповнений синьою глиною.

— А що це означає? — поцікавився я.

— Та нічого, — відповів Рокстон і спроквола підійшов до вчених сперечальників. Їхній дует ще не скінчився: різкий тенор Самерлі то стихав, то підвищувався, а йому вторував гучний бас Челенджера. Я й не згадав би, про зауваження лорда Джона, якби вночі не почув ще раз, як він бурмоче: "Синя глина... синя глина в кратері вулкана". То були останні слова, що я чув перед тим, як поринув у глибокий сон.

Розділ XI

ЦЬОГО РАЗУ ГЕРОЕМ БУВ Я

Лорд Рокстон не помилився, побоюючись, що покуси тих огидних створінь, які напали на нас, отруйні. Вранці другого дня ми з Самерлі були зовсім хворі: нас трусила пропасниця і нило все тіло, а коліно у Челенджера набрякло так, що він ледве пересувався. Через це ми цілий день просиділи в нашому таборі, по змозі допомагаючи лордові Джону підвищувати й ущільнювати єдиний наш захист — колючу загорожу. Пригадую, мене весь день гнітило відчуття, що хтось із близька стежить за кожним нашим порухом, хоч хто саме й звідки, я не знав.

Враження це було таким сильним, що я поділився своїми побоюваннями з Челенджером, але професор пояснив його мозковим збудженням унаслідок пропасниці. Раз по раз я кидав швидкі позирки навкруг, певний, що побачу щось, та завжди бачив тільки темну стіну загорожі або похмурий, наче в печері, морок листяного склепіння дерев над нашими головами. А проте певність, що хтось лихий десь тут, зовсім близько, стежить за нами, дедалі більшала у мене. Я згадав про Курупурі — індіанського злого духа лісів, лукавого й жорстокого — і ладний був повірити, що то він лнк" ас зухвальців, які насмілилися навідати його священні відлюдні маєтності.

Тієї ж ночі (третьої ночі нашого перебування в Країні Мепл-Вайта) ми зазнали страху, що навік врізався нам у пам'ять і викликав почуття вдячності до лорда Джона, завдяки якому наш осідок зробився неприступним. Ми всі спали біля напівпогаслого вже вогнища, коли нас розбудили — або, вірніш, вирвали з дрімоти — найжахливіші, які я тільки чув, зойки та крики. Я не знаю жодного звуку, з яким можна було б порівняти оглушливий лемент, що лунав десь так за кількасот ярдів від нашого табору. Він різав вуха наче свисток паровоза. Але тоді як свисток дає чистий і рівний високий звук, цей вереск був значно нижчий тоном і сповнений мук конання та жаху. Ми позатуляли вуха, щоб не чути цих болісних скриків, які краяли душу. Мене пройняв холодний піт, і серце стиснулося з жалю. Цей жахний передсмертний крик наче ввібрав у себе всі фізичні страждання цілого життя й усі душевні муки, все, що життя може закинути силі небесній. А вторував цьому пронизливому, дзвінкому лементові, хоч і якимось невлад, уривчастий, низький регіт, схожий на рикання, що виходив, очевидно, з якихось потужних грудей і виявляв задоволення та радість. Страховинний цей дует тривав три-чотири хвилини й розбудив птахів, що спали серед листя дерев. А потім раптом усе стихло так само несподівано, як і почалося. Перелякані, ми довгий час сиділи мовчки. Згодом лорд Джон докинув у вогнище оберемок хмизу, і червоне полум'я освітило збуджені обличчя моїх супутників і замигтіло між гіллям над нашими головами.

— Що то було? — прошепотів я.

— Довідаємось уранці, — відповів лорд Джон. — В усякому разі, це зовсім близько від нас. Не далі як на тій галяві.

— Ми сподобились честі бути слухачами передісторичної трагедії серед очерету на якомусь болоті юрського періоду, де більше страховище роздерло менше, — сказав Челенджер, і голос його бринів так урочисто, як ніколи. — Людині, безперечно, пощастило, що вона з'явилася на світ не на зорі його створення. За перших часів життя на Землі існували такі створіння, яких вона не пододала б ні своєю мужністю, ні кмітливістю. Бо хіба може праща, ломака чи стріла протистояти такій силі, як, скажімо, та, що виявила себе оце щойно? Навіть сучасна рушниця була б безпорадна проти цієї потвори.

— Проте я охоче випробував би свою маленьку приятельку, — промовив лорд Джон, голублячи цівку дробовика. — Хоча, звісно, цей звір — супротивник серйозний.

— Цитьте! — озвався Самерлі й підніс угору руки. — Щось чути.

У темряві глупої ночі виразно прозвучала чиясь важка, розмірена хода. Хтось обережно обійшов круг нашого табору й спинився коло входу. Чути було перепадисте свистюче дихання. Тільки благоденська огорожа відділяла нас від цієї нічної примари. Всі ми похапали свої рушниці, а лорд Джон, видерши невеличкого кущика з огорожі, влаштував щось таке, як бійницю в стіні.

— Я, здається, бачу його, — ледве чутно мовив він.

Я нахилився й поверх його плеча глянув у просвіт. Те створіння і справді було видно. На темному тлі дерев маячила ще темніша тінь — чорний, невиразний обрис істоти, сповненої дикої сили й погрози. Вона на зріст була не більша за коня, але здавалася дуже кремезною і дужою, її віддих, глибокий і рівномірний, як у машини, свідчив, що то просто страхітливо сильний організм. Раз, коли ця істота ворухнулася, мені

здавалось, ніби я побачив полиск двох моторошних зеленуватих очей. До нас долинув якийсь шерех, ніби тварина поволі ступила наперед.

— Зараз стрибне! — сказав я, зводячи курок.

— Не стріляйте, не стріляйте! — пошепки застеріг мене лорд Джон.
— В такій тиші постріл розкотиться на кілька миль. Куля — це остання наша ставка.

— Якщо ця потвора перемахне загорожу, нам кінець, — мовив Самерлі, і голос його затремтів нервовим смішком.

— Цього ми не допустимо! — скрикнув лорд Джон. — Але стріляйте тільки у крайньому разі. Може, мені пощастить і так з нею впоратись. Принаймні я спробую.

То був найвідважніший вчинок з усіх, що я будь-коли бачив. Рокстон нахилився над багаттям, витяг звідти розжарену гілляку і блискавично прослизнув через вузенький отвір у загорожі. Звір з жахливим гарчанням сунув просто на нього. Лорд Джон, анітрохи не вагаючись, підскочив йому назустріч і тицьнув вогненною головешкою в морду страховища.

На мить перед моїми очима майнула огидна постать, схожа на величезну жабу, з бородавчастою, як у прокажених, шкірою і з роззявленою пащею у свіжій крові. Ще момент — затріскотіли кущі, і жахливий наш гість зник.

— Я так і думав, що він не встоїть проти вогню, — засміявся лорд Джон, повернувшись до нас і кинувши свою гілляку в багаття.

— Ви не мали права наражатись на таку небезпеку, — дорікнули ми йому гуртом.

— Нічого іншого не залишалося. Якби він удерся до нас, ми могли б перестріляти один одного в загальній колотнечі. Знову ж таки, стріляючи крізь отвір, ми не вбили б його, а лише поранили, і він неминуче кинувся б на нас, уже не кажучи про те, що пострілами ми виказали б свою присутність. Зрештою, я вважаю, ми щасливо здихалися звірюки, відбувшись самим переляком... Тільки хто ж він такий, цей звір?

Наші вчені мужі презирнулися дещо розгублено:

— Я особисто не міг би з певністю визначити, до якого класу він належить, — сказав Самерлі, запалюючи люльку жаринкою з вогнища.

— Це показує, що ви ставитесь до цієї серйозної справи обережно, як і личить науковцеві, — милостиво похвалив його Челенджер. — Щодо мене, то я поки що можу сказати тільки одне: цю ніч ми спіткалися з якимось хижаком із породи м'ясожерних динозаврів. Як пригадуєте, я й давніше казав, що ми можемо надібати тут щось у такому роді.

— Треба лише пам'ятати, — зауважив Самерлі, — що існувало багато передісторичних форм, які зовсім не лишили по собі сліду. Було б нерозважливо гадати, немов ми спроможні класифікувати все, на що натрапимо тут.

— Цілком слушно, — погодився Челенджер. — Тим часом доведеться задовольнитись лише приблизним класифікуванням. Завтра вдень ми роздивимося краще і, можливо, зможемо визначити його точніш. А тепер нам лишається тільки досипати.

— Але хтось із нас мусить зостатися на варті, — рішучим тоном сказав лорд Джон. — У цій країні не можна легковажити небезпеки. Надалі будемо вартувати, чергуючись що дві години.

— Тоді нехай перша черга буде моя, — запропонував Самерлі. — Я саме встигну випалити свою люльку.

Відтоді ми вже ні на хвилину не лишалися вночі без вартового.

Знайти вранці причину нічних криків було не важко. На галяві ігуанодонів сталася жахлива різанина. Побачивши калюжі крові й порозкидані скрізь величезні шматки закривавленого м'яса, ми спершу думали, що тут було вбито кілька тварин. Проте, придивившись пильніше, впевнилися, що за жертву бою стало тільки одне з цих незграбних створінь, пошматоване достоту на клапті якимсь, може, не більшим, але, безперечно, набагато лютішим звіром.

Обидва професори сіли й заходились розглядати шматок по шматку останки ігуанодона, де залишились відбитки зубів або велетенських пазурів нападника.

— Остаточного висновку все ж таки зробити не можна, — зазначив урешті Челенджер, розпластавши на своїх колінах здоровезний шматок білуватого м'яса. — Дані, що їх ми маємо, промовляють нібито за шаблезубого тигра, кістки якого знаходять іноді в наших печерних конгломератах. Однак той звір, якого ми бачили на власні очі, був явно більший і, ймовірно, належав до плазунів. Я, особисто, висловився б за алозавра.

— Або мегалозавра, — докинув Самерлі.

— Можливо. Одне слово, це котрийсь великий м'ясожерний динозавр. Саме серед них і знаходимо ми найбільш хижих представників тваринного світу, що опоганювали нашу планету, а тепер правлять за цінні експонати у наших музеях, — І Челенджер громохко засміявся: він хоч і не дуже розумівся на жартах, але свої власні жарти завжди сприймав за бозна-як дотепні.

— Що менше ми галасуватимем, то краще, — гостро остеріг його лорд Джон. — Ми не знаємо, хто або що може почути нас. Якщо той

суб'єкт з'явиться сюди по сніданок і застане нас тут, навряд чи воно буде вельми смішно. До речі, що то за знак на шкірі ігуанодона?

На темній шорсткій шкірі сланцевої барви, трохи вище плеча була якась кругла чорна пляма, що нагадувала кольором асфальт. Ніхто з нас не знав, що воно таке, хоч Самерлі й казав, ніби щось схоже бачив на тілі одного з молодих ігуанодонів два дні тому. Челенджер мовчав, але мав такий гордовитий вираз на обличчі, немов натякав, що він якби хотів, міг би роз'яснити нам цю загадку, Нарешті лорд Джон удався безпосередньо до нього.

— Якщо ваша світлість ласкаво дозволить мені розкрити рота, я охоче висловлюся з цього питання, — відповів той, силкуючись надати саркастичної нотки своєму голосові. — Може, вашій світлості це й звична річ, але я не звик, щоб мені так вчитували. Я і в думках собі не покладав, що перед тим, як засміятись, я маю спитати у вас на це дозволу.

Наш вразливий друг почав заспокоюватись лише тоді, коли Рокстон попросив у нього пробачення. Вгамувавшись трохи, Челенджер сів на повалене дерево, трохи на відстані від нас, і, як то мав звичай, висловив свою думку так, наче промовляв до аудиторії принаймні в тисячу слухачів.

— Щодо плями на шкірі ігуанодона, — сказав він, — то я схильний погодитися зі своїм другом і колегою професором Самерлі й визнати її за асфальт. Характер цього плато суто вулканічний, а що асфальт — один з продуктів, утворюваних при вулканічній діяльності, то, я гадаю, він мусить бути тут в плинному стані, і тварина могла просто доторкнутись до нього. Проте значно важливішим є інше питання: як могли вижити на цьому терені м'ясожерні хижаки, сліди одного з яких ми бачили на цій галяві. Ми більш-менш орієнтовно можемо встановити розміри плато: площею воно не більше від пересічного англійського графства. На цій обмеженій поверхні незчисленні сторіччя існують декілька видів тварин, більшість яких давно вже зникла в інших місцях на нашій планеті. Я

завжди вважав, що м'ясожерні тварини, безборонно розмножуючись якийсь час, кінець кінцем мусять винищити природний свій харч і через брак його або вимерти з голоду, або змінити характер їжі. Як ми бачимо, тут ні одного, ні другого не сталося. Тож доводиться припускати, що, аби зберегти природну рівновагу, постали якісь інші перепони безмежному розмноженню хижаків. І одне з найцікавіших завдань, які стоять перед нами, — дослідити, що то за перепони і як саме впливають вони на життя тварин. Сподіваюся, ми ще матимемо нагоду вивчити цю проблему зблизька на цікавому прикладі м'ясожерних динозаврів.

— А я волів би, щоб у нас ніколи не було такої нагоди, — вихопилось у мене.

Професор лише підвів свої кущисті брови, як то робить учитель, зачувши недоречне зауваження пустуна-учня.

— Може, професор Самерлі має якісь зауваги з цього приводу? — спитав він, і обидва вчені тут-таки занурилися в розріджену атмосферу чистої науки, де зниження природного приросту внаслідок зменшення харчових запасів розглядається як прояв боротьби за існування.

Того ранку ми, старанно обминаючи птеродактилів, пішли на схід, а це на захід від струмка. Тут ліс був такий густий, що ми ледве посувалися наперед, через що дослідили тільки невеличку частішу плато.

До цього часу я розповідав лише про страхіття Країни Мепл-Вайта, але ж вона багато чим і приваблювала. Цілий ранок ми йшли серед прегарних квітів, здебільшого білих і жовтих; у давнину квіти, як твердять наші професори, саме й мали переважно ці кольори. Часто-густо квітковий килим покривав усю землю, сягаючи нам до колін, і міцні солодкі пахощі п'янили наші голови. В золотому сонячному промінні бриніли бджоли, геть такі самісінькі, як і в Англії. Гілля багатьох дерев, під якими ми проходили, вгиналося під вагою плодів, почасти знайомих

нам, а почасти й ні. Щоб внести приємну різноманітність у наше меню і притім ненароком не отруїтись, ми вибирали тільки плоди, подзьобані птахами. В цих заростях була сила-силенна стежок, що їх пробили дикі звірі, а на багнищах ми знаходили безліч слідів якоїсь дивної форми й чимало відбитків лап ігуанодона. На одній галявині ми побачили, як пасся табун цих велетенських тварин, і лорд Джон запевняв, ніби шкіра у них, як ви дію в бінокль, теж поцяткована асфальтом, тільки не в тих місцях, що у забитого ігуанодона. Що означало це явище, ми так і не могли збагнути.

Траплялися нам і менші тварини: дикобрази, лускаті мурахоїди, а також рябі дикі свині з довгими кривими іклами. Раз крізь просвіт між деревами ми побачили зелений схил пагорба, а на ньому велику темно-сіру тварину, яка щодуху мчала кудись. Бігла вона так прудко, що ми не встигли розгледіти її як слід, але коли це й був олень, як гадав лорд Джон, то хіба з тих велетенських прадавніх ірландських оленів, викопні скелети яких час від часу знаходять у багнищах моєї батьківщини.

Після відвідин нашого табору таємничим гостем ми поверталися до Форту Челенджера з деякою тривогою в душі. А втім, — цього разу все було гаразд. Увечері в нас розпалилася суперечка з приводу нашого теперішнього становища та планів на майбутнє. Я викладу її детальніше, бо вона мала той наслідок, що ми за кілька наступних днів набагато ближче ознайомилися з Країною Мейл-Вайта, аніж це можна було зробити за цілий місяць.

Розмову завів Самерлі. Цілий день він був у дуже поганому гуморі, а запитання лорда Джона про те, що робитимемо ми завтра, й зовсім розсердило його.

— Єдине, що ми маємо робити сьогодні, завтра й увесь час, це — шукати виходу з пастки, до якої потрапили. Ви клопочете собі голову, як забратись у глиб цієї країни. А на мою думку, ми повинні докласти всіх зусиль тільки на те, щоб вибратися звідси.

— Мені дивно чути, сер, — погладжуючи свою величну бороду, озвався на це Челенджер, — що людина науки виявляє такі плиткі почуття. Ви опинилися у країні, де перед вами можливості, про які не насмілювався й мріяти жоден натураліст, відколи світ світом, але ви хочете покинути її, ознайомившись із нею та її мешканцями тільки поверхово. Я був кращої думки про вас, професоре Самерлі.

— Однак ви повинні взяти до уваги, — сердито відповів Самерлі, — що на мене в Лондоні чекає багато студентів, залишених на мого вельми бездарного асистента. Моє становище відмінне від вашого, професоре Челенджере, бо, наскільки мені відомо, на вас ніколи не покладалося відповідальної виховної роботи.

— І цілком слушно, — погодився Челенджер. — Я завжди вважав за вкрай марнотратне клопотати якимись дрібницями мозок, здатний до великих творчих пошуків. Ось чому я відхиляв усі пропозиції прийняти посаду викладача.

— Які ж саме ви мали пропозиції? — єхидно спитав Самерлі, та лорд Джон поквапився змінити тему розмови.

— Щодо мене, то я мушу вам сказати, — зауважив він, — що було б ганьбою вернутись до Лондона, не ознайомившись належним чином з цією країною.

— Та й я не міг би повернутись майже голіруч до своєї редакції і подивитись у вічі нашому старому Макардлові, — підтримав я лорда. (Ви, сподіваюся, не сердитиметесь на мене за надто вільне поводження з вашим ім'ям, сер.) — Він ніколи не подарує мені, якщо я не доведу до кінця свій звіт. А до того ж нам, гадаю, взагалі нема сенсу сперечатися, раз ми однаково не можемо звідси видобутись.

— Наш юний друг надолужує своє неуцтво проблизками примітивного здорового глузду, — похвалив мене Челенджер. — Інтереси його

жалюгідної професії нас не обходять, але він цілком слушно зауважує, що зійти з плато вниз нам несила, тож не варто й витратити енергію на ці розмови.

— А я вважаю всяку іншу роботу марною витратою енергії, — пробурчав Самерлі з-за своєї люльки. — Дозвольте нагадати вам, що ми прибули сюди з цілком певним завданням від Лондонського зоологічного інституту. Ми мали перевірити деякі твердження професора Челенджера. В обгрунтованості цих тверджень, мушу відверто визнати, ми тепер переконалися. Отже, своє безпосереднє завдання ми виконали. Що ж до детального обстеження плато і його мешканців, то це величезна робота, з якою може впоратися тільки численна експедиція, спеціально впоряджена. Силкуючись зробити щось лише своїми силами, ми ризикуємо ніколи не повернутися до Англії, і ті важливі здобутки, які ми вже маємо, загинуть для людства назавжди. Професор Челенджер винайшов спосіб, що дозволив нам вибратися на це, здавалося б, неприступне плато. Гадаю, тепер ми повинні попросити його напружити всю свою винахідливість і допомогти нам вернутися у той світ, звідки ми прийшли.

Міркування Самерлі, щиро кажучи, здалися мені цілком резонними. Навіть Челенджера вразила думка, що коли ми не повернемось і не підтвердимо того, що він заявляв раніше, вороги його так і святкуватимуть свою перемогу.

— Як на перший погляд, проблема спуску видається неймовірно важкою, — сказав він — а проте, я не припускаю, щоб розум людський не спромігся розв'язати її. Я ладний погодитися з нашим другом, що лишатися тут на довгий час тепер нам не слід, і що, мабуть, незабаром ми муситимемо конкретно подумати про те, як вибратися звідси. Але я рішуче відмовляюсь залишити Країну Мепл-Вайта, доки ми не дослідимо її бодай поверхово і не складемо хоча б орієнтовної карти цієї місцевості.

Професор Самерлі нетерпляче хмикнув.

— Ми згаяли вже два дні, — сказав він, — і знаємо географію плато не набагато краще, ніж перед нашим приходом сюди. Ясно одне: все воно вкрите лісом, і для того, щоб пробитись крізь цей ліс і докладніше обстежити навколишній терен, потрібні місяці й місяці. Була б тут якась верховина, справа стояла б зовсім інакше. Але ми бачимо, що ніяких високих пагорбів тут немає, і місцина скільки кинути оком знижується в напрямі до центру плато. Що далі ми посуватимемось, то меншатимуть наші шанси оглянути все плато відразу.

В цю саме мить мене раптом осяяло. Мій погляд випадково затримався на величезному гудзуватому стовбурі гінкго, що розкинуло над нами своє могутнє гілля. Оскільки воно переважало всі сусідні дерева грубизною стовбура, то, певно ж, було й вище за них. Коли плато і справді найвище по краях, тоді чому не може це дерево правити за оглядову вежу, звідки видно всю Країну Мепл-Вайта? Ще дитиною, живши в Ірландії, я вирізнявся вмінням лазити по деревах. Мої товариші краще за мене вибиралися на гори, але дертися вгору по стовбуру — це я був перший! Якби тільки мені пощастило поставити ногу на перший від землі сук, а там я вже дістануся до самого верховіття.

Ця ідея захопила моїх товаришів.

— Наш юний друг, — сказав Челенджер, роздимаючи червоні яблука своїх щік, — здатний до акробатичних вправ, занадто важких для людей соліднішої і, я сказав би, поважнішої статури. Я схвалюю його проект.

— Їй-Богу, ви влучили саме в цяту, мій голубе, — промовив лорд Джон, ляснувши мене по плечу. — Не розумію, як така проста річ не спала досі нікому з нас на думку. До сутінок ще близько години, тож, узявши з собою записника, ви, безперечно, встигнете накидати хоча б згрубша план місцевості. Ми поставимо одну на одну три скриньки з набоями, а потім я підсаджу вас.

Ставши на скриньку, він уже обережно підсаджував мене вище, коли це до нас підскочив Челенджер і своїм дужим ручищем просто підкинув мене в повітря. Схопившись за товстий сук і вимахуючи ногами, я спершу наліг на нього тулубом, а далі сперся й коліньми. Наді мною виступали три грубі суки, немов три величезні. шаблини сходів, а ще вище починалось рясне гілля, дуже зручне, щоб вибиратися вгору. За хвилину я видряпався так високо, що втратив з очей землю й бачив під ногами саме листя.

Де-не-де траплялися на моєму шляху перепони, один раз я заплутався в стеблі якоїсь повзучої рослини футів на десять завдовжки, але загалом посувався досить швидко, отож невдовзі вже ледве чув гучний Челенджерів голос. Та дерево було височезне і, задираючи голову, я все ще не бачив над собою проблиску сонця. На одній з гілок мою увагу притяг до себе кущуватий наростень якоїсь рослини-паразита. Пильніше приглянувшись до нього, я з переляку та подиву мало не впав з дерева.

На мене з відстані фута-двох від моєї голови дивилося чиєсь обличчя. Власник його ховався за тим наростом і визирнув з-за нього водночас зі мною. То було обличчя людини — в усякому разі, воно мало більше людського, ніж я коли бачив. Було воно довгасте, майже біле, засіяне бородавками, з плескатим носом, випнутою спідньою щелепою і зі смужкою цупкого волосся на бороді. З-під густих насуплених брів погрозово блищали люті очі, а коли звірина, роззявивши рота, прогарчала нібито якесь закляття, в роті в неї я помітив криві й гострі, як у пса, зуби. Очі її горіли ненавистю, але враз вони самі пройнялися диким жахом. Хряснуло гілля, перед моїми очима промайнув волохатий і рудий, наче в свині, тулуб, і тварина зникла у вирі гілок та листя, що збурились навкруг.

— Що там таке? — гукнув знизу Рокстон. — Ви цілі?

— А ви бачили її? — скрикнув я, обхопивши обіруч гілляку й тремтячи всім тілом.

— Ми чули якийсь шум, так наче ви послизнулися. А що там сталося?

Несподівана поява цієї мавполюдини так вразила мене, що на хвилину я завагався, чи не злізти вниз, щоб розповісти товаришам про свою дивну пригоду. Але оскільки я був уже так високо, мені стало соромно спускатись, не виконавши свого завдання.

Перечекавши яку часинку, я віддихався, набрався духу і знову побрався вгору. Одного разу моя нога потрапила на трухлявий сук і я завис був на кілька секунд на руках, але загалом лізти було неважко.

Листя круг мене тепер поволі рідшало, і з вітру, що війнув мені в обличчя, я зрозумів, що видерся вже понад верховіття решти дерев. Проте я вирішив не роздивлятись навколо, доки не добудуся до найвищої гілляки, на якій можна буде вдержатись, тож ліз, не зупиняючись. Нарешті гілка, на яку я сперся, підігнулася під моєю вагою. Тоді я вмовстився якнайзручніш у найближчій надійній розвилині й замилювався чарівним краєвидом таємничої землі, що прослалася переді мною.

Сонце стояло вже на заході, але повітря було надзвичайно чисте й прозоре, і все плато я бачив, як на долоні. Воно, здавалося, мало овальну форму завширшки десь так у двадцять, а завдовжки у тридцять миль. Обриси поверхні нагадували неглибоку вирву з положистими берегами над озером у центрі плато миль на десять в обводі. Береги озера прегарно зеленіли густим очеретом, а золота проти вечірнього сонця поверхня його рябіла жовтуватими плямами піщаних обмілин. На піску видніла сила-силенна якихось темних речей, чи створінь, завеликих, як на алігаторів, і задовгих, як на човни. В бінокль я виразно розгледів, що то живі істоти, але які саме — добрати не міг.

З боку нашого табору на п'ять-шість миль у напрямі до центрального озера простягався лісистий схил з кількома прогалинами в ньому. Просто під ногами в мене лежала галява ігуанодонів, а трохи далі ліс рідшав і видно було прохід до болота з птеродактилями. Потойбіч озера плато

мало зовсім інший вигляд. Над краєм його височіли базальтові скелі — такі самі, які оточували все плато, — заввишки не менш як у двісті футів. Підніжжя їх густо поросло деревами. На стінах цього червоного кряжа, трохи віддалік від землі, я розрізнив у бінокль якісь чорні отвори; мені здалося, ніби це входи до печер. Біля одного з них блищало щось біле, але що саме — я не розібрав.

Я сидів і накидав план місцевості, аж доки стало так темно, що вже нічого не можна було розгледіти. Тоді я спустився до своїх товаришів, які нетерпляче дожидали мене.

Сьогодні я був герой дня. Це була моя власна ідея, я сам її здійснив і накреслив план, що заощадить нам цілий місяць блукань серед невідь-яких небезпек. Кожен з учасників експедиції врочисто потис мені руку. Однак перше, ніж роз'яснювати деталі свого плану, я мусив розповісти їм про зустріч на дереві з мавполюдиною.

— Вона весь час тут близько, — сказав я.

— Звідки ви це знаєте? — спитав лорд Джон.

— Мене ні на хвилину не покидало відчуття, що якась ворожа сила зорить за нами. Я навіть казав вам про це, професоре Челенджер.

— Наш юний друг, справді, говорив мені щось подібне, — підтвердив той. — З-поміж нас він, очевидно, один, як носій кельтського темпераменту, здатний на такі тонкі почування.

— Вся теорія телепатії... — почав було Самерлі, натоптуючи люльку.

— ... занадто складна, щоб її тепер обговорювати, — рішуче урвав його мову Челенджер. — А скажіть-но, — звернувся він до мене з виглядом єпископа, що перевіряв знання учня недільної школи, — чи не

помітили ви часом: притискає та тварина щільно свого великого пальця до долоні чи ні?

Якраз цього я не помітив.

— А хвіст у неї є чи нема?

— Ні, нема.

— А чи досить чіпкі в неї ноги?

— Мабуть, що так, бо інакше вона не могла б так швидко лазити по деревах.

— У Південній Америці налічують, якщо я не помиляюся (облиште ваші зауваження до іншої нагоди, професоре Самерлі!), щось із тридцять шість різновидів мавп, але людиноподібних серед них немає. Тепер же виявляється, що вони є й у Південній Америці, хоч і не належать до типу волохатих горилоподібних мавп, властивих лише Сходові та Африці...

Глянувши на Челенджера, я ледь-ледь не бовкнув, що одного дуже близького їхнього родича я бачив і в Кесінгтоні.

— У цього тутешнього різновиду, — провадив далі Челенджер, — є борода, світлий колір тіла та обличчя — останнє, до речі, найпевніше засвідчує, що ця тварина живе у затінку дерев. Нам треба уточнити, до кого ближчий цей різновид — до мавпи чи до людини. Якщо слушне друге, то вона, ймовірно, являє собою те, що вульгарно звуть "відсутньою ланкою". З'ясувати це питання — наш невідкладний обов'язок.

— А отже й ні, — роздратованим тоном заперечив Самерлі. — Тепер, коли завдяки енергії та кмітливості містера Мелоуна (я не можу не навести цих слів) ми маємо вже й карту, єдиний наш невідкладний

обов'язок — видобутись цілими та неушкодженими з цієї проклятущої країни.

— З цієї колиски цивілізації! — вигукнув Челенджер.

— Ні, сер, темної плями на чолі цивілізації, — відрубав Самерлі. — Наш обов'язок — скласти звіт про те, що ми бачили, а дальші дослідження нехай собі провадить хтось інший. Адже ви самі з цим погодились до того, як містер Мелоун склав для нас цю карту.

— Що ж, — мовив Челенджер. — Я, правду кажучи, теж не матиму спокою, поки до відома наших друзів не дійде звіт про наслідки нашої експедиції. Але як вибратися звідси, я ще собі не уявляю. Хоча — не було досі жодної такої проблеми, з якою винахідливий мозок Джорджа Едварда Челенджера не міг би впоратися. Обіцяю, що від завтрашнього дня я всю свою увагу зверну на розв'язання цієї проблеми.

На цьому і скінчилася суперечка. Того ж вечора при світлі багаття та свічки ми на основі мого начерку зробили першу карту втраченого світу. На карті знайшла місце кожна деталь, що її я завважав зі свого спостережного пункту на дереві.

— А як ми назвемо це? — олівець Челенджера зупинився на великому білому обводі, що позначав озеро.

— Чого б оце вам не скористатися з нагоди й не увічнити своє ім'я? — з властивою йому ущипливістю спитав Самерлі.

— Сподіваюся, сер, нащадки й без цього матимуть за що пам'ятати мене, — сухо відказав Челенджер. — Я маю достатньо й особистих своїх заслуг. А річки та гори потрібні лише неукам, щоб було з чим зв'язувати власні імена. Я таких пам'ятників не потребую.

Самерлі, двозначно посміхаючись, хотів був учинити новий напад, та лорд Джон вчасно втрутився у їхню розмову.

— Це вам, мій голубе, належить право охрестити озеро, — звернувся він до мене. — Ви побачили його перший і, хай йому чорт, якби ви надумали назвати його озером Мелоуна, ніхто не став би вам насупроти.

— А й справді, — погодився Челенджер. — Нехай наш юний друг прибере йому назву сам.

— Тоді, — я аж почервонів при цих словах, — нехай воно буде називатись озеро Гледіс.

— Але чи не здається вам, що назва Центральне озеро була б відповідніша? — зауважив Самерлі.

— Ні, я віддав би перевагу озеру Гледіс.

Челенджер співчутливо глянув на мене і вжарт похитав своєю великою головою.

— Що ж, молодь — завжди молодь, — сказав він. — Нехай, отже, воно має назву озеро Гледіс.

Розділ XII

"В ЛІСІ БУЛО ЖАХЛИВО"

Я писав уже (а може, й не писав — останні дні пам'ять починає зраджувати мене), що аж зашарівся з гордощів, коли троє таких непересічних людей, як мої супутники, подякували мені, — якщо не за врятування експедиції, так бодай за те, що я значно полегшив становище нас усіх. Бувши наймолодшим членом нашої громади і віком, і

знаннями, і витривалістю, — одне слово, всім, що робить з юнака досвідченого чоловіка, я спершу лишався ніби в тіні. Тепер я взяв реванш і неймовірно тішився від самої думки про це. Та ба! Як часто пиха передує падінню! Самозадоволення і надмірна самовпевненість цієї ж таки ночі спричинилися до найжахливіших у моєму житті подій. Коли я згадую про них, серце у мене й досі холодне.

Ось як це все сталося. Те, що я побачив з височенного дерева, вкрай розворушило мене, і я ніяк не міг заснути. Вночі першим чергував Самерлі, згорбатіло сидючи біля вогнища з рушницею між колін. Він куняв, і його гостра цапина борідка кумедно трусилася кожен раз, коли він скидав угору голову. Лорд Джон, загорнувшись у своє південноамериканське пончо, спокійно спав, і тільки лунке хропіння Челенджера порушувало лісову тишу. На небі ясно світив місяць уповні. В повітрі віяла нічна прохолода. Ніч — кращої і не придумаєш для прогулянки! І раптом мені сяйнула думка: а чом би й ні? Уявім собі, що я тихесенько зникну з табору, добудусь до озера, а перед сніданком повернуся з якоюсь важливою інформацією. Хіба ж це не примусить моїх товаришів ще більше мене поважати? А тоді, коли Самерлі напосаде на Челенджера, щоб той придумав якийсь спосіб вибратися звідси, і ми повернемось-таки до Лондона, обізнані з таємницями центральної частини плато, я ж буду єдиною людиною на світі, що бачила їх на власні очі. Я згадав Гледіс та її думку: "Героєм можна бути скрізь". Мені здавалось, я чую її голос, коли вона промовляє ці слова. Згадав я й Макардла. Яку чудову статтю на три шпальти вмістить наша газета! Це ж блискуча підвалина журналістської кар'єри! На найближчу велику війну мене неодмінно пошлють у ролі кореспондента. Я схопив рушницю, яка була ближче (набої вже й так я мав у кишені), розсунув колючі кущі й нечутно вислизнув на той бік загорожі. Останній мій погляд упав на сонного Самерлі, — теж мені вартовий! — що сидів перед багаттям і, як лялька, механічно хитав головою.

Не ступивши й ста ярдів, я почав уже каятись, чи не занадто поспішився. Десь у цих нотатках я зазначав уже, що в мене надміру буйна уява, яка перешкоджає мені бути справді відважною людиною. З

другого боку, я над усе боюся здатися боягузом. Ось це останнє почуття й штовхало мене вперед. Я просто не міг би вже повернутися в табір з порожніми руками. Якби навіть мої товариші й не помітили моєї відсутності й не довідалися про мою легкодухість, я однаково соромився б сам себе. Та хоч би там як, а я цю хвилину ладен був будь-що пожертвувати, аби знайшовся якийсь прийнятний спосіб вибратися з тієї халепи, в яку сам себе затягнув.

А в лісі було повно жахів. Деревя росли так тісно і таким рясним були покриті листям, що я не бачив місяця — лише подекуди крізь мережу гілля полискувало вгорі зоряне небо. Коли очі при звичаються до мороку, починаєш розрізняти різні ступені темряви. Стовбури дерев дається ще бачити, зате просвіти між них — чорні як вугілля й нагадують отвори печер, і я раз у раз тремтів, проходячи повз них. Мені згадалися розпачливі при смертні крики ігуанодона — моторошні крики, що минулої ночі розбудили нас. Згадалася розтулена закривавлена паща, освітлена головешкою лорда Джона. Тепер я був саме в тих місцях, де та жахлива тварюка полює. Щохвилини це незнане страховище могло вихопитися з пільми й кинутись на мене. Я спинився, витяг з кишені набій і хотів зарядити рушницю. Коли я збирався відкрити затвор, серце в мене похолонуло: я захопив із собою не свою рушницю, а дробовик лорда Джона!

Мене знов пойняло бажання вернутися назад. Я, безперечно, мав усі підстави відмовитися від свого плану, і ніхто б мені за це не дорікнув. Але знову дурна моя пиха взяла гору. Я не хотів, я не міг вернутися, нічого не досягти! Зрештою, проти тих страхів, що могли спіткати мене, мисливська рушниця ледве чи корисніша, ніж дробовик. І якби я вернувся до табору поміняти зброю, мене помітили б, тож довелося б розкривати свої наміри, і тоді я не був би таким уже самотійним героєм. По недовгому ваганні я прикликав усю свою мужність і з непотрібним уже дробовиком під пахвою рушив, далі.

Страшнуvато мені було в мороці лісу, але ще гірше відчув я себе, коли підійшов до затопленої білим місячним сяйвом галяви ігуанодонів.

Принишкнувши за кущами, я пильно оглянув її. Жодної з велетенських тварин там не було. Може, трагічний кінець однієї з них примусив решту податись кудись-інде. В туманному, сріблястому світлі ночі я не бачив на галяві ні живої душі. Набравшись сміливості, я прожогом гайнув через відкриту місцину і підбіг попід хашами до струмка, що міг правити мені за проводиря. Це був веселий товариш, який дзюркотливо котив свої води поруч мене, немов та люба моєму серцеві річечка на заході Ірландії, де я дитиною ловив нічної пори форель. Ідучи за водою, я неминуче мусив дістатись до озера, а простуючи проти води — повернувся б до нашого табору. Часто-густо струмок зникав з моїх очей, ховаючись за чагарями, але ввесь час я чув його привітне дзюркотіння.

Поступово рівнина спадала до озера, ліс рідшав, високих дерев ставало все менше, а кущів дедалі більшало. Я швидко посувався наперед і, невидимий сам, бачив усе. Коли я проходив повз болото птеродактилів, одне з цих здоровезних створінь, сухо сплеснувши своїми крильми, що мали в розмаху добрих двадцять футів, знялося в повітря десь зовсім близько від мене. Його перетинчасті крила, пронизані ясним місячним промінням, викликали у мене таке враження, ніби це наді мною летючий кістяк. Я причаївся за кущами, з досвіду знавши, що на один-єдиний погук цієї тварини сюди злетиться сотня її огидних родаків. І лише тоді, як птеродактиль спустився трохи віддалік на землю, я зважився рушити далі.

Ніч стояла на диво тиха, але щораз чутніше долинав якийсь низький безперервний звук, що гурготів просто перед мене. Ось уже в; п почувся зовсім поблизу — здавалося, що це вода кипить у чайнику або клекотить у великому казані. Нарешті мені стало ясно, звідки походить цей звук: серед невеличкої галявинки лежало озерце чи й просто калюжа — бо воно було не більше за басейн фонтана на Трафальгар-сквер — чорної смолистої речовини. Поверхня її бралась пухирцями, що, булькаючи, обертались на газ. Від того озерця пашіло жаром, а земля навколо була така гаряча, що я ледве міг доторкнутися до неї рукою. Очевидно, вулканічні процеси, які багато років тому випнули це дивне плато, ще не остаточно ущухли. Мені й раніше поміж буйної рослинності плато

впадали в око чорнуваті уламки скеляччя й брили застиглої лави, але цей асфальтовий ставок серед хащів був першим незаперечним доказом, що вулканічна діяльність на схилах колишнього кратера триває і досі. На жаль, я не мав часу довше пригледатись до цього явища, бо поспішав, щоб устигнути перед ранком вернутись до табору.

Мандрівка ця була повна жаху, і спомин про неї ніколи не пригасне мені в пам'яті. Просторі, освітлені місяцем галявини я обходив узліссям, скрадаючись у тіні дерев. Через гущину я бував навіть пробирався плазом, коли час від часу переді мною з'являлися й зараз же зникали великі мовчазні тіні, які нечутно пересувалися на м'яких лапах. Скільки разів збирався я повернутись до табору, але завжди гордість перемагала страх і підштовхувала мене таки йти вперед.

Нарешті (мій годинник показував тоді першу годину ночі) між хащів проблиснула вода, а хвилин за десять я був уже в очереті на березі озера посеред Країни Мепл-Вайта. Мене страшенно змагала спрага, тож я схилився ниць і жадібно припав до цієї прохолодної цілющої води. Широка стежка, що привела мене до озера, була вкрита численними слідами тварин. Це я, мабуть, натрапив на місце їхнього водопою. Над самим берегом була велетенська брила застиглої лави. Я вибрався на неї, ліг і розглянувся. На всі боки розстилався чудовий краєвид.

Перше, що я побачив, надзвичайно здивувало мене. Я вже казав, що з мого спостережного пункту на дереві гінкго темні цятки на скелястому кряжі видалися мені отворами печер. Тепер же, дивлячись на ті самі скелі, я спостеріг, що з цих отворів яскріло червонувате світло, як ото з ілюмінаторів у каютах пароплава. Спершу я подумав, що це відблиски гарячої ще лави. Але ні, такого не могло бути! Лава мала б стигнути десь унизу, а не на стрімкій стіні скелі. Тоді що ж це? Напрошувалась єдина можлива відповідь, хоч і яка вона була неймовірна: це відблиски вогнищ у печерах, а вогнища ті могли розкласти тільки людські руки. Отже, тут, на плато, є люди. Моя нічна виправа блискуче виправдала себе! Тепер буде про що розповісти в Лондоні.

Довгий час я лежав і стежив за цими мерехтливими кружальцями світла. До них було не менше десяти миль, але навіть на такій відстані я побачив, як вони іноді то пригасали, то знов яснішали, або й зовсім пропадали, коли їх, очевидячки, застувала чиясь тінь. Чого б не дав я, аби мати змогу видертись туди й зазирнути всередину, щоб опісля розповісти своїм товаришам, який вигляд і звички має людське плем'я, що живе в такому дивному місці! Зараз про це не могло бути й мови, але так само незаперечним було те, що ми не могли погодитись піти звідси, не розвідавши докладніше про цих істот у печерах.

Озеро Гледіс — озеро, яке я сам відкрив! — лежало біля моїх ніг наче виповнене живим сріблом, і місяць яскраво відбивався на самій середині його. Воно було мілке, і в багатьох місцях з води виставали піщані коси. Тут і там на тихій поверхні озивалося життя — по воді розбігалися кола й брижі, або ж у повітря вистрибувала сріблелока луската риба, чи з-під води вигиналась аспидно-чорна спина передісторичного страховища. Один раз неподалік жовтої коси я вгледів тварину з довгою, як у лебедя, гнучкою шиєю. Тулуб її був у воді, і тільки ця шия та пласка голова звивалися в повітрі. Потім вона пірнула, і більше я її не бачив.

Незабаром мою увагу притягло те, що відбувалося майже під самими ногами у мене. Дві тварини, схожі на величезних панцерників, зійшли до водопою і почали пити, ляскаючи по воді довгими пружними язиками, які нагадували червоні стрічки. З'явився поруч велетенський олень з гіллястими рогами — таке розкішне й величне створіння! — при ньому була й олениця з двома малятами. Таких рослявих оленів, мабуть, немає більш ніде у світі: і лось, і американський олень, яких я бачив, ледве сягали б цьому самцеві до плеча. Раптом самець застережно форкнув і разом з усією родиною зник в очереті. Панцерники й собі визнали за краще заховатися. Стежкою наближалась до води інша звірина — справжнісінька потвора.

На хвилюку я задумався, звідки мені знайома ця незграбна постать, Ця горбата спина з зубчастою торочкою, ця чудна пташина голівка попри самій землі. А, пригадав! Та це — стегозавр, якого намалював Мепл-Вайт

у своєму альбомі і який першим привернув увагу Челенджера. Може, це якраз той самий, що трапився американцеві. Земля в мороці ночі двигтіла під його важучою ходою, а коли він хлебтав воду, все аж гуло навкруги. Протягом п'яти хвилин він був так близько від мене, що я вільно міг би доторкнутися рукою до бридких гребенів у нього на спині, які смикалися при кожному його порусі. Врешті він потупав назад і незабаром зник серед скеляччя.

Коли я глянув на годинника, стрілка показувала вже пів на третю. Пора була повертатись до табору. Знайти дорогу було легко, бо ж я весь час ішов лівим берегом струмка, що впадав у центральне озеро якраз біля тієї брили, на якій я примостився. Почував я себе якнайкраще: адже я зробив велике діло й вертаюся до товаришів з важливими відкриттями. Головне з них, безперечно, — про печери з вогнищами, заселені якимось плем'ям первісних людей. І, крім того, я мав розповісти ще про своє спостереження над озером. Я міг засвідчити, що в ньому повно дивовижних істот, і що я навів бачив кілька різновидів водяних і наземних передісторичних тварин, яких ми до того часу не здибували. Мені здавалося, що мало кому з людей доводилось перебути таку незвичайну ніч, коли за лічені години пощастило настільки збагатити скарбницю людських знань.

Заглибившись у ці міркування, я пройшов уже майже півдороги до табору, коли якісь дивні згуки позаду повернули мої думки до реальності. То було щось проміжне між форканням і гарчанням, приглушеним і виразно погрозливим. Очевидно, це якась тварина, але я не бачив її і прискорив ходу. Через півмилі ті самі згуки почулися знову. Вони долинали вже з ближчої відстані і були голосніші й погрозливіші. Серце мов завмерло, коли я зрозумів, що невідомий звір переслідує-таки мене. Я весь похолонув, а волосся на голові у мене стало дуба. Що ці хижакі шматують та нищать один одного — це був звичайний прояв боротьби за існування, але я й подумати не міг такого страхіття, щоб вони могли кинутись на сучасну людину, напасти на володаря всього живущого на землі. Згадалася мені закривавлена морда, що промайнула при світлі головешки лорда Джона, немов жахливий привид з найбільших глибин

дантового пекла. Ноги мені підгиналися. Я стояв і перелякано оглядався на залиту місячним світлом стежку. Ніщо не порушувало тиші цієї казкової країни. Сріблясті від місяця прогалини та темні тіні кущів на них — ото й усе, що було видно. І раптом тишу знов урвало те саме низьке горлове гарчання. Тільки воно було ще голосніше і ще ближче до мене. Сумнівів не могло бути ніяких. Хтось ішов моїм слідом і вже зовсім наздоганяв мене.

Я мов прикипів до місця і тільки розгублено дивився назад. Аж ось я побачив загадкового незнайомця. З протилежного краю галявини, яку я тільки-но перетяв, заворушилися кущі. З-за них вистромила велика чорна тінь і плигнула на галявину. Кажу "плигнула" свідомо, бо звір цей пересувався, як кенгуру, випростуючись на цілий зріст і спираючись потужними задніми лапами на землю, а передні тримаючи поперед себе. Розмірами й силою він не поступився б слонові, тільки рухи його, незважаючи на кремезність тулуба, були надзвичайно жваві. Глянувши на нього, я спершу подумав, що це — тихомирний ігуанодон, але невдовзі, хоч і як мало знався на зоології, зрозумів, що помиляюся. Замість невеличкої, формою подібної до оленячої, голови великого трипалого трав'яїда, цей звір мав широченну, квадратну, мов у жаби, морду, таку, як ота, що налякала нас минулої ночі. Його люте ревище та надприродна енергія переконали мене: це — динозавр, одна з найкровожерніших тварин, які будь-коли ступали по землі. Щодвадцять ярдів страховище опускалось на передні лапи і припадало головою до землі. Воно, ясна річ, винюхувало за мною. Подеколи на хвилю воно помилялось, але зразу ж виправляло свою помилку й знову знаходило мій слід.

Ще й зараз на згадку про цей кошмар у мене мурашки бігають по тілу. Що міг я зробити? В руках у мене був нікчемний дробовик. Яка користь мені з нього? Я в розпачі озирнувся навколо, шукаючи очима дерева чи скелю, за якими можна було б сховатись. Але круг мене слався суцільний чагарник. Де-не-де між кущів росли молоді деревця, та я добре знав, що ця тварюка може вирвати з корінням перше-ліпше дерево, як очеретину. Єдине, що могло мене врятувати, — це втеча. Бігти

через чагарі було нелегко, але, придивившись пильніше, я просто перед собою побачив биту стежку, що її, очевидно, проторували звірі. Під час нашої експедиції ми не раз надібували такі стежки. Ця стежка могла врятувати мене, бо я вмів бігати, як добрий бігун, і саме тепер був у найкращій формі. Відкинувши геть дробовика, я промчав півмилі з такою швидкістю, як ніколи в житті не бігав ні раніше, ні опісля. В мене боліло все тіло, мені стиснуло груди, забило дух, але по моїх слідах гнав звір, і я, гнаний страхом, біг та біг. Нарешті, знеможений і вкрай захеканий, я спинився. На один момент мені здалося, ніби я здихався свого переслідувача: позаду було тихо. Але раптом, велетенськими лапами нищачи все на своєму шляху, звір знову почав наздоганяти мене. Я чув за плечима, як ходили його легені. Він навідався мені на п'яти, і моя загибель була неминуча.

І як це я, нетяма, міг так довго зволікати з утечею?! Спершу динозавр вистежував мій слід самим нюхом і посувався наперед досить невпевнено. Коли ж я кинувся тікати, він побачив мене й тепер уже не спускав з очей. Поминувши кущі, динозавр широченними стрибками наближався до мене. Місячне світло відбивалося в його вибалушених очах, на величезних зубах у роззявленій пащі, на пазурах його коротеньких, але дужих передніх лап. Зойкнувши зі страху, я обернувся й щодуху побіг далі стежкою. Хапкий і хрипучий віддих динозавра ставав раз у раз голоснішим. Його важезні лапи гупали зовсім близько. Ще секунда, здавалося, і його пазуриська упадуть мені на спину. Аж раптом щось хруснуло, і я полинув у якусь безодню, в очах у мене потемніло, все пойняла млість.

Опритомнівши — гадаю, не менш як за кілька хвилин, — я почув якийсь нестерпуче в'їдливий сморід. Я простяг напощаки у темряві руки й натрапив на щось подібне до величезного шматка м'яса, друга рука моя намацала велику кістку. Високо вгорі наді мною було кружало зоряного неба, недвозначно показуючи мені, що я лежу на споді глибокої ями. Дуже повільно звівся я на ноги і обмацав своє тіло. Все воно від голови до п'ят страшенно боліло, але руки й ноги були цілі, кістки не поламані й суглоби не вивернуті. Пригадавши обставини падіння, я з

острахом глянув угору, боячись на тлі блідуватого неба побачити обрис жахної голови динозавра. Проте ніяких ознак присутності страховища я не виявив, не чути було й жодного звуку. Тоді я обережно обійшов днище цього спасенного для мене провалля.

То була, як я казав, глибока яма з прямовисними стінами, унизу футів двадцять у перетині. Кругом там лежали купи м'яса, здебільшого в останній стадії гниття. Повітря в ямі було неймовірно смердюче. Спотикаючись на цих липучих останках, я несподівано наткнувся на щось тверде. Виявилось, що то — застромлена посеред ями паля. Вся вона була ніби намащена лоєм і така висока, що до горішнього кінця її моя рука не досягала.

Раптом я згадав про воскові сірники у себе в кишені. Запаливши одного з них, я вже остаточно переконався, яке мала призначення ця яма: це була пастка на хижих звірів, зроблена людськими руками. Загострена на верхньому кінці паля десь так футів на дев'ять заввишки вся була чорна від крові тварин, що понастромлялись на неї. Шматки м'яса та кістки на споді були залишками тих жертв, яких витягли нагору, щоб звільнити місце для нових. Я пригадав Челенджерові слова, що на плато не може бути людей, бо зі своєю мізерною зброєю вони не змогли б уборонитися від тутешніх страховищ. Тепер стало ясно, як люди могли протистояти хижим звірам.

Печери з вузькими входами, крізь які не протиснутись величезним хижакам, правили їм за житло. Їхній же мозок розвинувся настільки, що, влаштовуючи на стежках, де ходили звірі, такі пастки, вони нищили ворога, хоч би який він був дужий та спритний. Людина завжди дає собі раду!

Видобутися з ями для того, хто вміє лазити, було неважко, але я довго вагався, боячись знову спіткати це страшне створіння, яке тільки-но мало не роздерло мене. Що, як воно дожидає десь поблизу в чагарях? Я наважився вилазити тільки тоді, коли згадав розмову Челенджера та Самерлі про деякі особливості великих рептилій. Обидва професори

одноставно твердили, що в крихітних черепних коробках цих здоровезних страховищ майже нема місця для мозку, що вони геть зовсім дурні і що саме через це вони й зникли з обличчя землі, не зумівши при звичаїтись до мінливих умов існування.

Щоб чекати на мене, ця тварина мала б збагнути, що зі мною сталося, тобто пов'язати причини з наслідками. Більш імовірно, що дурне створіння, діючи лише інстинктивно, припинить своє полювання, коли побачить, що мене вже нема, і, спочатку здивувавшись, потім подасться шукати нової здобичі. Я вибрався доверху і роззирнувся. Зорі примеркали, небо білішало, і остудливий вранішній вітерець приємно війнув мені в обличчя. Мого ворога ніде не було видно і не чути. Вилізши з ями, я сів коле неї, готовий скочити туди знову, ледве з'явиться хоч яка небезпека. Заспокоєний цілковитою тишею й наближенням світанку, я набрався духу й вернувся трохи назад тією стежкою, якою біг сюди. За кілька хвилин я знайшов дробовика, а трохи згодом розшукав і свого проводиря — струмок. Раз у раз оглядаючись, я знайомою вже дорогою подався до табору.

І раптом сталася одна річ, що нагадала мені про моїх товаришів. У тихому ранковому повітрі розлігся гострий лункий звук пострілу з рушниці. Я зупинився й почав прислухатися — нічого. На хвилю в моїй голові майнуло побоювання, чи не спіткало їх яке лихо. Але зразу я знайшов простіше й природніше пояснення. Уже ж був ясний день. Мою відсутність, безперечно, було помічено. Вони вирішили, що я заблукав у лісі, й стрільнули, аби підказати мені, де табір. Правда, ми домовилися не стріляти без крайньої потреби, та, гадаючи, що я в небезпеці, вони не стали б вагатися. Отже, треба було поквапитися, щоб заспокоїти їх.

Я був стомлений та виснажений і не міг іти так швидко, як хотів би. Та ось нарешті добре знайомі місця. Ліворуч — болото птеродактилів, просто попереду — галява ігуанодонів. Тепер між мною й Фортом Челенджера була тільки вузька смуга лісу. Я весело гукнув на весь голос, але ніхто не озвався, і ця тиша враз стиснула мені серце. Я прискорюю ходу й починаю бігти. Бачу вже огорожу — вона у такому

стані, як я й залишив її, відходячи, тільки отвір тепер вільний. Я кидаюся всередину. Переді мною в холодному вранішньому світлі жахливе видовище. Всі наші речі безладно розкидані, моїх товаришів нема, а край попелу від згаслого багаття трава зачервонілася кров'ю, її ціла калюжа.

Ця несподіванка так ошелешила мене, що я деякий час нічого не міг зрозуміти. Невиразно, немов якийсь кошмар, пригадую, як я бігав між дерев довкола порожнього табору і в нестямі кликав товаришів. Ніхто не озвався з мовчазної сутіні лісу. Моторошна думка, що я ніколи вже не побачу їх, що не мавши змоги самотужки спуститися з плато, я назавжди лишуся одинцем у цій навісній країні й муситиму до самої своєї смерті жити серед цих потвор, доводила мене до розпачу. Я ладен був рвати на собі волосся, битися головою об землю. Тільки тепер зрозумів я, наскільки потрібні були мені мої супутники — безмежно самовпевнений Челенджер, завжди стриманий і схильний до жарту лорд Джон Рокстон. Без них я був безпорадний і безсилий, як одинока дитина в темряві. Я не знав, куди податися, за що взятись.

Отямившись трохи, я спробував з'ясувати собі, яке нещастя могло трапитися з моїми товаришами. Цілковитий розгاردіаш у таборі свідчив про те, що вони зазнали нападу, і, очевидячи, в ту саму хвилину й пролунав постріл. Те, що я чув тільки один постріл, показує, що все відбулося просто блискавично. Рушниці валялись на землі, і в Рокстоновій бракувало одного набою. Ковдри Челенджера та Самерлі лежали біля вогню. Значить, моїх товаришів застали, коли вони спали. Скриньки зі зброєю та їжею порозкидано по галявині всуміш з фотоапаратами й касетами. Але жодна з касет не зникла. Зате зникли всі харчі, які ми витягли зі скриньок, — а їх, я пригадую, було чимало. Отже, напад учинили звірі, а не люди, бо інакше в таборі не залишилося б нічого.

Однак якщо це звірі або якась одна самотня звірина, то що ж тоді сталося з моїми товаришами? Якби хижаки пошматували їх, я знайшов би їхні останки. Правда, тут була калюжа крові, яка ніби свідчила про кровопролиття. Страховище, що переслідувало мене вночі, заіграшки могло схопити й забрати з собою свою жертву так само, як кіт це робить

з мишею. Але в такому разі решта конче побігла б навздогін за хижаком. І забравши з собою рушниці. Що більше натужував я свій запаморочений утомлений мозок, то все менше розумів. Я обнишпорив поблизу ліс і не знайшов жодного сліду, який би хоч трохи щось мені прояснив. Один раз я навіть заблукав, і лише щасливий випадок допоміг мені знову відшукати табір, та й то аж через годину.

Зненацька мені спало на думку, що я ж таки не зовсім сам-один, і це дещо заспокоїло. Долі, коло підніжжя скелі, сидить наш вірний Самбо, досить лиш гукнути, і він озветься. Я підійшов до краю плато і глянув униз. Самбо й справді був на місці: загорнувшись у ковдрі, він дрімав біля вогнища. На мій подив проти нього сидів ще якийсь чоловік. З радощів мов серце забилося дужче — я подумав був, що то хтось із моїх товаришів спромігся спуститись із плато. Але коли я приглянувся пильніше, надія ця пригасла. В проміннях ранішнього сонця виразно було видно, що це індіанець. Я голосно гукнув і замахав хустинкою. Самбо зразу ж підвів голову, скинув угору руку й підбіг до скелі. За кілька хвилин він уже стояв на її вершині і в глибокому смутку слухав мою розповідь.

— Певне, їх забрав нечистий, маса Мелоун, — сказав він. — Ви потрапили до нечистого, і він забирав вас усіх. Слухайте мої поради, маса Мелоун, злазьте швидше, заки він не забрав і вас.

— Та як же я злізу вниз, Самбо?

— У вас в ліани, маса Мелоун. Перекиньте їх сюди. Я прив'язую їх до пня, і маєте міст.

— Ми вже думали про це. Але тут нема таких ліан, що витримали б нас.

— Пошліть по мотузки, маса Мелоун.

— Кого ж я пошлю і куди?

— Пошліть у селище індіанців. У них багато шкіряних мотузок. Індіанець тут унизу. Пошліть його.

— Хто він?

— Один з наших індіанців. Інші б'ють його і одбирають гроші. Він приходить назад до нас. Готовий узяти листа, принести мотузки, все.

Він візьме листа! А чом би й ні? Можливо, він приведе й допомогу. Але в усякому разі з листа всі довідаються, що ми загинули не марно, і звістка про наші наукові відкриття дійде до наших друзів там удома. У мене вже є два закінчені листи. За день я встигну написати третього, довівши історію наших пригод до сьогоднішнього дня. Індіанець може віднести його туди, у світ. Я загадав, щоб Самбо виліз на скелю надвечір, а сам заходився аж до смерку описувати свої пригоди минулої ночі. До листа я додав записку, яку треба було передати котромусь білому купцеві чи капітанові пароплава. У ній я благав прислати мені канат і підкреслював, що від нього залежить наше життя. Все це, так само як і мій гаманець з трьома соверенами, я кинув увечері Самбо. Гроші я просив передати індіанцеві й обіцяв йому вдвоє більшу суму, коли він принесе канат.

Тепер вам зрозуміло, любий містере Макардле, якими шляхами дійшли до вас ці мої листи, а якщо ви ніколи більше не почуєте про вашого невдачу-кореспондента, то знатимете і його долю. Зараз я занадто втомлений і пригнічений, щоб снувати якісь плани. Завтра подумаю, як мені, не дуже віддаляючись від табору, шукати сліди своїх безталанних товаришів.

Розділ XIII

"ЦІЄЇ СЦЕНИ Я НІКОЛИ НЕ ЗАБУДУ..."

Коли заходило сонце й наближалася ця сумовита ніч, а на широчезній рівнині внизу показалася самотня постать індіанця — останньої нашої надії на порятунок, — я довго проводжав його очима, аж доки він зник у рожевому присмерковому тумані, що поволі стелився між далекою Амазонкою і мною.

Уже зовсім поночі повернувся я до нашого сплюндрованого табору, наостанці кинувши погляд на червонуватий відблиск вогнища Самбо, єдиний світлий промінчик у цілому світі, що тішив мені зір і душу. Тепер я почував себе трохи краще. Мене заспокоювало те, що я спромігся бодай надіслати листа. Тож хоч би що з нами сталося, світ знатиме про наші відкриття: наші імена не загинуть разом з нашими тілами, а збережуться в нам'яті нащадків.

Страшнувало було влаштовуватись на ночівлю в цьому бездольному таборі. Але ще небезпечніше — спати серед хщів. Треба вибирати те або те. З одного боку, розважливість радила мені ні на хвилю не втрачати пильності, а з другого — природа заявляла, що я занадто втомлений, аби весь час пильнувати. Я видерся був на велетенське дерево гінґо, але там ніде не знайшлося такої зручної гілляки, звідки я не впав би, задрімавши. Отож я спустився назад на землю й почав обмірковувати, що його робити. Кінець кінцем я заклав колючим віттям вхід до табору, запалив у трьох кутках його вогнища, добре повечеряв і заснув міцним сном.

Пробудження було незвичайне й вельми приємне для мене. Рано-вранці, коли тільки починало займатись на світ, чиясь рука лягла мені на плече. Здрігнувшись, я налякано схопився рукою за рушницю, але тут-таки скрикнув з радості — в холодному сірому світанку наді мною схилювся лорд Джон.

Це був він, хоч ніби й не зовсім він. Я залишив його спокійного, коректного, чепурно вдягненого. А тенор він був блідий і задиханий, як людина, що довго й швидко бігла, і раз у раз насторожено поводив очима. Худорляве обличчя було подряпане й закривавлене, вбрання —

пошматоване, капелюх десь зник. Я вражено дивився на нього, але він не дав мені змоги щось розпитати, заходившись шамотливо збирати наші пожитки.

— Швидше, юначе, швидше! — водно гукав він. — Не можна гаяти й секунди. Беріть рушниці, обидві! Я візьму дві інші. Тепер — усі набої, скільки поназбираєте. Напхайте повні кишень! Трохи їжі. Вистачить півдесятка бляшанок. Так! Не розпитуйте й не думайте. Біжімо, або ми пропали!

Ще не прокинувшись як слід, я вже опинився в лісі, де, мов навіжений, побіг слідом за лордом Джоном. Під пахвами в мене були дві рушниці, а в руках — різні їстівні запаси. Лорд Джон продирався крізь непрохідні хащі, аж урешті ми добралися де густого підліска.

— Сюди, — промовив він, захекавшись. — Тут, я думаю, ми в безпеці. Вони, певно, прийдуть до табору. Це буде їхня перша думка. Та ми збили їх зі сліду.

— Але що сталося? — запитав я, ледве зводячи дух. — Де наші професори? І кого ви остерігаєтесь?

— Мавполюдей! — скрикнув Рокстон. — Боже мій, що це за тварюки! Не підносьте голосу — в них довгі вуха й гострі очі, але, скільки я можу судити, ніякісінького нюху. Тим-то, мені здається, вони нас і не викриють. Та де це ви були, мій голубе? Ви щасливо уникли нашої долі.

Я пошепки коротенько розповів про свої пригоди.

— Кепсько, — зауважив він, почувши про динозавра та яму-пастку, — Для курорту тут місце не годяще. Але я, знаєте, доки ці чортяки не схопили нас, і уявлення не мав про тутешні принади. Раз колись мені довелося побувати в лапах у людожерів-папуасів, проте вони янголи порівняно з цими страховищами.

— А як це все трапилось? — поспитав я.

— Це було на світанку. Наші вчені приятелі тільки-но попрокидалися й ще не почали навіть своїх суперечок, як зненацька на нас зливою сипнули оці мавпи. Вони падали, як яблука, просто з дерева. На мою думку, вони ще поночі обліпили те здоровенне дерево, аж воно ввігнулося від їхньої ваги. Я вистрелив і влучив одній з них у живіт, та не встигли ми отямитись, як вони обсіли нас зверху. Я назвав їх мавпами, але в руках у них були дрючки й каменюки. Вони джерготали про щось поміж себе й скінчили тим, що пов'язали нам ліанами руки. Кмітливіших звірів мені ще ніколи не доводилось бачити, хоч я їх усяких надивився у своїх мандрах. Вони — мавполюди! Це якраз та ланка між людьми та мавпами, якої досі бракувало. Бодай би її бракувало й довік-віку! Вони віднесли кудись свого пораненого товариша — кров з нього юшила, як з недорізаного кабана, — і посідали круг нас. На обличчях їхніх була люта ненависть. Вони великі на зріст, з людину завбільшки, тільки набагато дужчі. У них якісь чудні, немов склисті, сірі очі під рудими кущистими бровами. Отож сидять вони собі та джергочуть і джергочуть. Челенджер — хоч він і не боягуз, а це і його взяв страх. Він крутився й звивався, силкуючись звестись на ноги, гукав на них і вимагав, щоб облишили свої дурниці. Я думаю, це наш професор від несподіванки трохи з'їхав з глузду, бо він лаявся і кляв їх, як божевільний. Якби це було товариство його улюбленців-журналістів, то й тоді він так сильно б не розходився.

— Що ж зробили вони далі? — спитав я, вражений дивовижною історією, яку лорд Джон оповідав мені пошепки, сам раз у раз пильно роздивляючись навкруги й не випускаючи з рук рушниці.

— Я думав: нам прийшов кінець. Але замість того все раптом змінилося. Мавпи поджерготіли ще трохи, а тоді один самець підвівся і став біля Челенджера. Ви, може, сміятиметесь, юний мій друже, але, слово честі, вони двоє були наче справжні родичі. Я й сам не повірив би, якби не бачив цього у живі очі. То був їхній старий ватаг, і він був викапаний Челенджер, лише рудий. Він мав усі зовнішні приваби нашого друга, тільки, так би мовити, у шаржованому вигляді. Короткий тулуб,

широчезні плечі, могутні груди, відсутність шиї, рудяво-червона хвиляста борода, кущисті брови, задерикуватий погляд — одно слово, такий, що не підступайсь. А коли ця мавполюдина стала поруч з професором і поклала йому на плече свою лапу, схожість стала й зовсім різною. Самерлі розреготався аж до істерики. Мавполюди й собі почали реготати, якщо їхнє квоктання можна назвати реготом, а нареготавшись, схопили нас і потягли до лісу. Ні рушниць, ні набоїв вони не чіпали — певно, маючи їх за щось дуже небезпечне. Зате забрали з собою всю їжу, яка була на видноті. Дорогою нам із Самерлі добряче перепало — бачите, який я подряпаний? — вони ж бо тягли нас навропростець крізь кущі та колючки, а їм, з їхньою ніби вичиненою шкірою, це все було байдуже. Щодо Челенджера, то з ним було зовсім інакше. Четверо мавполюдей посадовили його собі на плечі й понесли, як римського імператора. Т-сс! Що це таке? Десь оддалік щось цокало так наче кастаньєти.

— Вони йдуть, — сказав мій товариш, заряджаючи другу дубельтівку "експрес". — Заряджайте й ви обидві рушниці, голубе. Не думаєте ж ви, що ми живцем віддамося їм до рук? Цей гелгіт доводить, що вони у збудженому стані. Ну, та вони збудяться ще більше, коли спробують полізти до нас. Чуєте ви їх тепер?

— Вони десь дуже далеко.

— Цей невеличкий гурт — то ще пусте, але я боюся, що вони порозсилали розвідачів шукати нас по цілому лісі. Ну, та я не закінчив ще своєї сумної історії. Незабаром вони привели нас до свого селища — у них там із тисячу халупчинок з хмизу та листя в гаю над краєм плато. Звідси до них три-чотири милі. Мерзенні тварюки замацали мене всього своїми брудними пальцями, аж мені здається що я вже довіку не буду чистий. Вони пов'язали нас як добрячі пакувальники, поклали рядком під дерево і настановили вартувати нас здорованя з ломакою в руці. Кажучи "нас", я маю на оці Самерлі й себе. Бо Челенджер любісінько влаштувався на дереві й споживав ананаси так, ніби ціле своє життя нічого іншого й не робив. Правда, він підкидав овочі й нам, а потім своїми власними руками послабив наші пута. Ото б ви сміялися, побачивши, як він із своїм

близнюком сидів на гілці й виспівував басом: "Дзвоніте, старі дзвони". Мелодія, бачите, хоч яка б вона була, здається, викликає в мавполюдей гарний настрій. Сміх та й годі! Проте, нам, ви самі розумієте, було не дуже весело. Челенджер міг робити все, що йому заманеться, — звісно, в певних межах, — а щодо нас, то вони були куди суворіші. Нам тільки одне гріло душу: що ви на волі й не дасте загинути нашим записам і матеріалам.

А тепер, мій голубе, я здивую вас ще більше. Ви казали, що бачили сліди людей, вогнища, пастки й усе таке інше. Ну, а ми бачили й самих людей. Знаєте, жалюгідне плем'я, прибите й затуркане. Воно й не дивно. Схоже на те, що ці тубільці живуть на тій половині плато, де ви вгледіли печери, а мавполюди посідають цю половину, і між ними споконвіку точиться кривава боротьба. Так стоїть справа, наскільки я міг збагнути. Позавчора мавполюди захопили в полон кільканадцять тубільців і приволокли їх до себе в селище. Гвалт і вереск стояв страшний. Ви, напевне, вроду не чули такого. Тубільці — маленькі, червоношкірі людці, — були так покусані та понівечені, що насилу переставляли ноги. Двох із них мавполюди вбили вранці просто по-звірячому, одному мало не видерли з плеча руку. Але бідолахи-тубільці, як виявилось, — молодці й жоден ані писнув. Ми до таких видовищ не звикли і нас мало не знудило. Самерлі то таки й знепритомнів, та й Челенджер теж ледве втримався на ногах... Їх нібито вже не чути, як ви гадаєте?

Ми уважно прислухались, але в глибокій тиші лісу лунав самий тільки пташиний спів.

— Я думаю, вам здорово пощастило, мій голубе, — вів Рокстон далі. — Гонитва за тубільцями так захопила їх, що вони забули про нас. Інакше вони неодмінно знову завітали б до нашого табору і ви опинилися б у їхніх руках. Безперечно, ви мали рацію: вони стежили за нами з дерева і знали, що повинен бути ще один. Але, на щастя, увага їхня перекинулася на тубільців. Ось чому сьогодні вранці вас збудив я, а не мавпяче військо. Ну, а далі довелося нам бачити ще й не такі жахіття. То був якийсь кошмар. Пригадуєте хаші гострого бамбука там, унизу, де ми натрапили

на кістяк американця? Так-от він лежав саме під мавпячим селищем, звідки вони скидають униз своїх бранців. Я думаю, як там пошукати, то знайшлася б сила таких кістяків. У них на верхів'ї плато є щось на зразок плацу для парадів, і на ньому відбувається справжня церемонія. Один по одному злітали бідні хлопці в повітря, а потім падали вниз; деякі просто розбивалися на смерть, а деякі нахромлювались на бамбук. Мавпи страшенно цікавилися цим і щоразу нахилялись униз подивитись, в який саме спосіб загинув бідолаха, і нас притягли туди, щоб ми теж помилювалися. Четверо тубільців було скинуто, і бамбук проштрикнув їхні тіла немов дротик кружало масла. Не дивно, що між ребрами кістяка нещасного американця ріс бамбук. Видовище було справді моторошне, але й страшенно цікаве, коли хочете. Ми всі теж заворожено дивилися, як тубільці пірнають під скелю, хоч кожен розумів, що дійде черга й до нього.

Та цього не сталося. Мавполюди залишили шістьох тубільців на сьогодні, а нас, оскільки я розумію, на заїдок. Челенджер, може, і викараскався б, але ми з Самерлі не мали жодного шансу. Їхня мова наполовину складається з мигів, і зрозуміти її не важко. Тож мій висновок такий: треба діяти. Я уклав уже собі в голові маленький план. Для мене було цілком ясно, що на Самерлі нема ніякої надії, та й на Челенджера її не більше. Як тільки професори на хвилику там зійшлися, між ними зразу ж почалася суперечка, як з наукового погляду слід класифікувати отих рудих дияволів, що полонили нас. Один казав, що це — яванський дріопітекус, а другий доводив, що їх можна віднести тільки до пітекантропів. Як на мене, це — чисте божевілля й дурість, одне й друге. Але я спостеріг дещо таке, що може стати нам у пригоді. Перше — мавполюди на відкритій місчині не можуть бігати так швидко, як ми. У них занадто короткі й криві ноги і грузькі тулуби. Челенджер — і той міг би дати фори найкращим їхнім бігунам, а ми з вами то й зовсім були б там чемпіони. По-друге, вони не мають жодного уявлення про вогнепальну зброю. Мені навіть здається, що вони не втямили, яким способом поранив я їхнього товариша. У мене було одне на думці: якби тільки спромоглись ми здобути наші рушниці!

Прокинувшись із цим настроєм сьогодні, я добре стусонув у живіт свого вартового, звалив його з ніг і кинувся до табору. Тут я знайшов і рушницю, і вас. Ось така моя історія.

— А професори? — нажахано спитав я.

— Мусимо повернутись і визволити їх. Бігти зі мною вони ж не могли. Челенджер саме сидів на дереві, а Самерлі був украй знесилений. Мені лишалося тільки бігти по рушницю, а вже потім якось їх рятувати. Правда, мавпи з почуття помсти досі вже могли й прибити наших друзів. Челенджера ще, може, вони й не зачеплять, а от за Самерлі я боюся. Ну, та його вони однаково рано чи пізно мають убити, цього я абсолютно певний. Значить, моя втеча йому не пошкодила. Тепер ми повинні будь-що визволити їх або розділити з ними їхню долю. Набирайтеся ж духу, мій голубе, бо, може, ще до вечора все буде й скінчене.

Мені дуже хотілося б відтворити тут характерну уривчасту мову лорда Джона, його стислі образні речення, його напівгумористичний невимушений тон. Він народжений бути провідником. Під час небезпеки його енергійні манери ставали ще енергійніші, мова — ще жвавіша, холодні очі яскраво розпромінювалися, а дон-кіхотські; вуса аж тремтіли від задоволення. Його тягло до ризику: він полюбляв драматичність пригод, надто коли це стосувалося власне його, у серйозній загрозі вбачав свого роду спорт — гру з долею, де ставкою було життя, і все це робило його неоціненним товаришем. Якби не побоювання за долю наших друзів, то я відчував би тільки радість, беручи участь у такій ризиковій пригоді.

Ми саме підводились, щоб вилізти з хащів, коли на плече мені лягла Рекстонова рука.

— Ідуть, чортяки, — прошепотів він.

З того місця, де ми лежали, видно було, як під зеленим склепінням дерев проходив цілий загін мавполюдей. Вони згорбатіло сунули один за одним на своїх кривих ногах, подеколи торкаючись руками землі й раз у раз крутячи головами на всі боки. Через їхню поставу важко було визначити, які вони на зріст, хоч, по-моєму, футів п'ять, не менше, і мали довгі руки й широчезні груди. У багатьох з них були в руках дрючки, і здаля ці істоти скидалися на незграбних волохатих людей. З хвилину я бачив їх зовсім ясно, а потім вони зникли у хащах.

— Ні, зачекаймо ще, — сказав лорд Джон, що спершу був намірився вже стріляти. — Посидимо тут тихцем, спробуємо пробитись до їхнього селища й, може, заскочимо їх зненацька. Хай ще мине яка година.

Скориставшись перепочинком, ми розкрили одну з наших бляшанок і підживилися сніданком. Лорд Джон від учорашнього ранку з'їв лише кілька овочів і тому накинувся на консерви з неабиякою охотою. Поснідавши, ми взяли в кожен руку по рушниці і з повними кишенями набоїв подалися рятувати своїх товаришів. Але перед тим, як вибратися з гущини, ми, щоб полегшити в майбутньому повернення до Форту Челенджера, поробили зарубки на деревах. Мовчки пролізши між кущами, ми добулися нарешті до краю плато, неподалік від того місця, де був наш перший табір. Тут ми спинилися, і Рокстон ознайомив мене з подробицями свого плану.

— Доки ми в гущавині лісу, ці звірі мають над нами перевагу, — казав він. — Там вони можуть бачити нас, а ми їх ні. На відкритому місці — зовсім інша річ, ми ж бігаємо куди швидше за них. Отже, нам треба по змозі триматись відкритого місця. Понад краєм плато дерев менше, ніж деінде, і це й буде лінія нашого наступу. Не поспішайте, будьте уважні й майте рушницю наготові. А головне — не здавайтесь, доки у вас в хоч один набій. Це — остання вам порада, юначе.

Підсунувшись до самого краю плато й глянувши вниз, я побачив нашого славного чорного Самбо, що сидів на камені й палив люльку. Багато віддав би я, щоб озватись до нього й розповісти про наше

становище. Але цього не можна було робити — пас би почули. В лісі, вдавалось, кишма кишіло мавполюдей, довкола раз по раз лупало їхнє оригінальне ляскуче джерготіння. Тоді ми ховалися в кущі й деякий час лежали тихо, тим-то посувались ми дуже повільно, і минуло години дві, поки лорд Джон очима показав мені, що ми наблизились до мавпячого селища. Знаками звелівши лишатись на місці, він побрався вперед сам і за хвилину вернувся. Обличчя його аж пашіло від збудження.

— Ходім! — прошепотів він, — Мерщій! Маю надію, що не пізно.

Я й сам тремтів від нервового хвилювання, коли, проповзши ближче до нього, поверх його плеча визирнув з-за кущів на галявину перед нами.

Видовища того я повік не забуду. Воно було таке химерне, таке неймовірне! Я не знаю, чи спроможетесь ви уявити його собі, — гадаю, що коли мені дивом яким пощастить звідси вибратись живцем і я за кілька років знову сидітиму в "Клубі Диких" та дивитимусь на таку недвозначну в своїй реальності набережну Темзи, я й сам не повірю собі, що це все бачив навіч. Певний, що тоді воно й мені самому здаватиметься маячнею, маренням хворого на пропасницю. Тож я й занотовую його, поки воно ще свіже в моїй пам'яті і біля мене на росяній траві лежить людина, яка може посвідчити, що я не брешу.

Перед нами простягалася простора галявина у кількасот ярдів завширшки, вкрита до самого крутосхилу зеленою травою та низенькою папороттю й обрамлена півколом дерев. На гіллі було густо натицяне щось таке, як дивацькі халупчини, сплетені з хмизу та листя, хоч їх точніше годилося б назвати пташиними гніздами. Так-от біля отворів цих хатин і на сусідніх гілках сиділи мавполюди, судячи з невеликого розміру — самиці та дітлахи. Внизу, на землі, чинилося дійство, на яке вони дивилися превельми зацікавлено і яке притягло до себе й нашу увагу.

На відкритому місці біля краю плато з'юрмилося кілька сотень цих потворних рудоголових створінь. Декотрі особливо вирізнялися

розмірами, інші — не дуже, але всі були страшенно гидкі. У них існувала певна дисципліна, бо ніхто не виходив з лав, у яких вони стояли. Перед ними застигла невеличка купка індіанців — невисоких, але з пропорційно збудованим тілом, червона шкіра на якому вилискувала, наче бронза, на пекучому полуденному сонці. Серед них був і високий на зріст сухорлявий білий із скрученими назад руками й похнюпленою головою. Вся постава його була пройнята жахом і безнадією. Це була, звісно, вугласта постать професора Самерлі.

Гурт нещасних бранців оточувало кілька мавполюдей, що пильно стежили, аби хто не надумав утікати. Трохи осторонь, ближче до краю плато, впадали в око ще дві постаті — надзвичайно оригінальні — за інших обставин можна було б сказати: навіть кумедні. Один з них був наш колега — професор Челенджер. Від його куртки лишилося саме стріп'я, сорочка взагалі зникла, а волохаті широкі груди вкривала йому тільки величезна борода. Свого капелюха він загубив, і волосся, що розрослося за час наших мандрів, безладно маяло круг його голови. Вистачило одного дня, щоб перетворити цей найвищий виплід сучасної цивілізації в найпослідушого південноамериканського дикуна. Попліч із ним стояв його пап — володар мавполюдей. Як і казав Рокстон, це був викупаний Челенджер, з тою лише відміною, що він був рудий, а не чорний, як професор. Така сама присадкувата статура, такі самі важкі широкі плечі, такі самі довгі, звислі наперед руки, така ж точнісінько лискуча борода, що змішувалась із волоссям на волохатих грудях. І тільки низький спадистий лоб та плаский череп мавполюдини різко контрастували з високим чолом і добре розвиненим черепом європейця. Всіма іншими сторонами мавпячий володар становив якусь недоречну пародію на нашого професора.

Щоб описати це все, треба чимало часу, але врізалось воно мені в пам'ять за кілька секунд, бо вже наступну мить усю мою увагу поглинула драма, що розігрувалася в пас на очах. Двоє мавполюдей витягли з гурту одного індіанця й поволокли до урвища. Ватаг помахом руки дав внак, і вони піднесли бідолашного за руки-ноги, розгойдали й підкинули в повітря над самою безоднею. Тіло зачеркнуло півоберта й каменюкою

шугонуло вниз. Вся юрба, за винятком сторожі, кинулась до краю провалля, стихла на коротку мить, а тоді розлігся оглушливий крик радості. Мавполюди стрибали й крутилися, несамовито вимахуючи довгими волохатими руками й щось вигукуючи. Заспокоївшись, вони відійшли від краю плато й знову вишикувались у лави, розохочені на нову жертву.

Тепер була черга Самерлі. Двоє вартових стиснули йому руки і брутально витягли його наперед. Худа постать Самерлі з довгими руками й ногами розпачливо пручалась, мов курча, якого збираються різати. Челенджер обернувся до ватага і почав шалено вижахувати перед ним руками. Він просив, благав, закликав за свого колегу. Але мавповолодар брутально відштовхнув його й похитав головою. Це був останній в його житті свідомий порух: лорд Джон вистрелив, і рудий ватаг незграбно гепнувся на землю.

— Стріляйте в юрбу, синку! Стріляйте, стріляйте! — кричав мій товариш.

В душі кожної, навіть найпересічнішої, людини в якісь незглибимі таємниці. Я з природи маю лагідну вдачу, і на очі мені не раз набігали сльози, коли я бачив пораненого зайця. Але цю хвилину мене поійняла жадоба крові. Скочивши на ноги, я стріляв, перезаряджав рушницю й стріляв знов, тоді хапав другу рушницю й знову стріляв і аж верещав з кровожерливої люті й радості. З нашими чотирма рушницями ми вдвох із Рокстоном чинили жахливі спустошення серед мавполюдей. Обидва вартові, які тримали Самерлі за руки, попадали на землю, а він стояв, похитуючись як п'яний, ще не усвідомивши, що дістав волю. Налякані мавполюди метушились, не тямлячи, звідки налетіла ця смертельна буря, що так безжально косить їх. Вони жестикулювали, верещали й бігали, спотикаючись об своїх убитих одноплемінців. Потім нарешті інстинкт підказав їм, що треба втікати під захист дерев, куди вони й подалися, покинувши на бойовищі силу трупів. Серед галявини лишилися стояти бранці.

Челенджер своїм метким розумом зразу змикитив, що до чого. Він схопив за руку Самерлі й поволік до нас. Двоє вартових хотіли були переслідувати втікачів, але тут-таки полягли від куль лорда Джона. Ми підбігли назустріч своїм приятелям і тицьнули кожному по зарядженій рушниці. Та Самерлі був такий знеможений, що насилу переставляв ноги. А тим часом мавполюди вже отямилися від переполоху. Ховаючись поза кущами, вони явно загрожували перекрити нам дорогу для відходу. Ми в Челенджером підтримували Самерлі під лікті, а лорд Джон прикривав наш відступ, поціляючи у кожную мармизу, яка витикалася 8-за кущів. Милю чи й дві ці верескучі тварюки насідали нам на п'яти, і лише потім покинули переслідування, очевидно, пересвідчившись у нашій силі й не бажаючи більше наражатись на наші кулі. Добувшись урешті до табору, ми озирнулися назад — нікого нема.

Так нам здалося, але зовсім безпідставно. Ледве ми встигли завалити колючим віттям вхід в огорожі, стиснути один одному руки й простягтись на березі вашого струмка, коли біля входу почулися чиясь притишена хода й жалібні схлипи.

Лорд Рокстон з рушницею в руках підбіг до завалу й розкидав його. По той бік огорожі розпластались ницьма на землі чотири маленькі червоношкірі постаті недавніх бранців. Вони тремтіли з жаху перед нами, але, здавалося, благали захистити їх. Проречистим жестом один з них показав на ліс, даючи наздогад, що там чигає небезпека. Далі він оповив руками ноги лорда Джона й притиснувся до них обличчям.

— Ото маєш! — скрикнув той, розгублено крутячи свої вуса. — Що в біса ми робитимемо з цими людьми? Підводься, хлопче, та відпусти мої чоботи.

Самерлі сидів і натоптував тютюном люльку.

— Але про них теж треба подбати, — сказав він, — коли вже ви всіх нас видерли з пазурів смерті. Це була добра робота, слово честі!

— Навіть надзвичайна! — рикнув Челенджер. — Надзвичайна! Не тільки ми особисто, а й уся європейська наука довіку буде вдячна вам за те, що ви для нас зробили. Не криючись, скажу, що смерть моя або професора Самерлі дуже прикро відбилася б на розвитку сучасної зоології. Ви й наш юний друг гідні всілякої похвали.

Він по-батьківському всміхнувся до нас, але європейська наука була б непомалу здивована, побачивши свого обранця, свою красу та надію в такому вигляді з довгим скуйовдженим волоссям, з голими грудьми і в лахмітті. Челенджер сидів на землі, тримаючи між колінами одну з наших бляшанок, а пальцями сплавляючи до рота чималий кусень австралійської баранини. Тубілець глянув на нього, скрикнув і ще щільніше припав до ноги лорда Рокстона.

— Не бійся, хлопче, — гладячи його маленьку кошлату голову, сказав Рокстон. — Ви, Челенджере, налякали його своєю поставою. І я не дивуюся йому. Заспокойся, хлопче, він же тільки людина, така сама, як і ми всі.

— Ну, знаєте, сер!.. — обурився професор.

— Це велике щастя, Челенджер, що ви маєте таку незвичайну зовнішність. Якби ви не були так різке схожі на їхнього владаря...

— Слово честі, лорде Джоне Рокстон, ви забагато собі дозволяєте!

— Але ж це — факт.

— Я попрошу вас змінити тему розмови, сер! Ваші зауваження — недоречні й нетактовні. Ми маємо подумати тепер, що робити з цими тубільцями. На мою думку, їх треба було б одвести додому, якби знати, де їхні домівки.

— Щодо цього немає ніяких труднощів, — вкинув я слово. — Вони живуть у печерах по той бік центрального озера.

— О, наш юний друг знає навіть, де вони мешкають. Це, здається, не дуже близько?

— Добрих миль двадцять буде, — пояснив я. Самерлі застогнав.

— Хто-хто, але я туди запевно не доплентаюсь. Та й ті звірюки досі ще вистежують нас, я виразно чую, як вони підвивають неподалік.

В темряві лісу, і справді, розлягалось оригінальне джерготіння мавполюдей. Індіанців знову пойняв жах.

— Ми мусимо забиратися звідси, і то якнайшвидше, — сказав лорд Джон. — Ви, мій юний друже, будете допомагати Самерлі. Тубільці понесуть наші речі. Ну, ходімо, доки вони ще тут не об'явилися.

Менше ніж за півгодини ми були вже в нашому сховищі серед кущів. Цілий день з того напрямку, де наш старий табір, чулися збуджені голоси мавполюдей, але близько до нас жодна з них не підходила, тож потомлені втікачі — і червоношкірі, й білі — мали змогу добре виспатись.

Ввечері, коли я дрімав у півсні, хтось торкнув мене за рукав. Я розплющив очі й побачив Челенджера навколішки біля мене.

— Ви ведете щоденник усіх цих подій, містере Мелоуне, і, здається, маєте намір опублікувати його згодом? — повагом запитав він.

— Я ж і прибув сюди в ролі газетного репортера.

— Атож. То ви, очевидно, чули недоречні дотепи лорда Джона щодо... щодо декого... деякої схожості...

— Так, я чув їх.

— Зайве й казати, що розголошення таких легковажних думок... І взагалі якісь прикрі вільності у викладі подій... були б дуже образливі для мене.

— Я дотримуватимуся самої правди.

— Лорд Джон часто висловлює такі химерні гадки. Він ладен дати абсолютно безпідставне тлумачення цілком зрозумілому фактові пошани, яку менш культурні раси завжди виявляють до тих, хто переважає їх гідністю або знаннями. Вам ясно, що я маю на увазі?

— Цілком ясно.

— Тоді я покладаюся на ваш такт. А мавпячий владар, — додав Челенджер по довгій паузі, — все ж таки був цікавим створінням... Він мав дуже непересічне тямуще обличчя, і взагалі він такий тямущий... Ви помітили це?

— Він і справді був колоритною особою, — погодився я.

Професор, явно заспокоївшись, знову ліг і заснув міцним сном.

Розділ XIV

ТО БУЛА СПРАВЖНЯ ПЕРЕМОГА

Гадаючи, ніби мавполюди не знають нічого про наш притулок у кущах, ми, як незабаром виявилось, дуже помилялися. В лісі стояла цілковита тиша, на деревах — жодного руху, але нам же з досвіду мало б уже бути відомо, які то хитрючі тварини і як терпляче вміють вони вистежувати здобич і вижидати слушного часу для нападу. І хоч би яка

мені судилася доля в майбутньому, я певний, що так близько до смерті, як цього ранку, я не буду, мабуть, ніколи. Треба, проте, розповісти вам усе в тій послідовності, як воно було.

Прокинулись ми, ледве чи оклигавши від учорашніх хвилювань та недоситу. Самерлі був такий виснажений, що насилу звівся на ноги, але він затято впивався й нізащо не хотів визнати себе переможеним кволістю. Порадившись, ми вирішили перечекати тут годину-другу, поснідати, що було конче потрібне, а тоді обійти круг центрального озера й добутись до печер, де мої спостереження виявили житла місцевих тубільців. Здавалося, що, як рятівники їхніх земляків, ми могли сподіватись на привітний прийом там. Розкривши таким чином ще дещицю з таємниць Країни Мепл-Вайта, ми мали б усі підстави зробити висновок, що дане нам доручення викопано і що надалі слід усі свої зусилля зосередити на тому, як звідси вибратись. Навіть Челенджер схилився до думки, що тоді наш найперший обов'язок буде якомога швидше поділитись нашими відкриттями з цивілізованим світом.

На дозвіллі ми мали нагоду пильніше придивитись до наших індіанців. То були маленькі на зріст, моторні, жилаві чоловічки, з пропорційно побудованим тілом, з рівним чорним волоссям, перев'язаним ззаду ремінцем, і в шкіряній-таки фартушинці круг стегон. Закривавлені" пошматовані мочки їхніх вух свідчили про те, що вони носили якісь прикраси, видерті потім, коли їх узяли в полон. Безволосі обличчя їх були досить милі й лагідні. Жваво розмовляючи якоюсь незрозумілою мовою, вони раз у раз показували один на одного й вимовляли: "Аккала" — певно, так називалося їхнє плем'я. Іноді вони сплескували руками і з ненавистю та острахом позирали на ліс, вигукуючи: "Дода! Дода!" Це слово, очевидно, означало їхнього ворога — мавполюдей.

— І що ви скажете про них, Челенджере? — запитав лорд Джон. — Мені поки що ясно тільки одне: ось цей юнак перед вами, з виголеним чолом, мусить бути їхній ватажок.

І справді, тубілець, якого мав на увазі лорд Джон, тримався якось осторонь від своїх, а інші, ввертаючись до нього, виявляли глибоку пошану. Він був наймолодший з-поміж них, але мав вельми гордовитий вигляд. Коли Челенджер поклав йому на голову свою здоровезну руку, юнак гнівно блимнув чорними очима, здригнувся, мов підострожений кінь, і відскочив убік. Потім, притиснувши до грудей руку, він з гідністю випростався і кілька разів проказав: "Маретас". Наш професор, анітрохи не збентежившись, ухопив за плече іншого тубільця, що був ближче, і, обертаючи його на всі боки, ніби якесь наочне приладдя, заходився читати нам лекцію.

— Розвинений череп, кут обличчя та декотрі інші ознаки свідчать, що це плем'я не можна залічити до нижчої раси, — загурготів він своїм звичним басом. — Навпаки, під расовим оглядом ми повинні поставити його попереду багатьох інших відомих мені племен Південної Америки. Я рішуче певний, що на цьому плато формування цього племені було б неможливо. Знову ж таки і мавполюдей відділяє ціла прірва від наявних тут передісторичних тварин. Отже, вони теж не могли з'явитися й еволюціонувати в Країні Мепл-Вайта.

— Тоді звідки ж у біса вони взялися? — спитав лорд Джон.

— Це питання, безперечно, викличе палкі дискусії в наукових колах Європи й Америки, — відповів професор. — Я особисто поки що дотримуюся такої думки, — тут він випнув свої могутні груди й задерикуватو озирнувся навкруги. — Я вважаю, що еволюція хребетних через місцеві умови відбувалася на плато своєрідним способом: представники давніших форм співіснують тут поруч із новітніми формами. Отож ми й знаходимо на плато такі сучасні створіння, як тапір — тварина з досить довгим родоводом, і велетенський олень, і мурахоїд, у товаристві з плазунами юрського періоду. Це все — зрозуміло. Але ж ми маємо ще мавполюдей і оцих індіанців. Як наука може пояснити їхню присутність тут? Я, власне, припускаю тільки одне: вони прийшли звідкись. У Південній Америці, ймовірно, існувала порода людиноподібних мавп, що у прадавні часи перебралися сюди і згодом еволюціонували в

мавполюдей, яких ми з вами бачили на власні очі. Причому декотрі з них, — цю мить професор суворо глянув на мене, — поволі набули такої непересічної зовнішності й статури, що, якби їм ще впорівень до того й розуму, вони й серед людської раси були б не останні. Що ж до індіанців, то я не маю сумнівів, що вони з'явилися тут пізніше — їх або голод сюди загнав, або переслідування ворогів. Спіткавшись на плато з небаченими страхітливими створіннями, вони заховались у печери, які змалював наш юний друг. Але все одно їм довелося витримувати жорстокі напади диких тварин, а особливо мавполюдей, що вважали їх за непроханих зайд і провадили проти них немилосердну боротьбу, вживаючи хитрощів, незнайомих звірам більшого розміру. Ось чим пояснюється нечисленність індіанського племені. Ну то як, джентльмени, зрозуміли ви тепер, чи потребуєте ще якихось додаткових пояснень?

Професор Самерлі був занадто втомлений, щоб сперечатися, тож він тільки завзято похитав головою, показуючи, що взагалі ні з чим не згоден. Лорд Джон лише скуйовдив свої рідкуваті кучері й сказав, що не може брати участі в цій боротьбі, бо належить до борців іншої категорії та ваги. Тоді вже мусив я виконати свою звичайну роль і повернути розмову до більш практичних питань: я завважив, що десь подівся один індіанець.

— Він пішов по воду, — пояснив лорд Рокстон. — Ми відрядили його, давши порожню бляшанку з-під консервів.

— То він пішов до старого наглого таборища? — спитав я.

— Ні, до струмка. Он там під деревами. Це не більше як пара сот ярдів. Чогось тільки він забарився.

— Я піду пошукаю його, — захотівся я, взяв рушницю й подався у той бік, де струмок, залишивши своїх товаришів готувати скромний наш сніданок.

Ви, певне, здивуєтесь, чому я пішов сам, нехай навіть на коротку часину. Але мусите пам'ятати, що до мавпячого селища було багато миль, що в своєму сховку серед кущів ми вважала себе в безпеці, бо ж мавполюди загубили наші сліди, і що в руках я мав рушницю і не боявся мавполюдей. Тоді, однак, я ще не знав, наскільки лукаві та дужі ці тварюки.

Струмок дзюркотів десь близько мене, але через густі зарості дерев і кущів я його тільки чув, а нагледіти не міг. Я заглибився в ліс, і мої товариші вже не бачили мене, коли це серед зеленої трави мені впало в око щось червонясте. Виявилося, як я з жахом переконався, що то труп тубільця, посланого по воду. Він лежав на боці, скорчившись, а голова у нього була так неприродно скручена, наче він дивився поверх власного плеча. Я скрикнув, щоб попередити друзів про лиху пригоду і, обернувшись бігти назад, спіткнувся через труп. На щастя, мій янгол-охоронець був біля мене, бо я — чи то інстинктивно, чи то з переляку, а може, тому, що зачув шерех листя, — глянув угору. З буйної зелені паді мною звільна опускались до мене дві довгі дужі руки, вкриті рудим волоссям.

Ще секунда — і вони схопили б мене за горло. Я відскочив, але хоч який швидкий був мій рух, ті руки були ще швидші. Завдяки раптовому стрибкові я врятувався від небезпечного стиску, та одна рука таки схопила мене за шкірки, а друга затулила долонею обличчя. Я спробував прикрити шию рукою, але дуже лаписько сковзнуло з обличчя вниз і затисло мої руки. Я поволі відділявся від землі, відчуючи, що якась непоборна сила скручує мені в'язи, — здавалося, ще мить, і шийні хребці хряснуть. Зімліваючи від нестерпного болю, я, проте, опирався, як міг, і врешті скинув страшну ту руку зі свого підборіддя. Згори на мене дивилось жахливе обличчя, сині очі на ньому горіли люттю, в їхньому нещадному погляді було щось гіпнотичне. Змагатися більше я не міг. Звірюка помітила моє безсилля, вищирила білі ікла у своїй гидомирній пащеці і ще дужче стисла мені горло, вивертаючи голову назад. Кружала туману попливли перед моїми очима, срібні дзвоники задзвеніли в мене у

вухах. Десь оддаля гримнув постріл, і тварина пустила мене з рук. Не пам'ятаю, як я упав на землю й остаточно знепритомнів.

Прийшовши до пам'яті, я побачив, що лежу горілиць на траві в нашому захистку. Хтось приніс із струмка води, і лорд Джон змочував мені голову, а Челенджер та Самерлі з переляком в очах дбайливо підтримували мене з боків. На хвилю з їхніх облич спали наукові маски, і я побачив у них звичайні людські почуття. Тіло моє не було ушкоджене. Мене тільки стусонуло від падіння, через що я й зімлів, але за півгодини, незважаючи на страшний біль у голові та шиї, я вже міг сидіти й був готовий до нових пригод.

— Вам пощастило, мій голубе, бо ви були на волосину від смерті, — сказав лорд Джон. — Коли я, зачувши крик, підбіг до вас і побачив, як ви з напіводірваною головою дригаєте ногами в повітрі, мені здалося, що нас стало на одного менше. Через хвилювання я навіть схибив, стріляючи, але звірюка випустила вас із рук і драпанула. От якби в мене було півста чоловік з рушницями! Я живим духом викурих би з плато цю пекельну зграю.

Тепер стало ясно, що мавполюди в якийсь спосіб викрили нас і уважно стежать за нами. Удень їх ще можна було не боятись, але вночі вони, напевно, спробують напасти. Отож чим раніше заберемось ми звідсіля, тим буде краще. З трьох сторін нас оточував ліс, і там ми були б як у пастці. Але з четвертого боку, де схил до озера, росли тільки низенькі кущі впереміж з деревами й де-не-де були відкриті ділянки. Цим схилом два дні тому я подався в свою самотню мандрівку, і, йдучи в цей бік, можна було дістатись до печер індіанців. Тож саме сюди й слід було нам рушати.

Шкода було кидати Форт Челенджера. Адже залишалися наші запаси, а головне, ми втрачали зв'язок із Самбо — єдиною сполучною ланкою між нами й зовнішнім світом. Проте у нас були рушниці й значний запас набоїв. Ми думали, що деякий час ними обійдемося, а поза тим ми ж сподівалися незабаром повернутися й знову встановити зв'язок з

нашим негром. Самбо врочисто обіцяв залишатись на місці, і ми не мали сумніву, що він дотримає своєї обіцянки.

Зараз же з полудня ми вирушили в дорогу. Молодий ватажок вів перед, показуючи дорогу, але нести будь-яку ношу рішуче відмовився. За Ним ішли двоє індіанців з нашими вбогими пожитками на спинах. Ми — четверо білих — з рушницями наготові були в ар'єргарді. Коли ми відходили з чагарів, із лісової гущавини позаду раптом розлігся очманілий вереск мавполюдей: вони чи то раділи з нашого відходу, чи глузували з нашої втечі. Обертаючись назад, ми бачили тільки густу запону дерев, але оглушливе джерготіння свідчило, що в цих хащах на нас чатує сила ворогів. Проте жодних ознак переслідування ми не помічали, а невдовзі, вийшовши на відкриту рівнину, опинилися й зовсім поза межами їхньої влади.

Йдучи позад усіх, я не міг стримувати усмішки, коли кидав оком на трьох своїх супутників. Невже це був препишний лорд Джон, що одного недавнього вечора сидів зі мною в Олбені між перських килимів і картин під лампою з червоним абажуром? А це — показний професор, що так пишався був за писемним столом у своєму масивному кабінеті в Енмоур-парку? І нарешті — невже ж це та сама колись сувора й поважна постать Самерлі, яку я бачив тоді на зборах у Зоологічному інституті? Трійка найзлиденніших волоцюг десь на глухому британському путівці мала б не такий жалюгідний і пошарпаний вигляд. Ми, правда, прожили на плато тільки тиждень, але вся наша запасна одежа лишилася в таборі під скелею, а ці сім день були таки важкенькі для нас усіх, хоч я особисто менше за інших постраждав від знайомства з мавполюдьми. Мої приятелі загубили свої капелюхи і пов'язали голови хустками. Їхнє вбрання перетворилося на лахміття, а їхні неголені й брудні обличчя важко було впізнати, Самерлі й Челенджер дуже кульгали, я теж насилу пересував ноги, а моя шия просто задубіла від страшних лап, що стискали її ще вранці. Так, видовище з нас було не вельми привабливе, тож і не дивно, що наші індіанці озиралися на нас із таким жахом та зачудуванням.

Коли ми надвечір вийшли з хащів і перед нами прослалася дзеркальна поверхня озера, наші тубільні приятелі з пронизливим криком стали тріумфально показувати пальцями наперед. Подивитися й справді було на що. По рівній воді озера до берега, над яким ми стояли, пливла ціла флотилія човнів. Коли ми побачили їх уперше, нас розділяло кілька миль, але човни посувалися вперед досить швидко і незабаром були вже так близько, що гребці помітили нашу групу. Зараз же на човнах розкотилися крики радості. Індіанці позводились на ноги й почали вимахувати веслами та списами. Потім, сівши знову за весла, вони хутко доїхали до берега, повитягали човни на піщані коси, кинулись до нас і з шанобливими вигуками простяглися ниць перед молодим ватажком. Далі з їхнього гурту вирізнівся один старий, маючи на шиї намисто та браслет з великих скляних пацьорок і на плечах прегарну крапчасту шкіру бурштинового кольору. Він підбіг до юнака, ніжно пригорнув його, а тоді глянув у наш бік і про щось спитав у нього. Діставши відповідь, старий з гідністю підійшов до нас і обняв кожного по черзі, а весь народ з його наказу впав перед нами ниць. Мені було ніяково бачити себе об'єктом такої улесливої пошани, щось подібне прочитав я й на обличчях лорда Джона та Самерлі, але Челенджер розцвітав, мов квітка під промінням сонця.

— Ступінь розвиненості їх, може, й невисокий, — мовив Челенджер, гладячи свою бороду та оглядаючи тубільців, — але їхнє вміння поводитись у присутності достойніших могло б правити за приклад декому з освіченіших європейців. Просто дивно, які несхибні інстинкти має первісна людина!

Ясно було, що індіанці вирядилися на війну. В кожного в них був спис (довга бамбукова тростина з гострою кісткою на кінці), лук зі стрілами, ломака й камінний топірець при боці. Похмурі й гнівні погляди їхні в напрямі лісу і зчаста повторюване слово "дода" не залишали ніякого сумніву щодо їхніх намірів. Очевидно, цей загін мав або врятувати сина їхнього старого ватажка (ми здогадалися, що цей юнак був йому сином), або помститися напасникам за його загибель. Всі вояки, зібравшись на військову раду, посідали напочіпки, а ми тим часом умостилися осторонь

на базальтовій скелі й стали стежити за ними. Спершу виступили двоє чи троє вояків, а потім виголосив запальну промову наш молодий приятель. Він говорив так піднесено і з такими красномовними жестами та мімікою, що ми зрозуміли все, немов знали їхню мову.

— Пощо нам вертатися назад? — казав він. — Рано чи пізно ми маємо зітнутися з ними. Ваших братів замордовано. Нехай я вцілів, але ж інші загинули. Ми завше під загрозою нового нападу. Та тепер нас багато. Ці незвичайні люди, — він показав на нас, — наші друзі. Вони — великі вояки й ненавидять мавполюдей так само, як і ми. Вони, — юнак скинув руку вгору, — керують громом і блискавкою. Коли ще буде в нас така нагода? Тож уперед! Ми або загинемо, або надалі житимем у спокої. Хіба ж не сором нам повернутися до наших жінок, нічого не докопавши?

Маленькі червоношкірі вояки уважно слухали промовця, а коли він скінчив, гуртом схвально закричали, вимахуючи своєю примітивною зброєю. Старий ватажок підійшов до нас, показав рукою на ліс і щось запитав. Лорд Джон жестом попросив його зачекати відповіді й звернувся до нас.

— Ну, яка ваша думка? — спитав він. — Щодо мене, то я волів би сплатити деякі борги тим мавпам. Думаю, що коли ми й очистимо від них землю, земля нічого на цьому не втратить, а навпаки... Я йду з цими червоношкірими приятелями і спробую допомогти їм. Що скажете ви, мій голубе?

— Я, звичайно, теж піду.

— А ви, Челенджер?

— Я ваш товариш.

— А ви, Самерлі?

— Ми, здається, дуже вже відхиляємось від безпосередньої мети нашої експедиції, лорде Джоне. Запевняю вас — покидаючи свою кафедру в Лондоні, я аж ніяк не думав, що мені доведеться командувати загоном індіанців і воювати з ними проти людиноподібних мавп.

— Ось до чого ми докотилися! — посміхнувся лорд Джон. — Та нічого не вдієш, так уже склалися обставини. Яка ж ваша остаточна ухвала?

— Справа ця досить небезпечна, — висунув Самерлі останній аргумент, — але якщо ви всі йдете, не можу ж я залишатися сам.

— Отже, все гаразд, — мовив лорд Джон і, повернувшись до ватажка, кинув на знак згоди головою й поплескав по своїй рушниці. Старий потис нам усім руки, а його військо в захопленні загалакало ще голосніше.

Було вже пізно рушати далі того ж таки вечора, і індіанці отаборилися на березі. Скрізь запалили вогнища. Кілька чоловік пішли в хаші й невдовзі повернулися, женучи перед собою молодого ігуанодона. Як і решта його родаків, цей ігуанодон теж мав асфальтову цятку на плечі. Один із тубільців з виглядом власника підійшов до тієї звірини і висловив згоду вбити її. Тільки тоді здогадалися ми, що ці величезні істоти правили тутешнім тубільцям за домашню худобу і що асфальтові цятки, які так заінтригували нас, були просто тавром того чи іншого господаря. Безпорадні й тупі травояди з великим тілом і манісіньким мозком були підвладні навіть дитині. Через кілька хвилин величезну тварину було вже порізано, і шматки м'яса смажилися над багаттям разом із спійманою в озері великою лускатою рибиною.

Самерлі ліг на пісок і тут-таки й заснув, а ми втрюх пішли поблукати круг озера, щоб якнайближче познайомитися з цією дивною місциною. Двічі ми бачили ями з синьою глиною, як у болоті птеродактилів. Це були давні западини вулканічного походження, які чомусь надзвичайно цікавили лорда Джона. Увагу ж Челенджера привернув грязевий гейзер, на який ми натрапили. Він вирував і клекотів, а на його поверхні раз по

раз поставали й тріскались виповнені якимсь газом бульбашки. Професор сунув у гейзер порожню всередині комишину і, наче той школяр, скрикнув у захваті, коли, піднісши запаленого сірника до верхнього кінця комишини, побачив маленький вибух і язичок голубого полум'я. Та ще дужче зрадів він, Коли, затуливши своїм шкіряним капшуком з одного краю комишину, набрав у неї газу, після чого вона злетіла вгору.

— Горючий газ, та ще значно легший, ніж повітря! Можу з певністю сказати, що в ньому значна кількість вільного водню. Ресурси старого Джорджа Едварда Челенджера, мій юний друже, далеко не вичерпані! Я покажу вам ще, як великий розум підкорює собі всю природу. — Його, очевидно, поривало поділитися з нами якоюсь таємницею, але він стримався.

Що ж до мене, то на суходолі я не бачив чогось аж так цікавого, зате інакше було в озері. Поява багатьох людей і галас, що ми зняли, розполохали все живе навколо озера, і лише кілька птеродактилів шугали високо над нашими головами, виглядаючи падло собі на поживу. Але у рожевуватій воді озера нуртувало дивовижне життя. Величезні аспідно-сірі спини з високими зубчастими плавцями виринали з глибини і, майнувши сріблястим полиском, знову повільно занурювались в озеро. На обмілинах оддалік аж кишіло чудернацьких плазовитих істот, гігантських черепах та якихось ящерів, а то ще показалося на піску велике пласкувате створіння з чорною лиснючою шкірою, що нагадувала плетені мати — воно повільно почалапало з коси у воду. Тут і там з-під води вистромлялися виткі гадючі шиї наче з дрижастим комірцем, що, залишаючи по собі довгий збурений слід, граціозно, як лебеді, краяли поверхню озера. Виявилось одначе, що то були ніякі не гадюки. Коли, одна з цих тварин виповзла на берег, Челенджер з Самерлі (він уже прилучився до нас), побачивши її тулуб у формі барила і величезні перетинчасті поплавці за шиєю, скрикнули дуєтом захоплення та подиву.

— Плезіозавр! Прісноводний плезіозавр! — зарепетував Самерлі. — Чи ж думав я колись, що побачу таке диво? З усіх зоологів світу, мій любий Челенджер, лише нам судилося це щастя.

Тільки коли зайшла ніч і в мороці зажевіли вогнища індіанців, змогли ми відтягти наших учених від розкошів цього прадавнього озера. Але й лежачи на березі далеченько від води, ми довго ще чули сплески й форкання величезних тварин, які жили в ньому.

Зранку увесь табір був на ногах, і через якусь годину ми вирушили у пашу незабутню вояцьку виправу. Я завжди мріяв стати військовим кореспондентом. Але чи міг я уявити, що мені доведеться описувати таку дивовижну кампанію? Ось вам перша моя реляція з місця бойових дій.

Вночі наше військо дістало підмогу. До нього приєднався свіжий загін тубільців з печер, і ми мали загалом десь так чотири або п'ять сотень вояків. Попереду йшли розвідачі, а за ними тісною колоною сунули головні сили. Схил, яким ішли ми, поріс кущами, а далі починався ліс. Над узліссям списарі й лучники з війська розсипалися широкою лавою. Рокстон і Самерлі стали у них на правому фланзі, а я з Челенджером — на лівому. То було військо кам'яної доби, і серед нього опинилися ми із своїми найсучаснішими рушницями.

Чекати ворога довелось по довго. З узлісся розлігся дикий крик, і цілий табун мавполюдей з каменюками та ломаччям кинувся до центру індіанських позицій. То був сміливий, але нерозумний маневр, бо клишоногі мавпи не годились на бігунів у відкритому полі, тоді як їхні суперники були звинні, мов кішки. Моторошно було дивитись, як люті тварини, запінившись від злості й хижо поблискуючи очима, вимахували дрючками. Але верткі індіанці вислизали з-під ударів і засинали ворога дощем стріл. Повз мене, виючи з нестерпного болю, пробігла здоровезна мавпа, між ребер і в грудях якої стирчало більше десятка стріл. З жалощів я послав їй кулю в голову, і звірюка впала на землю серед кущів. То був єдиний мій постріл, бо атаковано було тільки центр бойової лінії індіанців, і вони не потребували нашої допомоги. Проте з нападників, що

вискочили на відкритий терен, навряд чи хоч один вернувся назад цілим і неушкодженим.

Однак справи погіршали, коли ми ступили в ліс. Годину, а може, й більше, точилася запекла бійка, і один час лам було дуже скрутно. Сплигуючи з дерев, мавпи своїми ломаками трошили черепи відразу трьом-чотирьом індіанцям ще до того, як ті встигали піднести списа. Жахливі удари нищили все, на що вони падали. Один з таких ударів розтовк на тріски рушницю Самерлі, а наступним ударом була б і голова його розкраяна, якби котрийсь індіанець не ввігнав мавпі списа в саме серце. Інші мавпи, сидючи на дереві, жбурляли в нас каміння і важучі гілляки, а то ще стрибали згори в саму колотнечу й завзято билися, доки не падали мертві. Був момент, коли індіанці стали піддаватись, і якби не наші рушниці, були б пішли навітки. Підбадьорені старим ватажком, вони однак знову з таким запалом заатакували ворога, що мавполюди не витримали й почали відступати. Самерлі був без зброї, зате я стріляв за двох. З протилежного флангу долинала безперестанна тріскотнява рушниць наших друзів.

Кінець кінцем у лавах мавп зчинилася паніка. Виючи та скиглячи, величезні створіння кинулися врозтіч. Вони бігли наосліп, нестямно дерлися крізь хащі, а наші спільники в хижому захваті гналися слідом за ними. То була помста за образи, вчинені незчисленній низці минулих поколінь, за всі жорстокості ближчих часів, за всі переслідування й немилосердне поводження. Людина врешті перемогла й поставила звіра на відповідне йому підлегле місце. Хоч як швидко втікали мавпи, але їхні вороги були таки жвавіші, й у темному лісі раз у раз лунали розпачливі зойки, важко гупали на землю стягувані з криївок на деревах тіла, свистіли стріли.

Я йшов слідом за іншими, коли вгледів лорда Джона з Челенджером, які наближались до нас.

— Уже, — мовив Рокстон. — Гадаю, нехай вони кінчають тепер самі. А ми — що менше побачимо, то краще нам спатиметься.

Очі Челенджера сяяли войовничим запалом.

— Ми мали щастя, — почав він, надимаючись наче індик, — бути свідками одного з боїв, вирішальних в історії людства — одною з тих боїв, що визначають долю світу. Що таке, мої друзі, перемога одного народу над іншим? Та суцзя марниця. Вона нічого не змінює в суті справи. А ось такі запеклі побоїща, які відбувалися між печерними людьми й слонами або тиграми, мали результатом те, що людина утверджувала своє панування у світі. То були справжні перемоги, які залишали слід в історії. Нам дивним збігом обставин судилося бачити одне з таких побоїщ і навіть відіграти в ньому вирішальну роль. Відтепер на цьому плато майбутнє назавжди належить людині.

Це ж яку треба було мати непохитну певність у кінцевій доцільності таких кривавих сутичок, щоб виправдовувати їхню жорстокість! Проходячи лісом, ми раз за разом натикалися на трупи мавп, прошиті списами або стрілами. Пошматовані де-не-де тіла мертвих індіанців показували місця, де дорого продавала своє життя загнана у безвихідь мавполюдина. Попереду лунали ще крики й вереск, визначаючи напрям, в якому йшло переслідування. Мавполюдей відтіснили до їхнього селища, і там вони востаннє спробували вчинити опір, але були знову розбиті, і ми пристигли саме в пору, щоб побачити страшну прикінцеву сцену. На ту площадинку край плато, де два дні тому стояли мої друзі, виволокли близько сотні, самців, які лишилися ще живі. Коли ми підходили, індіанці саме оточували своїх полонених півколом списарів, і за хвилину все було скінчено. Тридцять чи сорок мавп убито тут-таки, решту, хоч як вони лементували й відбивались, скинули з кручі. Вони попадали в прірву, як колись падали їхні бранці, і гострий бамбук на глибині в шістсот футів пронизав їм тіла.

Челенджер мав рацію: в Країні Мепл-Вайта назавжди запанувала людина. Самців було знищено, мавпяче селище зруйновано, самиць та малят узято в полон, і одвічному суперництву мавп та людей покладено кривавий кінець.

І для нас ця перемога виявилася корисною. Ми дістали змогу відвідати свій табір і забрати наші припаси. Ми змогли знову переговорити із Самбо, наляканим видовищем лавини мавпячих тіл, що ринули з плато.

— Тікайте, маса, тікайте! — гукав він, пройнятий жахом. — Нечистий, певно, забирає вас, коли ви там лишаєтесь.

— Це голос здорового розуму, — переконано прорік Самерлі. — Ми мали досить пригод, що зовсім не личать ні нашій вдачі, ні нашому рівневі. Я нагадую вам ваші власні слова, Челенджере. Віднині ми всі свої сили мусимо віддати, щоб викараскатися з цієї жахної країни і повернутись до цивілізованого світу.

Розділ XV

НАШІ ОЧІ БАЧИЛИ ВЕЛИКІ ДИВА

Описуючи день крізь день усі наші пригоди, я все чекаю хвилини, коли можна буде сказати, що нарешті й для нас із-за важких хмар проглянуло сонце. Правда, ми ще не знаємо, як саме нам вибратися звідси, і це нас дуже непокоїть. Але я й тепер можу уявити собі день, коли ми навіть будемо раді, що нехай і проти своєї волі пробули трохи довше у цьому незвичайному краю й побачили більше його мешканців.

Перемога індіанців і знищення мавполюдей докорінно змінили наше становище тут. Відтоді ми стали справжніми господарями плато, бо тубільці, яким ми своєю чудодійною силою допомогли знищити їхнього споконвічного ворога, дивились на нас із острахом та вдячністю. Може, у своїх власних інтересах вони були б не від того, щоб такі страшнуваті й загадкові спільники забралися звідси, але щось досі ніхто з них не показав нам, як дістатись на рівнину. Наскільки можна було зрозуміти з їхніх жестів, раніше існував підземний прохід, нижню частину якого ми вже бачили. Ним, безперечно, пройшли колись у давні часи на плато і

мавполюди, і індіанці. Скористався ним пізніше й Мепл-Вайт зі своїм товаришем. Але рік тому тут стався величезний землетрус, і верхній вхід до того тунелю завалився. Індіанці лише знизували плечима та хитали головами, коли ми помахами рук пояснювали їм, що. бажаємо спуститися з плато. Мабуть, вони не могли, — а може, й не хотіли — допомогти нам вибратися вниз.

Після переможної баталії мавполюдей, які лишились живі, перегнали ближче до печер індіанців і там поселили як рабів, що мають жити під доглядом своїх панів.

З мавполюдьми сталося те саме, що спіткало свого часу іудеїв у Вавилоні або ізраелітів у Єгипті, тільки в первіснішому й брутальнішому варіанті. Тепер часто-густо серед нічної тиші чувся протяглий лемент котрогось передвічного Іезекіїля, що оплакував колишню славу й колишню велич мавпячого селища. Віднині упокореним мавпам випало рубати дрова й носити воду своїм владарям — людям.

Через два дні після битви ми з нашими спільниками підійшли до печерного міста й отаборились біля підніжжя їхніх скель. Індіанці запропонували нам оселитися в печерах, але лорд Джон на це не погодився, бо в разі якогось підступу з їхнього боку ми могли б опинитися, як у пастці. Отже, ми зберегли свою незалежність і, попри найприятельськіші стосунки, завжди мали рушниці наготові. Проте ми досить часто відвідували печери — вельми цікаві житла, хоч нам так і лишалося неясним — споруджені вони руками людськими чи самою природою. Всі печери були на одному рівні і містилися в шарі м'якої породи, який пролягав між вулканічним базальтом угорі й твердою гранітною породою внизу.

Отвори їх були футів на вісімдесят над землею, і до них вели видовбані в камені сходинки, такі вузькі, що ніяка велика тварина не могла б ними пройти. Всередині там було тепло й сухо. Печери мали різну довжину, а на м'яких стінах їх були розмальовані обвугленими паличками зображення різних тварин з плато. Якби все живе тут і зникло колись,

то майбутній дослідник знайшов би в цих печерних малюнках надзвичайно точні подоби предствників дивовижної місцевої фауни — і динозавра, і ігуанодона, і риби-ящірки, які не так давно жили й на Землі.

Довідавшись, що потворні ігуанодони правлять індіанцям за свійську худобу і становлять, сказати б, рухливі запаси м'яса, ми вирішили, що тутешні люди, навіть з такою примітивною зброєю, як лук та стріли, панують на плато.

Незабаром виявилось, що ми помилялись, бо людину тут всього тільки вимушено терплять.

Трагічна подія сталася на третій день по тому, як ми влаштувалися під скелею з печерами. Челенджер і Самерлі подались до озера в супроводі індіанців, які мали гарпунами здобути для них кілька екземплярів великих плазунів. Лорд Джон і я залишилися в нашому таборі, а круг нас на трав'янистому схилі поралися хто з чим багато індіанців. Раптом із сотень грудей вихопився відчайдушний крик: "Стоа! Стоа!" Звідусіль кинулися бігти чоловіки, жінки та дітвора і, штовхаючи один одного, подерлися кам'яними сходинками до печер.

Глянувши вгору, ми побачили, що вони зі своїх печер розпачливо вимахують руками, запрошуючи й нас двох швидше сховатися разом з ними. Однак ми обоє схопили свої рушниці й поспішили до озера подивитися, що там за пригода. Зненацька з-за дерев назустріч нам вибігло кільканадцять тубільців, переслідуваних двома страховищами, як ото те, що було налякало нас у Форті Челенджера, а потім гналося за мною під час моєї самотньої нічної мандрівки. Вони скидалися на огидних жаб і пересувалися так само стрибками, а на зріст були більші за слона. Досі ми бачили їх тільки вночі, бо й справді вони — нічні тварини, а вдень виходять хіба коли їх потурбують, як було й цього разу. Ми стояли, вражені видовищем, яке постало перед нашими очима. Їхня плямиста бородавчаста шкіра вилискувала, наче риб'яча луска, й грала проти сонця всіма барвами.

Спостерігати, однак, довелося нам недовго: вони дуже швидко наздогнали втікачів і перетовкли їх майже усіх до одного. Їхній спосіб нападу був такий: тварина всією вагою навалювалась на свою жертву, розчавлювала її й зразу ж стрибала до іншої жертви. Нещасні індіанці верещали з розпачу, бо хоч як прудко вони бігли, а проте були безпорадні проти невтомного завзяття цих розлючених тварин. Один по одному падали вони на землю, і доки ми з Рокстоном встигли прибігти на допомогу, їх лишилося чоловік із шість. А втім, допомогти їм ми ні в чому не могли й тільки наражали на небезпеку самих себе. Ми стріляли в нападників раз за разом з відстані яких двохсот ярдів, але кулі діяли на хижаків так, немов були паперовими кульками. Завдяки великому розмірові тіла рани не дуже їм дошкуляли, а відсутність у них центрального мозкового апарату робила неефективним використання навіть найсучаснішої зброї у боротьбі з ними. Єдиним наслідком нашого втручання було те, що страховища увагу свою звернули на спалахи вогню й тріск пострілів, а ми з індіанцями тим часом змогли дістатись до рятівних сходинок.

Але там, де розривні кулі двадцятого сторіччя не мали сили, діяльними виявились отруйні стріли тубільців, умочені в сік строфанта й опісля змащені трупною трутизною. Мисливцеві на ловах такі стріли не могли стати в пригоді, бо отрута при повільному кровообігові у цих тварин далася б узнаки лише після того, як вони вже знищать свого напасника. Але тепер справа змінилася, і коли страховища добігли до підніжжя сходинок, з кожного отвору в скелі на них линув град стріл. За хвилину всі їхні тіла були вже вкриті стрілами, хоч вони явно не відчували болю, а й далі у безсилій люті тяглися до своїх жертв, незграбно видиралися на кілька ступенів угору й падали звідти вниз. Та нарешті отрута почала діяти. Одна з тварин глухо захарчала й припала до землі величезною пласкуватою головою. Друга, сповнивши повітря пронизливим виттям, на коротку часину закружляла біля першої в дикому танку, а тоді й собі звалилася долі. Індіанці з вигуками тріумфу повибігали з печер і заходилися вистрибувати навколо трупів, святкуючи перемогу над двома найнебезпечнішими ворогами.

Тієї ж ночі індіанці порізали тіла своїх нападників на шматки і, оскільки м'ясо те було тепер отруйне, повідносили його далеко в ліс, аби не ширилася смертельна зараза. Побіля печер залишилися тільки два величезних серця плазунів, кожен з добру подушку завбільшки, — вони довго ще стискалися й розширялися, і лише на третій день припинилося це моторошне незалежне від решти організму життя.

Коли-небудь, як у мене буде стіл, кращий за бляшанку з-під консервів, і письмово приладдя, надійніше, ніж недогризок олівця та засмальцьований записник, я детальніше напишу про плем'я аккала, про наш побут серед нього і про декотрі наші спостереження в цій дивовижній Країні Мепл-Вайта, яка потроху відкриває перед нами свої дива. Пам'ять ніколи не зрадить мене, бо всі враження з перебування на плато, кожен крок наш тут довіку лишатимуться в моїй пам'яті свіжі, як перші спогади дитинства. Жодне з нових вражень не витіснить з мого мозку слідів цих незабутніх днів. Свого часу я змалюю чудову місячну ніч на озері, коли у волок індіанців упіймався молодий іхтіозавр, котрий ледве не перекинув нашого човна, поки його витягали на берег. Чудне це створіння, напівтюлень-напівриба, з трьома очима — два по боках голови, прикриті кістяними платівками, а третє на тім'ї. Тієї ж таки ночі величезна водяна гадюка блискавично вислизнула з очерету, обвила своїми кільцями стерничного з Челенджеревого човна й сховалася з ним під воду. Я розповів також про здоровезну білу тварюку — ми й досі не знаємо, ссавець то чи плазун, — що жила в гнилому драговинні на схід озера й сяяла в темряві мерехтливим фосфоричним блиском. Індіанці так страхаються її, що бояться й наблизитись до неї, а ми двічі вибиралися спеціально на те драговиння й обидва рази бачили невідому звірину, але не змогли підійти ближче через грузьке болото. Можу лише сказати, що вона більша від корови й неприємно тхне мускусом.

Я не забуду розповісти й про велетенського птаха-бігуна, значно вищого за страуса, з шиєю як у яструба і з головою, що нагадувала череп скелета. Він гнався за Челенджером, змусивши його шукати притулку в печері. Коли професор видивався кам'яними сходишками вгору, хижа тварюка встигла таки дзьобанути його кривим дзьобом у

підбір і відтяла його наче бритвою. Та цим разом сучасна зброя таки взяла гору, і птах дванадцяти футів на зріст, фороракс на ймення (професор, тільки-но відхекавшись, поспішив довести це нам до відома) повалився на землю від кулі лорда Джона й затіпав у судомі ногами, збивши при цьому хмару пір'я і дивлячись на нас своїми жовтими очима. Ото б мені була радість побачити коли-небудь плескату голову цього хижака серед інших трофеїв у кабінеті лорда Рокстона в Олбені!

Ну і врешті треба буде розказати й про токсодона — величезного, на зріст футів десять, вепра з гострими довгими іклами, що його ми підстрілили якось уранці на березі озера.

Про все це я згодом напишу докладно і не забуду поряд із нашими пригодами з любов'ю змалювати чудову блакить неба та чарівні літні вечори, коли ми вчотирьох лежали в буйній траві на узліссі серед гарних дивовижних квітів і крізь гілля дерев, що вгиналося від сили соковитих плодів, дивилися вгору на чудних невідомих птахів, які кружляли над нами, а тоді переводили погляд на траву й придивлялись до якихось дивних створінь, що виповзали зі своїх нірок кинути на нас оком. Опишу я й ті довгі місячні ночі, коли ми вибиралися човнами насеред озера і з острахом та цікавістю спостерігали брижі від сплесків котрогось велетенського страховища та зеленкуваті проблиски десь у глибині озера, що позначали слід невідь-якої істоти. Моя пам'ять збереже ці картини в усіх деталях, і коли-небудь я не промину нагоди все це викласти на папері.

Але — питаєте ви — навіщо нам потрібні були такі спостереження, коли ми мали б день і ніч тільки про одне думати: як його швидше повернутись до цивілізованого світу? Я відповім, що ми всі клопотали цим голови, тільки зусилля наші були марні. Невдовзі ми встановили один безперечний факт: індіанці нічого не зроблять, щоб допомогти нам. Вони в усьому ставились до нас як щирі друзі й були мало не по-рабському віддані нам, та тільки заходила мова про те, як би перетягти на край плато стовбур дерева, чи то сплести канат зі шкіри й ліан, — ми зустрічали стриману, але категоричну відмову. Тубільці починали

всміхатись, підморгувати, хитати головами, і на цьому справа й кінчалася. Навіть старий ватаг виявляв недоброзичливість до наших планів, і лише Маретас — його син, якого ми врятували, — журливо поглядав у наш бік і жестами засвідчував своє співчуття.

Після блискучої перемоги над мавполюдьми індіанці стали вбачати в нас мовби істот вищого порядку, які носять ту перемогу в цівках своїх смертоносних знарядь, і думали, що поки ми з ними — їхня щаслива доля забезпечена. Якби ми погодилися забути свою батьківщину й залишилися назавжди на плато, кожному з нас дали б по окремій печері й по маленькій червоношкірій дружині. Тож хоч які приятельські були у нас із ними стосунки, ми знали, що з нашими намірами треба від них критися, бо, провідавши про це, індіанці могли б останнього моменту затримати нас силоміць.

Незважаючи на загрозу перестріти динозавра (хоча це було й мало ймовірно, бо, як уже мовилося, динозаври полюють переважно ночами), я протягом трьох тижнів двічі ходив до нашого старого таборища побачитися з негром, котрий усе ще вартував під скелею. Мої очі жадібно вдивлялися в далечінь у надії побачити хоч яку ознаку допомоги, що мала надійти нам із зовнішнього світу. Але переді мною, як і раніше, слалася все та сама розлога безлюдна одноманітна просторінь, поросла кактусами, а на далекому обрії обмережена стягою бамбукових хащів.

— Вони скоро прийдуть, маса Мелоун. Ще тиждень почекати. Індіанці прийдуть з мотузками, й спустять вас униз! — підбадьорливо гукав мені наш славний Самбо.

Під час других відвідин таборища я там заночував, а поворотіма мавуранці несподівану зустріч. Я йшов добре знаною мені дорогою і був уже за милю від болота птеродактилів, коли в око мені впало щось таке чудернацьке, що наближалось до мене з-за кущів. Приглянувся я — аж то пересувається чоловік у такій своєрідній клітці, зробленій з очеретин, — вона закривала його з усіх боків. На превеликий свій подив я впізнав у

цій постаті не кого іншого, як лорда Джона Рокстона. Побачивши мене, він виліз зі своєї чудної фортеці й засміявся, хоч і дещо силувано.

— Не думав я, що стрінуся з вами, мій голубе, — сказав він.

— Що ви тут робите? — здивовано запитав я.

— Іду в гості до своїх приятелів-птеродактилів.

— А це-бо навіщо?

— Вони ж цікаві звірята, хіба ні? Тільки страшенно нетовариські. З відвідувачами, як ви й самі бачили, вони поводяться дуже негостинно. Отож я й спорудив цю ось переносну огорожу, щоб уберегти себе від їхньої люб'язності.

— Та чого вам треба на тому болоті?

Лорд Джон кинув на мене пильний погляд і завагався на хвилю.

— А ви гадаєте, що допитливість притаманна лише людям професорського звання? — нарешті промовив він. — Я так само вивчаю дещо. Вас задовольнить така відповідь?

— Ну, не ображайтеся, прошу, — тільки й спромігся я сказати.

Обличчя лордове розпогодилось, і він засміявся вже природніше.

— Ніякої образи нема, мій голубо. Я просто хочу роздобути для Челенджера це маленьке бісове курча. Такий мій клопіт. Ні, дякую, я не потребую вашої допомоги. У цій клітці я в безпеці, а вас ніщо не захищає. Бувайте. Надвечір я повернуся.

Він знову напнув на себе свого чудернацьку клітку й рушив далі в напрямку до лісу.

Та коли поведінку лорда Джона в ці дні можна було назвати дивною, то що вже було казати про Челенджера? Треба зазначити, що він мав незвичайний успіх в індіанського жіноцтва і мусив завжди носити при собі лапату пальмову гілку, відмахуючись від своїх прихильниць, як від мух, коли вони занадто вже дошкуляли йому. Ото було видовище! Мабуть, найкумедніше з усіх, які мені судилося побачити в Країні Мепл-Вайта. Широко розкидаючи ступні, Челенджер простує зі своїми клейнодами влади в руці, а за ним, як за чорнобородим оперетковим султаном, прямую почет широкооких дівчат-індіанок в шатах з тонкого рослинного волокна.

Що ж до Самерлі, то цей професор заглибився у спостереження комашиного й пташиного світу на плато і весь час, — вільний від кількогадинних, бувало, суперечок з Челенджером, котрий, мовляв, не хотів придумати, як нам вибратися у світ цивілізації — збував на впорядкування своїх колекцій.

А Челенджер завів собі звичку щоранку зникати кудись, звідки повертався серед дня з вельми врочистим виглядом, так ніби на його плечах лежав тягар відповідальності за бозна-яку поважну справу. Та ось однієї прегарної днини, ступаючи все так само зі своєю пальмовою гілкою в руці, він повів нас за собою і відкрив свої потаємні плани.

Ми опинилися на невеличкій галявині, навкіл якої росли пальми. Там був один з тих булькотливих гейзерів, що про них уже була мова. Біля гейзера валялися порозкидувані ремінці з шкіри ігуанодонів; неподалік лежав чималий шматок перетинчастої плівки-пухиря, яка являла собою (що з'ясувалося згодом) вичищений і висушений шлунок озерної риби-ящірки. Ця плівка була зшита по краях, але мала кілька маленьких отворів; Челенджер устроїв у них бамбукові стеблини, другим кінцем зануривши їх у стіжкуваті ямки, крізь які виходили гарячими цівками газу з гейзера. Невдовзі зморщена плівка почала розпростуватись і

надиматись, і вже виявляла такий виразний потяг злинути вгору, що Челенджерові довелося прив'язати її ремінцями до стовбурів поближких пальм. За півгодини пухир цей перетворився на справжню повітряну кулю, а натягнені ремінці свідчили, що вона має неабияку підймальну силу. Челенджер стояв, самовдоволено погладжував бороду й дивився на цей витвір власного мозку чисто як той щасливий батько, що милується своїм дітям-первістком.

Самерлі перший порушив надто вже тривалу мовчанку.

— Невже ви збираєтеся запропонувати нам піднятися ось на цьому, Челенджері? — спитав він ущипливим тоном.

— Поки що я тільки продемонструю вам силу цієї кулі, любий Самерлі, і я певний, що, побачивши її в дії, ви без вагань на неї звіритесь.

— Та не баламутьте собі голови цією вигадкою, — рішуче відказав Самерлі. — Ви нізащо в світі не спонукаєте мене пристати на таке божевілля. Сподіваюся, лорде Джоне, що й ви на це не зважитесь?

— Превельми цікава ця штуковина, — озвався той замість відповіді. — Я лишень хотів би побачити, як вона літає.

— Зараз ви й побачите, — мовив Челенджер. — Останніми днями я сушив собі голову, як нам вибратися звідси. Ми вже переконалися, що стіна занадто прямовисна, щоб злізти нею, і що тунелю тепер нема. Не можемо ми й перекинути місток на шпичасту скелю, через яку перебралися сюди. Де ж його було шукати способу? Якось я звернув увагу нашого юного друга на те, що ці гейзери мають виділяти водень у вільному стані. Це, звісна річ, привело мене на пам'ять повітряну кулю. Спершу, мушу признатись, мене стримували труднощі, де дістати належну оболонку для неї, але коли я побачив величезні тельбухи тутешніх плазунів, що їх забили індіанці, проблема ця відпала сама собою. І ось маєте наслідки моїх зусиль.

Одну руку він закрив за борт своєї обстріпаної куртки, а другою гордовито показав на кулю, що вже остаточно заокруглилась і поривалася злізти вгору зі своїх припон.

— Маячня! Чистісінька маячня! — чмихнув Самерлі.

Проте лорд Джон був у захваті від Челенджерової ідеї.

— Ну й розумника ж наш стариган! — шепнув він мені, а вголос сказав: — Але як з гондолою?

— Тепер я поміжкую і про неї. У мене вже є деякі міркування, як її зробити та примотувати до кулі. А тим часом я покажу вам, що мій апарат спроможний піднести нас.

— Ви хочете сказати — всіх нас разом?

— Ні. Я гадаю, кожен з нас поодиноці спуститься, немов на парашуті, а куля повертатиметься назад, — як саме, я ще маю подумати. Але то вже невеликий клопіт. Якщо мій апарат витримає вагу кожного з нас і дасть нам змогу повільно спуститися на землю, мені більше нічого й не треба. Сьогодні ми випробуємо його саме під цим оглядом.

Челенджер приніс чималеньку базальтову брилу такої форми, щоб її легко було обслуговувати канатом, за допомогою якого ми були вибиралися на шпичасту скелю. Канат мав близько ста футів завдовжки і був хоч і тонкий, але дуже міцний. З ремінців Челенджер зробив щось на зразок нашійника, з якого звисали довгі шкуратяні стропи, насадив його на повітряну кулю, а ті шкуратки зібрав униз у пучок, прив'язавши ними базальтову брилу, так щоб вага її більш-менш рівномірно розподілялася по всій поверхні кулі. До брили ж, у свою чергу, він прив'язав і канат, другим кінцем якого тричі обмотавши свою праву руку.

— Зараз ви побачите, яку підймальну силу має моя куля, — із задоволеною усмішкою промовив Челенджер і поодрізував туго напнуті ремінці, що стримували її при землі.

Ніколи ще наша експедиція не опинялася так близько від цілковитої загибелі, як тоді. Наповнена газом оболонка рвучко шарпнулася вгору, і водномить Челенджер одірвався від землі й злетів у повітря слідом за кулею.

Я ледве встиг обхопити, його за поперек, як уже й сам був у повітрі. Лорд Джон мов обценьками вчепився в мої ноги й теж злетів угору, як і ми. На хвильку у мене в уяві промайнула дивовижна картина: трое відважних мандрівників, наче вервечка сосисок, знялися над країною, що її збиралися досліджувати. На щастя, канат міг витримувати лише обмежену вагу, чого, здається, не можна було сказати про ту пекельну машину. Розлігся, хрускіт, і ми всі гепнулися на землю з кружалком канату поверх нас. Насилу звівшись на ноги, ми вгледіли в блакитному небі маленьку чорну цятку — то прудко зникала в далечині наша базальтова брила.

— Чудово! — скрикнув невтомний Челенджер, потираючи забиту руку. — Спроба вдалася блискуче. Я навіть не сподівався на такий успіх. Обіцяю вам, джентльмени, зробити за тиждень нову кулю і ручуся, що перший етап нашої поворотної подорожі ви відбудете цілі й неушкоджені.

Досі я описував подію за подією в такій послідовності, як вони відбувалися, а тепер, коли нам уже ніщо не загрожує, коли всі наші знегоди минулись, як важке сновиддя, я закінчую свою розповідь у нашому давньому таборі біля підніжжя червонястих скель, де нас так довго чекав вірний Самбо.

Ми спустилися з плато без будь-яких пригод і в найнесподіваніший спосіб. Через півтора-два місяці ми будемо вже в Лондоні, і цей мій лист

навряд чи дуже мене випередить. У думках і помислах своїх ми вже вдома, у рідному місті, де залишилося стільки любого й дорогого кожному з нас.

Вирішальна зміна в нашому становищі сталася ввечері того дня, коли Челенджер не без ризику випробував свою повітряну кулю. Я казав уже, що з індіанців співчував нашим планам вибратися з плато лише ватагів син, якого ми врятували. Тільки він один красномовними жестами дав нам на здогад, що не хоче затримувати нас проти нашої волі у цій дивній країні.

Того вечора, вже у смерку, він нишком скрався до нашого табору, простяг мені невеликий згорнутий шматок деревної кори — він чомусь завжди волів мати справу зі мною, може, тому, що ми були ближчі один одному віком, — тоді повагом показав рукою на отвори печер вад нашими головами, приклав пальця до уст на знак мовчання і так само тихенько повернувся до своїх.

Я підсів ближче до вогнища, й ми заходились пильно розглядати шматок кори. Близько квадратного фута завбільшки, він на внутрішньому боці містив низку рисок ось такого вигляду:

Намальовані вуглинкою, вони чітко вирізнялись на білій поверхні кори і спершу видалися мені примітивними нотними знаками.

— Ви помітили, який поважний вигляд був у цього хлопця? — звернувся я до своїх супутників. — Це мав бути щось важливе для нас.

— Якщо то не якийсь дикунський жарт, — зауважив Самерлі. — З таких простацьких розваг, либонь, і починається розвиток людини.

— Це, певно, якесь умовне письмо, — висловив думку Челенджер.

— Або ребус, — докинув лорд Джон, приглядаючись через моє плече до малюнка. Раптом він простяг руку й схопив у мене загадковий шмат кори. — Свідчуся небом, я розгадав! Наш юнак має рацію. Дивіться-но. Скільки рисок на цій корі? Вісімнадцять. А скільки печер на схилі над нами? Теж вісімнадцять.

— Він саме й показав на печери, коли передавав це мені, — нагадав я.

— Ось вам і розгадка. Це план печер. Бачите — вісімнадцять печер уряд, є й короткі, і довгі, декотрі вилчасті. Під однією рисою хрестик. Навіщо він? Він, очевидно, означає найглибшу печеру.

— Ту, що проходить аж до рівнини! — вигукнув я.

— Наш юний друг, мабуть, вгадав, — погодився зі мною Челенджер. — Бо інакше який сенс був би молодому індіанцеві позначати її хрестиком? І він мав усі підстави бути до нас прихильним. Але в такому разі, коли печера й справді виходить на той бік на цьому самому рівні, нам доведеться спускатися "не більш як сто футів.

— Аж сто футів! — невдоволено буркнув Самерлі.

— Чого там! Наш канат понад сто футів завдовжки! — вигукнув я. — Ми запросто спустимося.

— А про індіанців ви забули? — не поступався Самерлі.

— У цих печерах індіанці не живуть, — відповів я. — Вони правлять індіанцям за комори. Але чом би нам зараз-таки не піднятись туди й не роздивитись усе як слід?

На плато росте міцне смолисте дерево — з породи араукарій, за словами нашого ботаніка, — гілки якого індіанці використовують як

смолоскипи. Взявши кожен по оберемку таких гілок, ми скралися замшілими сходами до печери, позначеної на плані хрестиком. Як я й гадав, вона виявилася порожньою, коли не лічити тьми-тьменної великих кажанів, що, лунко хляпаючи крильми, закружляли над нами. Щоб не привернути до себе уваги індіанців, ми досить довгий час ішли напомацки в темряві й запалили свої смолоскипи лише проминувши багато колін та закрутів. Перед нашими очима постав сухий тунель з гладкими сірими стінами, на яких були різні символічні малюнки. Над нами зависала склепінчаста стеля, під ногами у нас хрущала блискуча біла жорства.

Ми шпаркою ходою рушили вперед, але невдовзі вступилися у суцільну кам'яну стіну, де не було ні шпори, ні тріщинки — навіть миша там би не пробралася.

З глибоким розчаруванням дивились ми на цю несподівану перепону. Це була зовсім не завала, як у тому тунелі, що ним намагалися ми вибратись на плато: стіна перед нами нічим на відрізнялася від стін з боків. Це був просто сліпий закуток.

— Не журіться, друзі, — озвався невгамовний Челенджер. — У нас є ще в запасі повітряна куля, яку я обіцяв вам зробити.

Самерлі аж застогнав.

— А може, ми втрапили не в ту печеру? — висловив я гадку.

— Ні, юначе, — відказав лорд Джон і показав пальцем на план. — Сімнадцята печера з правої руки, вона ж друга — з лівої. Печера, безперечно, та.

Я глянув на план і нараз радісно вигукнув:

— Здається, я вгадав! Ходіть за мною, ходіть!

І я побіг назад, освітлюючи дорогу смолоскипом.

— Ось тут! — Я тицьнув на обгорілі сірничини, що валялися долі. — Тут ми запалили смолоскипи.

— Ну й що?

— На малюнку ця печера має розгалуження. Мабуть, у темряві ми просто проминули цей поворот. Тримаймося правого боку, і я певен, що ми його знайдемо.

Я не помилився. Ми ледве пройшли з тридцять кроків, як у стіні зачорнів розлогий боковий хід. Завернувши туди, ми опинилися в набагато ширшому тунелі. Кинувшись уперед, ми швидко пробігли кількасот кроків, і ось раптом попереду замерехтіло червонувате світло. Здавалося, шлях нам перетяв відсвіт рівномірного полум'я. Ми ще наддали ходи. Але дивна річ: ідучи, ми не відчували ні жару, ні шереху вогню. Перед нами висіла ніби велика світляна завіса, яка сріблястим сяйвом заливала печеру й обертала камінці під ногами в палахкі самоцвіти. Коли ми підступили зовсім близько, стало ясно, що ця завіса виразно округлої форми.

— Та це ж місяць, їй-бо! — скрикнув лорд Джон. — Ми врятовані, друзі! Врятовані!

І справді, крізь отвір у скелі, що виходив на зовнішній бік скелястого кряжа, світив місяць. Отвір той був невеличкий, як-от звичайне вікно, але ми й не потребували більшого. Виткнувшись із нього, ми побачили, що спускатись буде не дуже важко і що відстань до землі не така й велика. Не дивно, що знизу ми не помітили цього отвору — якраз-бо над ним зависав прискалок, та й стрімкий схил відохочував шукати саме тут можливості вибратись нагору.

Ми переконалися, що за допомогою каната легко спустимося в діл, і, зраділі, вернулися у свій табір готуватись до завтрашнього вечора.

Робити все треба було нишком, але без загайки, бо ж індіанці могли затримати нас навіть в останню хвилину.

Свої припаси ми вирішили всі залишити на місці, крім рушниць та набоїв. Тільки в Челенджера знайшовся якийсь незграбний ящик та пакунок, що їх він неодмінно хотів узяти з собою, і з тим ящиком ми добряче попомучились. Але про це я не буду зараз розводитись.

День минав страшенно повільно, та коли нарешті смеркло, ми були цілком готові. Натужуючи всі сили, ми обережно втягли свої пожитки сходишками нагору, і ось уже, зупинившись в отворі печери, кинули останній погляд на цю загадкову країну. Незабаром, боюся, вона стане поживою мисливців та шукачів усілякої здобичі, але для кожного з нас це була земля, оповита чарами й романтикою, земля, де ми важили життям і багато чого навчилися, і кожен з нас, я певен, з любов'ю називатиме її нашою країною.

Ліворуч привітно ряхтіли відблиски багать у сусідніх печерах. Під нами біля підніжжя скель сміялися й співали індіанці. Вдалині маячила темна смуга лісу, а перед нею вилискувало в тумані велике озеро, заселене дивовижними істотами. Коли ми так стояли й дивилися, в мороці розлігся високий дзвінкий погук якогось казкового страховища. То був голос Країни Мепл-Вайта, що наче прощалася з нами. Ми обернулись і рушили в глиб печери, через яку слався наш шлях додому.

За дві години ми самі й усі наші речі були вже внизу на рівнині. З тим нашим спусканням ми не мали ніякого клопоту, коли не вважати на мороку з Челенджеровим причандаллям. Залишивши всі свої пожитки на місці, ми подалися до нашого старого табору й над ранок прибули на місце. На наш подив, там ми побачили не одне, а щонайменше з десятків вогнищ! То прийшов рятувальний загін — двадцятьох індіанців з берегів

Амазонки, з жердинами, канатами й різним знаряддям, потрібним, аби перекинути міст через провалля. Тепер уже нам не важко буде транспортувати весь наш багаж, коли ми завтра на світанні вирушимо до Амазонки!

Вдячний долі, я закінчую свій звіт у прегарному настрої. Очі наші бачили великі дива, душі наші очистилися, загартовані в тяжких випробуваннях. І всі ми, кожен з нас по-своєму, стали кращі й людяніші.

В Парі ми, гадаю, затримаємося на деякий час, поки придбаємо необхідні речі для подальшої дороги, і тоді цей лист випередить мене на один трансатлантичний рейс. Коли ж ми відразу відпливемо, пошта прибуде в Лондон водночас із нами. Але так чи інакше, любий містере Макардле, а незабаром я матиму приємну нагоду потиснути вам руку.

Розділ XVI

"ПРОЦЕСІЮ! ПРОЦЕСІЮ!"

Я вважаю за свій обов'язок висловити тут подяку всім нашим амазонським друзям за щирі гостинність і велику увагу до нас, коли ми верталися зі своєї експедиції. Зокрема я маю згадати сеньйора Пеналосу та інших бразильських урядовців, завдяки сприянню яких полегшилось наше повернення додому, а також сеньйора Перейру з Пари, що допоміг нам прибрати пристойного зовнішнього вигляду, аби не соромно було показатися в цивілізованому світі.

Можливо, це не зовсім чемно з нашого боку, що ми не задовольнили цікавості наших люб'язних господарів, але за даних обставин інакше й не можна було. Я відверто мушу сказати, що коли вони спробують піти нашим слідом до Країни Мепл-Вайта, то лише дурно згають час і витратять гроші, бо в нашому звіті змінено всі назви, і навіть найпильніше вивчення моїх записок не наблизить нікого до тих околиць.

Ми гадали, що збудження довкола нашої експедиції поширилося тільки в Південній Америці. Можу запевнити всіх моїх англійських приятелів, що ми й уявлення не мали про ту сенсацію, яку викликали в Європі перші неясні чутки про паші пригоди.

До Саутгемптона лишалося ще миль п'ятсот, коли бездротовий телеграф на "Івернії" став приймати депешу за депешею на наше ім'я. Пропозиції різних газет і телеграфних агентств заплатити величезну суму бодай за коротенькі відомості про наслідки експедиції свідчили про інтерес до нас не лише з боку вчених, а й широкої громадськості. Проте ми домовилися між собою, що доки не складемо звіту перед членами Зоологічного інституту, які доручили нам провести дослідження, доти не даватимемо ніякої інформації представникам преси. Так ми й відповіли цілій армії газетярів, що атакували нас у Саутгемптоні. Тим-то не дивно, що засідання в Зоологічному інституті, призначене на вечір сьомого листопада, викликало таке велике зацікавлення серед публіки. Інститутську залу, в якій обирали нашу експедицію, визнано замалою, і засідання перенесли до Квінс-холу на Ріджент-стріт. Згодом, однак, з'ясувалося, що всієї кількості охочих побувати на цьому засіданні не вмістив би навіть Альберт-хол.

Засідання це призначили на. другий день по нашому приїзді. Передбачалося, що перший день ми віддамо своїм приватним справам. Про свої власні я поки що не говоритиму. Може, згодом я заспокоюся, і мені легше буде згадувати й говорити про них. З першої частини моєї розповіді читач знає, що саме спонукало мене на цю подорож. Тож доцільніше буде, якщо я спочатку ознайомлю його з кінцевими результатами нашої експедиції. Можливо, настане день, коли я ще й радітиму, що сталося саме так, а не інакше. В усякому разі, я вдячний тим силам, які підштовхнули мене вибратись у цю мандрівку, — мені ж випало зазнати у ній стільки дивовижних пригод!

А тим часом я повертаюся до завершальної події нашої подорожі. Я все думав, як найкраще описати її, коли мені трапив на очі номер нашої "Щоденної газети" від восьмого листопада з докладним звітом про це

засідання — написав його мій приятель і колега за фахом Макдона.
Наводжу тут усю цю статтю від першого до останнього слова, адже все
одно я нічого кращого не зможу придумати. Правда, наша газета дещо
перебільшує свою роль у справі відрядження власного кореспондента й
узагалі надто вже перехвалює всіх нас, але інші органи преси теж не
шкодували нам компліментів. Отже, слово моєму приятелеві Макдоні:

НОВИЙ СВІТ

ВЕЛЕЛЮДНЕ ЗАСІДАННЯ У КВІНС-ХОЛІ

БУРХЛИВІ СЦЕНИ В ЗАЛІ

НЕЗВИЧАЙНИЙ ІНЦИДЕНТ

ЩО ВОНО ТАКЕ?

НІЧНА ПРОЦЕСІЯ НА РІДЖЕНТ-СТРІТ

(Від нашого спеціального кореспондента)

"Минулого вечора у Квінс-холі відбулося довгождане засідання
Зоологічного інституту, скликане, щоб заслухати звіт спеціальної комісії,
відрядженої торік до Південної Америки для перевірки твердження
професора Челенджера про наявність на цьому материку живих
представників передісторичного життя, — засідання, про яке сміливо
можна сказати, що воно увійде в історію науки, а завдяки сенсаційному
своєму характерові навіки запам'ятається всім, хто був на ньому
присутній. (Голубчику мій, Макдоно! Ну ж і кручений стиль!)

Офіційно запрошення поширювалися тільки серед членів інституту та
близьких до них осіб, але останнє поняття, як відомо, досить неозначене,
тож задовго до початку засідання, призначеного на восьму годину,
велика зала Квінс-холу була вже повна-повнісінька. Однак широка

публіка, невідомо чого образившись, що її не пускають до зали, за чверть до восьмої кинулася штурмувати парадні двері й після тривалої сутички з поліцією таки вдерлася всередину, причому під час колотнечі було поранено кількох осіб і, зокрема, поліційного інспектора Скобла, якому переламано ногу. Включаючи й цю самозвану частину публіки, що заповнила не тільки всі проходи, а й місця, призначені для представників преси, загалом на прибуття наших мандрівників чекало не менше п'ятьох тисяч чоловік. Коли герої дня нарешті з'явилися й зайняли свої місця на естраді, там уже сиділи найвизначніші вчені не тільки Англії, а й Франції та Німеччини. Швецію репрезентував професор Сергіус, славнозвісний зоолог з Упсальського університету. Появу чотирьох мандрівників публіка зустріла овацією: всі підвелися й привітали їх кількахвилинними оплесками. Проте, спостережлива людина могла відчувати й нотки дисонансу в цій загальній бурі захоплення і виснувати з цього, що засідання буде не надто мирне й спокійне, хоч нікому й на думку не спадало, щоб могло статися аж таке, яке сталося.

Фотографії всіх чотирьох мандрівників відомі кожному з газет, тож про зовнішність їх нема потреби докладно говорити. Як відомо, вони зазнали численних випробувань, але це не позначилося на їхньому вигляді, ото тільки що вони стали смаглявіші. Ну, і борода професора Челенджера стала ще кошлатіша, постать професора Самерлі ще аскетичніша, а обличчя лорда Джона Рокстона ще худорлявіше. Всі троє виглядають здоровими й бадьорими. Щодо представника нашої газети, відомого спортсмена й регбіста Е. Д. Мелоуна, то він цілком у формі й сяє широю лагідною усмішкою на своєму чесному, але простацькому обличчі. (Ну, зажди, Мак, ми з тобою ще побалакаємо віч-на-віч.)

Коли тишу було відновлено і присутні після овації посідали на свої місця, голова, герцог Даргемський, звернувся до зборів зі вступним словом. Він не буде більше як на хвилинку затримувати увагу аудиторії, оскільки всі жадають почути передусім доповідь, задля якої вони й зібралися тут, сказав головуючий. Він не збирається випереджувати те, що повідомить професор Самерлі, як доповідач від комісії, але вважає за свій обов'язок відзначити, що комісія, як свідчать наявні дані, домоглася

надзвичайного успіху. (Оплески.) Очевидно, доба романтичних пригод ще не минула, і є спільний пункт, на якому найближша уява романіста сходиться з науковими дослідженнями шукачів істини. Перед тим як закінчити, він хоче тільки висловити свою радість — очевидно, це й радість усіх присутніх, — що джентльмени повернулись із цієї важкої і небезпечної подорожі цілі та неушкоджені, бо, на його думку, якби експедиція зазнала катастрофи, то була б майже невіджалувана втрата для всієї зоологічної науки. (Гучні оплески, до яких приєднується, як помічено, і професор Челенджер.)

Поява на трибуні професора Самерлі була сигналом для нового вибуху ентузіазму, що раз у раз перепиняв і всю його доповідь. Ми не подаємо її тут повністю, бо детальний звіт нашого спеціального кореспондента про експедицію друкується в окремому додатку до "Газети". Тож ми задовольнимось коротеньким викладом цієї доповіді.

Професор Самерлі згадав про обставини, які зумовили організацію експедиції, віддав належне своєму другові професорові Челенджеру й перепросив за недовір'я, з яким спершу зустрів його заяви, тепер цілком підтверджені. Оповідаючи далі про всі деталі подорожі, доповідач старанно уникав будь-якої інформації, що могла б підказати, де саме лежить те дивне плато...

У загальних словах змалювавши дорогу від Амазонки до підніжжя пасма скель, він захопив слухачів оповіданням про труднощі, пов'язані з численними спробами експедиції зійти на плато, і описав, як вони нарешті таки вибралися на те плато, втративши при цьому двох відданих провідників з числа метисів. (Таке тлумачення цієї пригоди дав Самерлі, аби уникнути якої-небудь двозначності у викладі, що могло б викликати недоречні запитання.)

Зійшовши разом із своїми зачарованими слухачами на вершину плато й схвилювавши їх подробицями падіння моста в безодню, професор почав оповідати про страхіття та привабливі сторони цієї дивної країни. Особистих пригод учасників експедиції він майже не торкався,

зупинившись майже виключно на цінних наукових здобутках у вивченні дивовижних звірів, птахів, комах та рослинного світу плато. Протягом кількох тижнів виявлено сорок шість нових видів твердокрилих та дев'яносто чотири — лускокрилих. Проте інтерес публіки, як і слід було чекати, зосередився на більших істотах, а надто на тих великих розміром тваринах, що, як вважалося досі, давно вже вимерли. Професор дав цілий список їх, запевнивши, що в подальшому, коли плато буде досліджено пильніше, список цей значно збільшиться. Він зі своїми супутниками бачив — правда, переважно зоддалеки — щонайменше дванадцять істот різних видів, яких не знає сучасна наука. Доповідач висловив певність, що згодом їх усіх вивчать і класифікують. Як на зразок, він указав на гадюку червоно-гарячого кольору, завдовжки в п'ятдесят один фут; згадав про якусь білу тварину (мабуть, ссавця), що в темряві світилася фосфоричним блиском, і про великого чорного вечірнього метелика, укус якого індіанці вважають за смертельний. Крім цих абсолютно невідомих форм, на плато живе сила-силенна й знаних науці передісторичних істот, здебільшого з ранньоярського періоду. З числа їх професор відзначив потворного велетня-стегозавра, якого містер Мелоун бачив одного разу біля водопою, а нещасливий американець, що перший дістався до цього невідомого світу, замалював у своєму альбомі. Далі професор Самерлі описав ігуанодона та птеродактиля — перших страховищ, яких вони зустріли. Аудиторія була вражена, слухаючи його розповідь про жахітливого динозавра — найбільшого й найнебезпечнішого хижака з-поміж тих, які неодноразово гналися то за одним, то за іншим членом експедиції. Потім він перейшов до здоровенного лютого птаха — фороракхуса і до велетенського оленя, який водиться там, на плато. Але найбільше захопив професор слухачів тоді коли почав розповідати про повне таємниць центральне озеро. Хотілося вщипнути себе за вухо, настільки неймовірними здавалися такі виважені слова доповідача про дивоглядних триоких риб-ящірок і величезних водяних гадюк — мешканців того загадкового озера.

По цьому професор Самерлі розповів про тамтешніх індіанців та про колонію людиноподібних мавп, які, на його думку, стоять вище за яванського пітекантропа і більше ніж будь-яка інша відома форма

тваринного світу наближаються до гіпотетичної проміжної між людиною і мавпою лапки, донедавна відсутньої в наукових даних. Нарешті він викликав загальний сміх, згадавши про дуже вигадливі, але небезпечні винаходи професора Челенджера в галузі аеронавтики, і закінчив цікавою розповіддю про те, в який спосіб експедиції пощастило повернутись до цивілізованого світу.

Очевидно, передбачалося, що після цього збори заслухають та ухвалять належним чином текст подяки членам комісії, запропонований професором Сергіюсом з Упсали, і на цьому вичерпають свою програму. Але незабаром з'ясувалося, що перебіг подій зовсім не буде такий тихомирний, Власне, деякі ознаки критичної незгоди помічалися протягом цілого вечора, а ось тепер, тільки-но скінчив професор Самерлі, підвівся зі свого місця доктор Джеймс Ілінгворт з Едінбурга й попросив дозволу внести кілька поправок перед тим, як голосуватимуть резолюцію.

Голова. Будь ласка, сер, якщо це й справді поправки.

Д-р Ілінгворт. Поправки, і конче потрібні, ваша світлість.

Голова. Тоді будь ласка, тільки швидше.

Професор Самерлі (схоплюючись із місця). Дозвольте сказати, ваша світлість, що ця людина — мій особистий ворог ще від часу нашої полеміки в журналі "Науковий огляд" з приводу одного питання.

Голова. Я не зможу зважати на непорозуміння особистого характеру. Будь ласка, докторе Ілінгворте.

Через галас у залі, який зняли прихильники наших мандрівників, доктора Ілінгворта часом ледве було чути. Дехто навіть силкувався стягти його з кафедри. Проте, будши людиною надзвичайно дужою й володіючи навдивовижу гучним голосом, він успішно протистояв опозиції і

спромігся-таки закінчити своє слово. Ще як тільки він звівся на ноги, стало ясно, що й у нього в залі чимало прихильників, хоч їх і була меншість. Позицію ж великої частини публіки треба схарактеризувати як очікувально-нейтральну.

Доктор Ілінгворт почав свій виступ з того, що привселюдно визнав наукові заслуги обох професорів: і Челенджера, і Самерлі. Він дуже шкодує, що його виступ тлумачиться, як особиста неприязнь, тоді як його намір внести поправку до резолюції продиктовано тільки бажанням встановити істину. Справді ж бо його позиція сьогодні — така точнісінько, як та, яку минулого разу обстоював професор Самерлі. Тоді професор Челенджер висунув деякі твердження, що їх його колега взяв під сумнів. Тепер той самий-колега повертається, висловлює такі самі твердження, які його опонент минулого разу, але чомусь вважає, що проти них не можна заперечувати. Хіба ж це слушно? (Вигуки: "Так!", "Ні!". Тривалий гамір. У ложі преси чути голос професора Челенджера, який просить у голови дозволу викинути промовця на вулицю.) Рік тому хтось один твердив дивні речі. Тепер четверо чоловік твердять нам про ще більші дива. Невже це можна вважати за остаточний доказ найнеймовірніших тверджень, які підбурюють основи всієї дотеперішньої науки? Ми знаємо приклади, коли мандрівникам, що поверталися з невідомих країн і плели різні байки, занадто легко йняли віри. То неville ж Зоологічний інститут повинен поставити себе у становище такого легковіра? Він не заперечує, що члени перевірчої комісії — люди вельми гідні. Та натура людська дуже складна. Жадоба слави може збити зі шляху істини навіть учених професорів. Як вечірні метелики, ми всі тягнемось до вогню. Мисливець у гонитві за великою здобиччю, аби перевершити всіх інших мисливців, ладен і прибрехнути, журналіст — не від того, щоб доповнити факти сенсаційними вигадками своєї уяви. Кожен з членів експедиції міг мати свої власні мотиви, щоб перебільшити результати подорожі. (Вигуки: "Ганьба!", "Ганьба!".) Він зовсім не хоче нікого ображати. ("Ви вже образили!" Галас у залі.) Але на підтвердження всіх цих дивовижних розповідей висуваються дуже непевні докази. До чого ж вони зводяться? До кількох фотографій. Невже ж тепер, коли мистецтво фальсифікації дійшло такого розвитку, на фотографічні зображення можна так

безоглядно покладатись? Які ще аргументи ми чуємо? Нам розказують історію про поспішну втечу, про спускання на канатах, і що все це перешкодило взяти з собою зразки більшої розміром фауни з плато. Це добре придумано, але зовсім не переконливо. Нам дали на здогад, ніби лорд Джон Рокстон має в себе череп форораксуса. Але де цей череп? Він, доктор Ілінгворт, дуже хотів би побачити його.

Лорд Джон Рокстон. Цей чоловіча, здається, закидає мені брехню!
(Галас у залі.)

Голова. Тихо, тихо! Я прошу доктора Ілінгворта докінчити свій виступ і внести поправки, які він мав на увазі.

Доктор Ілінгворт. Я міг би сказати ще багато, ваша світлість, але скоряюся вашій волі. Отже, моя пропозиція така: висловивши подяку професорові Самерлі за цікаву доповідь, вважати аргументи її за непереконливі й доручити перевірку їх новій комісії у ширшому складі.

Важко описати галас, що його викликала ця поправка. Значна частина слухачів висловлювала своє обурення вигуками: "Не приймайте поправки!", "Не голосуйте!", "Геть його!", "Женіть його!". З другого боку, незадоволені — а їх теж було чимало — вітали поправку голосними вигуками: "До порядку!", "Голово, спиніть їх!", "Правильно!". У задніх рядах зчинилася колотнеча. Студенти-медики почали місити один одного кулаками. Тільки присутність у залі великої кількості дам стримала аудиторію від справжньої бійки. Аж раптом вигуки стихли, і в залі запала суцільна тиша, коли підвівся професор Челенджер. Його вигляд і владні манери заспокоїли публіку, а коли він підніс угору руку, всі посідали на свої місця й налагодилися слухати.

— Багато хто з присутніх, — сказав професор Челенджер, — пам'ятає подібні нерозумні й непорядні сцени, що мали місце на попередніх зборах під час мого виступу. Тоді головним призвідцем скандалу був професор Самерлі, чого забути не можна, дарма що тепер він одверто

визнав свою помилку. Сьогодні від особи, яка тільки-но залишила трибуну, я чув ще образливіші фрази, і хоч то буде чимала самопожертва з мого боку, я хочу спуститись до розумового рівня попереднього промовця, аби ні в кого не залишилося жодного сумніву. (Сміх, галас у залі.) Не нагадуватиму зборам, що професор Самерлі тільки номінально очолював експедицію. Всіма ж своїми успіхами наша експедиція завдячує мені, бо головною дійовою особою був усе-таки я. Це я провів трьох присутніх тут джентльменів до плато і, як ви вже чули, переконав їх у правдивості моїх тверджень. Ми сподівалися, що коли ми повернемося, паші спільні висновки не відкидатимуться так само вперто й безапеляційно. Пам'ятаючи, проте, свій прикрий досвід з минулого разу, я привіз із собою деякі докази, що мусять перекопати кожную розумну людину. Як казав уже вам доповідач, мавполюди сплюндрували наш табір і між іншим знищили більшість наших негативів. (Сміх, жарти, вигуки з задніх рядів: "Розкажіть це кому іншому!") Я назвав щойно мавполюдей, так-от мушу сказати, що деякі звуки, які я чую тепер, вельми нагадують мені про цих колоритних створінь. (Сміх.) Не зважаючи на знищення неоціненних негативів, у нашому багажі залишилася ще певна кількість переконливих фотографій, які відображають умови життя на плато. Може, хтось скаже, що ці фотографії підроблено? (Голос: "Так!" І жвава суперечка, внаслідок чого зрештою кількох чоловіків виводять із зали.) Негативи показано експертам. Які ж бо ще речові докази могли привезти члени експедиції? Нам довелося покидати плато за таких умов, коли брати з собою багато багажу було неможливо. Хоча у професора Самерлі збереглася колекція метеликів і жуків, де ви побачите чимало нових, незнаних ще різновидів. Це вам не доказ? (Кілька голосів: "Ні!") Хто сказав — "ні"?

Доктор Ілінгворт (підводячись). Ми кажемо, що таку колекцію можна було зібрати й деінде, а не тільки на вашому передісторичному плато. (Оплески.)

Професор Челенджер. Що ж поробиш, сер? Доводиться схилитись перед вашим науковим авторитетом, дарма що ваше ім'я, як науковця, мені, мушу признатись, нічого не каже. Облишмо тоді фотографії та

ентомологічні колекції. Звернімось до низки питань, яких досі ніхто ще не висвітлював. Ось, наприклад, питання про звички птеродактилів. (Голос: "Нісенітниця!" Галас у залі.) Я кажу, що із звичками птеродактилів ми ознайомилися дуже добре. Можу показати вам один зроблений з натури малюнок, який переконає вас...

Доктор Ілінгворт. Жоден малюнок не може нас ні в чому переконати.

Професор Челенджер. Ви волієте бачити саму натуру?

Доктор Ілінгворт. Звичайно.

Професор Челенджер. І тоді ви повірите?

Доктор Ілінгворт (сміючись). Безперечно.

Отоді й відбулась та сенсаційна сцена, драматичнішої за яку не знає історія науки. Професор Челенджер зробив знак рукою, після чого містер Мелоун підвівся і пішов на естраду. Через хвилину він повернувся в супроводі велетня-негра: вдвох вони внесли якийсь великий ящик, явно важкий, і поставили перед професором. Всі завмерли в напруженому чеканні. Професор Челенджер відслонив висувну покришку, нахилився над ящиком, зазирнув туди і, клацнувши кілька разів пальцями, ласкаво промовив: "Ну виходь-бо, крихітко!" Почулось якесь пошкрябування, шурхіт і з ящика визирнуло неймовірно страшне й бридке створіння, яке потім сіло на його краєчку. Герцог Даргемський ту ж мить звалився в оркестрову яму, чого вражена жахом аудиторія навіть не помітила. Голова цього страховища нагадувала найжахливіших потвор, яких могла породити лише фантазія будівничих у часи середньовіччя. Двоє маленьких палахких, мов жарини, очей горіли злістю, а в довгому хижому дзьобі блищали два ряди гострих зубів. Плечі його були стулені й ніби вкриті якоюсь сірою шаллю.

Це було живе втілення дракона, яким нас лякали в дитинстві.

Серед публіки зчинився переполох: хтось закричав, дві дами в першому ряді зімліли, вчені мужі на естраді всі рухнулися з місця, немов збираючись слідом за головою зборів стрибнути в оркестрову яму. Був момент, коли загальна паніка здавалася неминучою. Бажаючи заспокоїти аудиторію, професор Челенджер підніс угору обидві руки, і цей рух налякав створіння, що сиділо поруч. Його дивовижна шаль зненацька розгорнулася й залопотіли два велетенські шкіряні крила. Челенджер ухопив його за ноги, та не зміг утримати. Страховище знялося з ящика й закружляло залю, лопотячи своїми десяти-футовими крилами й виповнюючи кімнату важким смородом. Вереск натовпу на галереї, що з жахом дивився, як наближаються туди ці вогнисті очі й страховитий дзьоб, і зовсім наполохав звіра. Він ширяв дедалі швидше й швидше, стукаючись у нестямі об стіни й люстри. "Вікно! Ради Бога, зачиніть вікно!" — гукав з естради професор Челенджер, підскакуючи з розпачу й заламуючи руки. Та, на жаль, виявилось вже пізно. Страховище, яке вдарялося об стіни, було мов той величезний метелик, що опинився під ковпаком лампи, — врешті воно підлетіло до вікна, протислося крізь нього своїм потворним тілом і зникло.

Професор Челенджер, затуливши руками обличчя, впав у крісло, а публіка полегшено зітхнула: небезпека минулася!

І тоді... о, як його описати те, що тоді сталося?! Захват більшості й цілковите каяття меншості з'єдналися в одну суцільну хвилю ентузіазму, що перекотилася всією залю, перекинулася через оркестрову яму, затопила естраду й винесла на своєму гребні чотирьох героїв. (Ловко, Мак, ловко!) Аудиторія спокутувала свою несправедливість щодо мужніх мандрівників. Всі посхоплювалися. Гомінка юрба оточила наших подорожніх. "Гойдати їх! Гойдати!" — гукали сотні голосів. В одну мить над головами натовпу піднесли чотири постаті. Надаремно силкувалися вони звільнитись: їх міцно тримали на руках. Та й навряд чи їм пощастило б спуститись на землю — так щільно стояли люди. "На вулицю! На вулицю!" — почулися вигуки. Натовп розступився, і герої на плечах своїх найпалкіших прихильників повільно попливли до виходу. На вулиці діялося щось незвичайне. Біля будинку чекала не менше як

стотисячна юрба. Люди стислися плече в плече від Ленгем-готелю до Оксфорд-серкусу. Вибух схвальних вигуків привітав чотирьох героїв, коли вони з'явилися над головами натовпу, осяяні світлом електричних ліхтарів. "Процесію! Процесію!" — вимагали з усіх боків. І люди суцільним потоком посунула вперед по Регент-стріт, на Пел-Мел і Сент-Джемс-стріт до Пікаділі. Рух транспорту в центральній частині Лондона припинився. Зареєстровано було багато сутичок між демонстрантами, з одного боку, й поліцією та шоферами таксі — з другого. Тільки геть по півночі, приставивши мандрівників до дверей помешкання лорда Джона Рокстона в Олбені й проспівавши їм на прощання патріотичних пісень і ще національний гімн, розійшлася юрба по домівках. Так скінчився цей надзвичайний вечір, подібного до якого Лондон не знав десятки років".

Ось що писав мій друг Макдона, і його звіт, хоч і трохи квітчастий, треба визнати за досить точний. Що ж до сенсації з птеродактилем, то це було несподіванкою для публіки, а по для пас, учасників експедиції. Читач, певно, пригадує, як я був перестрів лорда Джона Рокстона в його захисній клітці, коли він ішов діставати для професора Челенджера "бісове курча", як уживав він птеродактилів. Я розповідав також про клопіт, що його завдав нам Челенджерів багаж, коли ми спускалися з плато. А далі, описуючи докладно нашу морську подорож додому, я мусив би відзначити мороку, яку ми мали, дістаючи зогнилу рибу для нашого смердючого компаньйона. Мовчав же я про нього досі тому, що професор Челенджер остерігався, щоб не розійшлися завчасу відомості про той незаперечний аргумент, яким він хотів в останній момент завдати нищівного удару своїм супротивникам.

Ще кілька слів про долю лондонського птеродактиля. Нічого певного тут з'ясувати не вдалося. Дві жінки нібито бачили, як він протягом кількох годин, мов та химера, сидів на даху Квінс-холу. Наступного дня у вечірніх газетах було вміщено повідомлення, що рядовий гвардієць Майлз залишив без дозволу свій пост біля Мальборо-хаузу і був притягнений за це до військового суду. На суді він заявив, що під час пічної варті кинув рушницю і тікав світ за очі, бо несподівано на тлі

місяця побачив диявола. Це пояснення, яке суд не взяв під увагу, має безпосередній стосунок до порушеного нами питання.

Є ще одне свідчення, взате з запису в судовому журналі пароплава голландсько-американської лінії "Фрісланд". Близько дев'ятої години наступного ранку, коли вони були за десять миль від Старт-Пойнта, над ними у південно-західному напрямі з надзвичайною швидкістю пролетіло якесь дивне створіння, щось середнє між летючим цапом та величезним кажаном. Якщо інстинкт і підказав йому правильний шлях додому, то неминуче цей останній європейський птеродактиль знайшов свою могилу десь у просторах Атлантики.

А Гледіс? Моя Гледіс, що її ім'я я надав таємничому озеру, яке віднині буде перейменоване на Центральне, бо я не хочу, аби вона ділила зі мною безсмертну славу? Хіба не помічав я й раніше деякої сухості в її вдачі? Невже ж тоді, коли мені приємно було коритись її примхам, невиче ж, кажу, навіть тоді не відчув я, що справжнє кохання не може посилати коханого на смерть чи на смертельну небезпеку? І як це я за вродою її обличчя не побачив проблеску себелюбства та легковажності? І чи любила вона героїство заради нього самого, а чи заради того, щоб слава без будь-яких зусиль і будь-яких жертв з її боку засяяла б і над нею? А може, всі ці міркування — то даремні мудрощі, які завжди приходять запізно? Та як там не є, а удар був важкий. На деякий час я зневірився в людях. Коли я пишу це, відтоді минув уже цілий тиждень, і протягом цих днів відбулася пам'ятна для мене зустріч чотирьох мандрівників у лорда Джона і.. Що ж — потроху я доходжу висновку, що все склалося не так і погано.

Розповім про це в небагатьох словах. У Саутгемптоні на моє ім'я не було ні листа, ні телеграми, і я був неабияк схвилюваний, коли близько десятої години вечора під'їздив до маленької вілли в Стрітемі. Може, досі вона вже й не жива? Де мої мрії про обійми, про усміхнене обличчя, про похвальні слова людині, що важила своїм життям, аби задовольнити примху своєї коханої? Та довелося мені впасти з небесних високостей і обома ногами стати на землю. А проте деякі зміни в моїх обставинах

могли б ізнов піднести мене. Я прожогом майнув стежиною через садок, постукав у двері, почув голос Гледіс, відштовхнув убік здивовану покоївку й влетів до вітальні. Гледіс сиділа біля рояля на низенькому дзиглику поруч зі стоячою лампою під абажуром. За три скоки я перебіг кімнату й схопив обидві її руки.

— Гледіс! — скрикнув я. — Гледіс!

Вона здивовано подивилася на мене. З нею сталась якась ледве помітна зміна. Вираз очей, холодний погляд, щільно стиснуті губи — все це була новина для мене. Вона вивільнила свої руки з моїх.

— Що вам треба? — спитала Гледіс.

— Гледіс! — зойкнув я. — Що сталося, Гледіс? Хіба ж ви не моя Гледіс, моя маленька Гледіс Гангертон?!

— Ні, — відповіла вона, — я Гледіс Поте. Дозвольте познайомити вас із моїм чоловіком.

Чудна-таки штука — життя!

Я механічно вклонився й потис руку маленькому рудуватому типові, що сидів у кріслі, яке нещодавно було виключно до моїх послуг. Ми привіталися й скривили досить кислі міни.

— Батько дозволив нам тим часом пожити в нього. Наше помешкання ще не готове, — пояснила Гледіс.

— О, звичайно, — промимрив я.

— То ви не дістали мого листа в Парі?

— Ні, я ніде не одержав листа від вас.

— Шкода! Він мав з'ясувати вам усе.

— Для мене й так уже все ясно, — заспокоїв я її.

— Я розповіла про вас Вільямові, — мовила Гледіс. — У нас із ним немає секретів. Дуже прикро, що так сталося. Але ви ж, мабуть, і самі розумієте, що ваше чуття не могло бути глибоке, коли ви поїхали раптом на край світу, залишивши мене саму. Ви не сердитесь?

— О, ні. Зовсім не серджуся. А тепер мені, здається, час прощатися.

— Може, вип'єте чаю? — запропонував чоловічок і довірчим тоном додав: — Так — воно в житті й буває, хіба ні? Бо ж і як інакше, якщо ми не прихильники полігамії? — І він по-ідіотському засміявся.

Я був уже на порозі, коли одна химерна думка змусила мене повернутися. Я підійшов до свого щасливого суперника. Той сполохано зиркнув на кнопку від електричного дзвоника.

— Чи не відповісте ви мені на одне запитання? — спитав я.

— Чом ні, якщо питання тактовне...

— Як ви цього домоглися? Ви знайшли заховані скарби? Відкрили Північний полюс? Займалися піратством? Перелетіли Ла-Манш? Чи ще щось зробили? В чому ваша романтичність? Чим ви завоювали Гледіс?

Чоловічок здивовано витріщився на мене. На його погідному й нікчемному обличчі лежав вираз безнадійного нерозуміння.

— А вам не здається, що ви торкаєтесь занадто інтимних питань? — пробелькотів нарешті він.

— Ну, тоді ще одне запитання. Хто ви такий? Який ваш фах?

— Я — клерк у конторі адвокатів Джонсона й Мерісона, Чансері-лейн, номер сорок один. Друга після патрона особа в конторі.

— На добраніч! — сказав я і зник у пільмі, як і личить бідолашному героєві з розбитим серцем. Гнів, безсила лють і сміх кипіли в мені, наче окріп у казані.

Ще одна коротка сцена, і я закінчую.

Учора ввечері ми всі вчотирьох зішлися у лорда Джона Рокстона, повечеряли і, запаливши сигари, у дружній розмові згадали наші недавні пригоди. Якось дивно було бачити всі ці добре знайомі обличчя в зовсім іншій обстанові. Челенджер з його поблажливою посмішкою на устах, з набряклими повіками, з тими своїми задерикуватими очима і пишною бородою, сидів, випнувши могутні груди, і про щось сперечався з Самерлі. А той зі своєю нерозлучною люлькою між топкими вусами й цапиною борідкою рішуче заперечував кожне Челенджерове твердження. І нарешті наш господар: як завжди спокійний, худорлявий, він дивився на нас холодними блакитними очима, і у глибині їх грав вогник лукавої усмішки. Такими вони всі троє залишилися у мене в пам'яті.

Після вечері ми перейшли до кабінету лорда Джона, його святині, де горіло червонувате світло ламп і стіни були прикрашені безліччю трофеїв. Ось там господар і заявив, що має щось показати нам. З шухляди він добув стару коробку з-під сигар і поставив на столі перед собою.

— Може, мені слід було б поділитися цим з вами давніше, — промовив він, — але я хотів спершу сам розібратися в усьому. Не варто збуджувати

надії, щоб потім їх утрачати. Та тепер це вже не надії, а dokonаний факт. Пригадуєте день, коли ми з вами вперше знайшли лігво птеродактилів на болоті? Тоді ж таки я звернув увагу на особливий характер його ґрунту. Можливо, вам він і не впав у око, а от я помітив. То була западина вулканічного походження, вистелена синьою глиною.

Обидва професори згідливо кивнули головою.

— За все своє життя я бачив тільки одну місцину, де ґрунт складався з синьої глини: це у великих алмазних копальнях Де-Бірса, коло Кімберлі. Вам ясно? Отож ці алмази все не виходили мені з думки, і, захистивши себе від птеродактилів кліткою, я цілий день попорпався там із заступом. І мені поталанило. Ось що я там знайшов.

Рокстон розкрив сигарну коробку і висипав звідти два чи три десятки нешліфованих камінців розміром від горошини до каштана.

— Може, ви вважаєте, що я тоді ж таки мусив би сказати вам про них? Воно-то так, але я знав, що недосвідченій людині легко піддатись омані з цими камінцями. Адже вони можуть бути значні розміром, та мізерної вартості, бо ж це залежить від кольору та густини. Тим-то я привіз їх сюди і першого ж дня по приїзді відніс один камінець до знайомого ювеліра й попросив відшліфувати та визначити йому ціну.

Він витяг з кишені пуделко з-лід пілюль, де всіма барвами вигравав найкращий діамант, що я будь-коли бачив.

— І ось висновки фахівця, — додав лорд Джон. — Ювелір оцінює все це мінімум у двісті тисяч фунтів. Річ ясна, гроші ми поділимо поміж нами порівну. Ніяких інших пропозицій я й слухати не хочу. Ну, Челенджер, на що ви використаєте свою півсотню тисяч?

— Якщо ви так наполягаєте на своїй шляхетній пропозиції, — відповів професор, — то я обладнаю приватний музей, про який віддавна мріяв.

— А ви, Самерлі?

— Я кину лекції і віддам свій час класифікуванню доісторичних тварин крейдового періоду.

— А я, — сказав лорд Джон Рокстон, — на ці кошти зорганізую експедицію та поїду ознайомитися ближче з нашим симпатичним плато. Що ж до вас, мій юначе, то вам гроші також стануть у пригоді — адже ви, безперечно, занапастите себе одруженням?

— Тільки не зараз, — відповів я, силувано усміхаючись. — Знаєте, якби ви взяли мене, я охоче поїхав би з вами.

Лорд Джон не сказав нічого, тільки простяг свою смагляву руку через стіл до мене, і я міцно потис її.